

Mreza Žena Kosova

Podržava, zaštiti i promovise prava i interese žena i devojaka

1325

Činjenice i Fabule

Zbirka priča o sprovođenju Rezolucije 1325 Saveta Bezbednosti Ujedinjenih Nacija o Ženama, Miru i Bezbednosti na Kosovu

Priština, Kosovo
2011

1325

Činjenice i Fabule

Zbirka priča o sprovođenju Rezolucije 1325 Saveta Bezbednosti Ujedinjenih Nacija o Ženama, Miru i Bezbednosti na Kosovu

Mreza Žena Kosova
Priština, Kosovo
2011

Copyright © Mreža Žena Kosova, 2011

Urednik:
Nicole Farnsworth

Istraživači/Autori:
Donjeta Murati
Amy Hillock
Sara Golden
Danielle Gordon
Kaltrina Ademi

Prevod:
Teuta Hyseni

with funding from

Austrian
 Development Cooperation

Ovo istraživanje je podržano od Austrian Development Cooperation. Gledišta predstavljena u ovom izdanju ne moraju da odgovaraju sa gledištima Austrian Development Cooperation. Ovo izdanje se može kopirati u delovima ili u celini, sve dok se potvrdi originalni izvor.

ISBN 978-9951-8844-0-2

Štampano na recikliranom papiru od Night Design Priština, Kosova

*In memoriam, sa ljubavlju i poštovanjem za Nekibe Kelmendi
(1944-2011), odanu zastupnicu Rezolucije 1325 Saveta
Bezbednosti Ujedinjenih Nacija*

PRIZNANJA

Ova publikacija ne bi bila moguća bez stalne podrške koju smo dobili od raznih institucija i pojedinaca koji su ljubazno ponudili svoje vreme, priče i misli.

Zahvaljujemo se Igballi Rogova na njenoj viziji, inspirativnim pričama kao i spremnosti da uvek ispriča neku drugu priču;

Ambasadi Austrije u Prištini na njenom interesu u podržavanju ove inicijative i strpljenja dok smo pokušavali da ga završimo;

Istraživačima i piscima, Donjeta Murati, Amy Hillock, Sara Golden, Kaltrina Ademi i Danielle Gordon za njihove bezbrojne besane noći provedene u utvrđivanju činjenica i ponovnom pisanju;

Anna Di Lellio za njen uređivački uvid, preciznu lekturu i veoma cenjenu moralnu podršku;

Ada Shima, Zana Rudi i Elmaze Gashi za kretanje kroz blokadu informacija; i

George Symonds-u na njegovom duhovitom pozdravu i komentarima.

SADRŽAJ

Priznanja	8
Skraćenice	1
Uvod	3
Šta je priča?	4
"Manjak zuba"	7
"Bila je to velika, neuredna misija na početku..."	9
Deo I.	14
Učešće	14
"Misije su i dalje muški posao "	18
"Bez žena u pregovaračkom timu"	38
Tim jedinstva pregovara... (bez žena)	41
Molim lepo, "Kralju" Petersen?	44
„Ovi ljudi koji rade sa Ahtisaarijem, nisu uopšte obuhvatili rodna pitanja.“	46
„Mi imamo Editu! Zašto nju ne uzmete?“	52
"Od margina do fronta"	54
Žene u Kosovskim institucijama	64
Bezbednost: "Ovo je svet muškaraca"	66
Nove bezbednosne snage i druge institucije	71
Deo II.	77
Bezbednost	77
Tokom rata, „žene ni u jednom trenutku nisu bile zaštićene od nasilja“	79
"Bezbednost žena ... primarni cilj mirovnih snaga"	91
Praćenje i reagovanje na kršenja ljudskih prava	96
Trgovina ljudima: "Dečaci će biti dečaci. Vi vaspitavajte vaše devojčice."	102
Nasilje u porodici: Da li su žene zaštićene?	114
Ko štiti žene?	117
"Daleko je pravda"	124

Pomeranje dalje od marginalnosti: Šire značenje bezbednosti	128
Marginalno obrazovanje	131
„Crna rupa“ u zdravstvu	133
Zaštita života žena	139
Zaključci	146
Preporuke	151
Prilog 1. Napredak predloženih pokazatelja Generalnog Sekretara UN-a	163
Prilog 2. Metoda	175
Prilog 3. Učesnici u istraživanju	177
Prilog 4. Rezolucija Saveta Bezbednosti 1325, o Ženama, Miru i Bezbednosti	182
Završne Beleške	188

SKRAĆENICE

AAK	Alijansa za Budućnost Kosova
ARP	Agencija za Ravnopravnost Polova
KZK	Krivični Zakon Kosova
CDF	Fond za Razvoj Zajednice
CEDAW	Konvencija o Eliminaciji Svih oblika nasilja nad ženama
CIVPOL	UN Civilna Policija
DDR	Razoružanje, Demobilizacija i Reintegracija
DPKO	Departament za Mirovne Operacije
EK	Evropska Komisija
ESDP	Evropska Bezbednost i Odbrambena Politika
EU	Evropska Unija
EULEX	Misija Evropske Unije za Vladavinu Zakona na Kosovu
EUSR	Specijalni Predstavnik Evropske Unije na Kosovu
SRJ	Savezna Republika Jugoslavije
RZN	Rodno zasnovano nasilje
HRGO	Kancelarija za Ljudska prava i Rodna pitanja (EULEX)
MKS	Međunarodni Krivični Sud
ICO	Međunarodna Civilna Kancelarija
MKSJ	Međunarodni Krivični Sud za Bivšu Jugoslaviju
IOM	Međunarodna Organizacija za Migracije
KFOR	Kosovske Snage (NATO)
OVK	Oslobodilačka vojska Kosova
KP	Kosovska Policija
ZKK	Zaštitni Korpus Kosova
KBS	Kosovske Bezbednosne Snage
KWI	Inicijativa Žena Kosova
MŽK	Mreža Žena Kosova
LDK	Demokratski Savez Kosova

NATO	Severo Atlantski Savez
NVO	Nevladina organizacija
OGA	UNMIK Kancelarija za Rodna pitanja
OHCHR	Kancelarija visokog Komesara za Ljudska prava
OEBS	Organizacija za Evropsku Bezbednost i Saradnju
PDK	Demokratska Partija Kosova
RTK	Radio Televizija Kosova
RWL	Regionalni Ženski Lobi za Žene, Bezbednost i Pravdu u Jugoistočnoj Evropi
SPGS	Specijalni Predstavnik Generalnog Sekretara za Kosovo
UN	Ujedinjene Nacije
UNDP	Program za Razvoj Ujedinjenih Nacija
UNHCR	Komisija Ujedinjenih Nacija za Ljudska Prava
UNICEF	Fond za Decu Ujedinjenih Nacija
UNIFEM	Razvojni Fond za Žene Ujedinjenih Nacija
UNFPA	Populacioni fond Ujedinjenih Nacija
UNMIK	Privremena Administracija Ujedinjenih Nacija na Kosovu
UN Women	Entitet Ujedinjenih nacija za Rodnu Jednakost i O snaživanje Žena
SBUN	Šavet Bezbednosti Ujedinjenih Nacija
VWS	Žrtve i Svedoci (MKSJ)
WHO	Svetska Zdravstvena Organizacija

UVOD

Šta je priča?

„Želim da se (ova publikacija) ne smatra kao izveštaj, nego više kao nešto što vas nasmejava i kaže, 'Kako to može da se desi?', I ja želim da navedem (pažnju na činjenicu) da je 1325 važna, a ne samo njena sestra rezolucija.“

- Igballe Rogova, Izvršna direktorka,
Mreža Žena Kosova

„Uvek postoji rizik od reakcije posle rata, i odmah pomislim da je to ono što se osetilo. Žene su takođe frustrirane. Sećam se da je Igo bila ta koja mi je rekla da više nikada neće otići ni na jednu drugu konferenciju o 1325; njoj je dosta toga. Zato mislim da je postojao neki umor ili frustracija u to vreme. Ali se nadam da je prošao. To je bilo vreme velikih očekivanja i onda (...) možda se stvari nisu odvijale onako kako su se ljudi nadali.“

– Sirpa Rautio, bivši Šef za ljudska prava i kancelariju za rodna pitanja, Misija Evropske Unije na Kosovu za Vladavinu Prava (EULEX)

„Muka mi je od izveštaja“, rekla je Igbale (Igo) Rogova grupi mladih žena okupljenih oko drvenog stola za piknik u Prištini. „Ljudi, kao što sam rekla: Muka mi je i od konferencija o rezoluciji 1325“. Kao Izvršna direktorka Mreže Žena Kosova (MŽK), ona je govorila na desetine konferencija u Briselu, Beču i Stokholmu o Rezoluciji 1325 Saveta Bezbednosti Ujedinjenih Nacija o Ženama, Miru i Bezbednosti. Ova Rezolucija potvrđuje značajnu ulogu žena u sprečavanju i rešavanju sukoba, mirovne pregovore, mirotvorstvo, humanitarnu pomoć i rekonstrukciju. Poziva na ravnopravno učešće žena u svim naporima za dalji mir i bezbednost.

„Nikada više neću otići na neku drugu konferenciju. Znaite zašto? Zato što su to samo reči. Vi samo govorite dok se ljudi na visokom nivou pretvaraju da vas slupaju. Ali oni ne preduzimaju bilo kakve akcije. I onda vi, posle dva meseca, odete na neku drugu konferenciju na istu temu, i ponavljate se. „Muka mi je i umorna sam od razgovora sa ljudima koji ne slušaju. Želim da vidim nešto akcije.“ Žene su klimnule glavnom podržavajući je, i sve su uzele po gutljaj Pečkog piva. Bilo je to tokom leta, one su se sakupile na piće kako bi razgovarale o sastavljanju izveštaja o sprovođenju Rezolucije 1325 u poslednjih deset godina na Kosovu.

Zbunjeno, jedna žena je upitala: „Onda, zbog čega sada želiš da radiš na ovom izveštaju?“

„Ne želim da se isti smatra izveštajem,“ rekla je Igballe, „više kao nešto što će vas nasmejati i gde ćete reći 'Kako to može da se desi?' I želim da podsetim ljude da je i 1325 važna, ne samo njene sestre rezolucije.“¹

Pet istraživača je započelo sa prikupljanjem priča iz organa UN, vojnih snaga, Kosovskih institucija i aktivista. Nazlie Bala, aktivistkinja za ženska prava, opisala je pitanja na koja su nastojale da najjasnije odgovore: „Mi smo se koristili 1325 još od 1999, čak pre nego što je Rezolucija postojala,“ rekla je ona „i koliko se rezolucija sprovodi od strane onih koji su odgovorni za sprovođenje je pitanje koje zahteva odgovor. Ona je započela sa Misijom UN, i koliko je ista sprovedena mi to ne znamo. Druge agencije UN je imaju u svojim dokumentima, ali koliko se koristi, to ne znamo.“

Istraživačice znaju iz prethodnih iskustava da razbijanje donekle nedostižne Rezolucije u merljive akcije nije bio lak zadatak. Međutim, njihova zalaganja su bila obasjana: Generalni Sekretar UN-a predložio je pokazatelje za merenje Rezolucije 1325 koji sada mogu da posluže kao njihov vodič.² Sa ovim pokazateljima u ruci, istraživačice su ulazile u kancelarije i barove, pile kafu i vino, pisale emailove, emailove i što više emailova, tražeći informacije od različitih institucija.

Ovo su činjenice koje su one sakupile i priče koje su čule. Ova publikacija uključuje „činjenice“: statistike, datume,

imena, mesta i pitanja u vezi sa sprovođenjem Rezolucije 1325 na Kosovu. Ipak, ista uključuje i „fabule“, a to su „naracije koje imaju za cilj da sprovedu korisnu istinu,“, kao što ističe Merriam Webster.³ Stoga, dok mi ne tvrdimo da su sve priče ovde predstavljene činjenične, mi smatramo da su one ključne u ilustrovanju toga kako ljudi pamte i veruju da je Rezolucija sprovedena. Kada su priče kontradiktorne, mogu da rasvetle nesporazume i lošu komunikaciju koja može da uspori saradnju i napredak u sprovođenju Rezolucije.

Dok su pokazatelji Generalnog Sekretara bili korisni za vođenje našeg istraživanja, kada smo počeli sa pisanjem oni su ubrzo postali „luda košulja“ koja je zamaglila poprečne teme i ugušila gusti opis koji proističe iz naših intervjua. Priče izgleda da se ne uklapaju sa pokazateljima, ali puknu izvan šavova pokazatelja. Sprečavanje nasilja u porodici zahteva pravnu zaštitu, ali i ekonomsku nezavisnost, veće učešće žena u policiji, i, na primer, obuku za policiju i sudije. Tako su naši nalazi koji se odnose na pokazatelje Generalnog Sekretara UN, ispleteni širom poglavlja, a ne uredno organizovani u malim kategorijama. U slučaju da propustite neku od lekcija bajke, zaključci su sažeti u prilogu.

Ovo uvodno poglavlje obuhvata definiciju Rezolucije 1325, kao i shvatanja ispitanika o Rezoluciji. Takođe predstavlja ključne aktere u post-konfliktnom kontekstu na Kosovu. Prvi deo se fokusira na učešće žena u međunarodne organizacije; pregovori, Kosovske politike; i ostale Kosovske institucije kao što je Policija Kosova i nove bezbednosne snage. Drugi deo zajedno tkuje „stubove“ Generalnog Sekretara o sprečavanju, zaštiti i pomoći i oporavku u pet poglavlja koji se fokusiraju na očuvanje bezbednosti žena. Ovo se odnosi na nesigurnosti naglašene od strane ispitanika, ali i identifikovani u prethodnim istraživanjima: seksualno nasilje iz vremena rata; sprečavanje daljih sukoba; trgovina ljudima; nasilje u porodici; i ljudska bezbednost šire. U zaključku sumiramo ključne nalaze do mere do koje je sprovedena Rezolucija 1325; faktori koji doprinose ili ometaju sprovođenje iste; i predložene akcije za dalje kretanje.

“Manjak zuba”

„Rezolucije Saveta Bezbednosti su često vrlo kratke i veoma široke. Veoma je izazovno tumačiti ih konkretno, i ovaj je bez izuzetka.”

- Luciano Calestini, Fond za decu Ujedinjenih Nacija (UNICEF)

„Ništa nije artikulisano u 1325. To je samo prašina u vašim očima. To su maglovite reči, šah-mat reči i ništa drugo.”

- Sevdije Ahmeti, aktivistkinja za ženska prava

Upitali smo, „Šta po vama znači Rezolucija 1325?”

Dok su neki jasno razumeli ključne aspekte Rezolucije, ostali su izgledali zbunjeno. Dva ispitanika nikada nije čulo za Rezoluciju. „Da budm iskren, nisam baš upoznat,” rekao je jedan predstavnik Kosovske institucije. „Znam da je nešto u vezi sa zaštitom ženskih prava, ali ništa više.” Neki su mislili da znaju, ali očigledno nisu. „To je zakon koji nije sproveden na Kosovu. Izveštaj postoji, ali nije diskutovan u javnosti,” rekla je jedna aktivistkinja za ženska prava. Drugi su pretraživali po svojim papirima, bivajući vidno usplahireni ili su bili iznervirani što im ovo pitanje nismo poslali unapred.

Rezolucija 1325 Saveta Bezbednosti nije zakon. Niti je izveštaj. Bila je predmet konferencija, izveštaja i medijske pažnje u poslednjih deset godina na Kosovu.

Osnat Lubani, Program za Razvoj Ujedinjenih Nacija (UNDP) lokalni predstavnik, dala je najpreciznije objašnjenje:

Rezolucija 1325 je veoma široki pojam, koja se odnosi na više aktera, uključujući Ujedinjene Nacije, ali i Članice Država UN. Rezolucija 1325 je znamenita Rezolucija u uvođenju ženskih zabrinutosti i perspektiva ispred Saveta Bezbednosti i postavljanje

ključnih načela za uključivanje ovih [...] Rezolucija 1325 poziva na jačanje uloge žena u oblikovanju prevencije nasilja i mirovnih procesa, ali generalno u upravljanju. Dok su neke mere preduzete kako bi se povećala zastupnost žena u donošenju odluka, kada je reč o miru i bezbednosti, vrlo često su žene još uvek odsutne od stolova na kojima se donose odluke. [...] U poslednjih nekoliko godina, četiri rezolucije podrške su usvojene od strane Saveta Bezbednosti, 1820, 1888, 1889 i 1960, koje obaraju specifične oblasti pomenute u Rezoluciji 1325, posebno u cilju upućivanja seksualnog nasilja koje se odnosi na žene i devojke u sukobnim okolnostima. Ove rezolucije pozivaju na uspostavljanje globalnih pokazatelja i monitoring sistema, analize i aranžmane za izveštavanje kako bi osigurali da se snažne akcije preduzimaju da bolje zaštite žene od nasilja i dovedu kraj nekažnjivosti.⁴

Centralna Rezolucija 1325 je pojam rodnog uključivanja, koje Razvojni fond Ujedinjenih Nacija za Žene (UNIFEM) definiše kao:

(A) strategija za izradu ženskih kao i muških zabrinutosti i iskustva, integralna dimenzija za projektovanje, sprovođenje, monitorisanje i procenu politika i programa u svim političkim, ekonomskim i socijalnim oblastima, tako da žene i muškarci imaju podjednake koristi i gde se nejednakost ne ponavlja. Krajnji cilj je postići ravnopravnost polova.⁵

Institucionalni savetnici za rodna pitanja su svesni da Rezolucija zahteva žensko učešće i uključivanje donosioca odluka. U Kosovskim snagama NATO (KFOR), Elisabeth Schleicher je rekla da se „žene i devojke ne smeju smatrati kao žrtve, već kao aktivni učesnici na svim nivoima i sektorima društva.“⁶ Nazlie Bala iz UNDP-a je rekla, „1325 za

mene znači osnaživanje žena u različitim nivoima: bezbednost, ravnopravnost polova kao i ekonomsko osnaživanje.“⁷

Možda najveća konfuzija na koju smo naišli bila je ta da li je Rezolucija bila nepokolebljiv zahtev ili jednostavno „vodič“. Biti Rezolucija UN, ima nejasan jezik koji podstiče ovu zabunu. Još gore, dokument o ženama je izražen u rodnom jeziku. „Baš lepo, vi želite da „podstaknete“ i „ohrabrite“ rekla je bivša savetnica za rodna pitanja u Privremenoj Administraciji Misije Ujedinjenih Nacija na Kosovu (UNMIK), Clare Hutchinson:

Kada vodimo obuku, ja uvek kažem, „Pročitaj ovo. Da li u njemu postoji nešto što te bocka?“ Ceo dokument „podstiče Generalnog Sekretara da obavi *svoj* posao“ u smislu „svoj“. Ja sam pomislila, „Neće nikada biti žena generalni sekretar?“ [...] To je jezik ženomrzaca koji izlazi iz dokumenta koji bi trebalo da uradi nešto drugačije.“ Poruka je, „Mi znamo da ste vi sve žene i da ćete se sve osećati veoma prijatno ako sednete oko stola, držeći se za ruke i mi to podstičemo. Jezik je mekše prirode, tako da je tumačenje mekše prirode. Rezolucija ne znači da će biti preuzeta onako kako zahteva. Osećam da je to prepreka.“⁸

Rezolucija 1325 nije konvencija. Zbog toga „nema zube.“

“Bila je to velika, neuredna misija na početku...”

„Polazna tačka je bila da je EULEX došao i da UNMIK nije otišao. Planirane pretpostavke su se raspale. Dakle, u početku je bilo sve u neredu. Bilo je veoma veliko i sa veoma fragmentiranim strukturama sa

velikim ali odvojenim Komponentama i komplikovanim mandatom.

Tada je postalo jasno da je bilo vrlo malo uputstava. EU je novi akter u oblasti izgradnje mira, tako da nije morao da iskoristi mnogo institucionalne memorije. Dakle, prvo je bilo [...] shvatanje da ljudi u stvari ne znaju kako da rade, ili nema jasnih postavljenih prioriteta ili uputstava, [...] posebno na strani praćenja, pogotovo policije. Oni nisu stvarno znali šta treba da urade. Policiji trebaju vrlo jasne smernice, i tu sigurno nije bilo ništa o rodnim pitanjima i nešto malo o ljudskim pravima u početku.

– Sirpa Rautio, bivši šef Kancelarije za Ljudska prava i Rodna pitanja, EULEX

Kakofonija aktera, interesa i planova je nazvala Kosovo svojim domom od završetka rata. Privremena Administracija Misije Ujedinjenih Nacija na Kosovu (UNMIK) je osnovana 1999, pod Rezolucijom 1244 Saveta Bezbednosti, sa mandatom da upravlja Kosovom, tada još uvek formalno pod Srpskim suverenitetom, sve dok se ne odluči njen politički status. Početni trogodišnji mandat je postao četvorogodišnji, onda petogodišnji, i nastavio se još šest meseci sve do današnjeg dana. Vremenom, UNMIK se smanjio u veličini, posebno jer su nadležnosti najpre predate Privremenoj Kosovskoj Samoupravi, i od februara 2008, nakon proglašenja nezavisnosti, Vladi Republike Kosovo.

Od 1999, UNMIK i međunarodni akteri u službi UNMIK-a, imali su pod svoje odgovornosti da sprovedu Rezoluciju 1325. Ovo uključuje i Organizaciju za Evropsku Bezbednost i Saradnju (OEBS), odgovornu za „demokratizaciju i izgradnju institucija“, kao i Komisiju Ujedinjenih Nacija za Ljudska Prava (UNHCR), čiji je zadatak humanitarna pomoć. Prema rečima Frode Mouring, bivšeg šefa UNDP-a, cela međunarodna administracija pod vođstvom UN-a, imala je obavezu da sprovede Rezoluciju.⁹ Kao nosilac

obaveza za Kosovo, uloga i obaveze UN-a su da osigura da se poštuju međunarodni sporazumi. Nažalost, Mouring je rekao, „nisu svi ovo shvatili na isti način.“

Od proglašenja nezavisnosti, odgovornost za sprovođenje Rezolucije počiva na Kosovskim institucijama. Ako je ranije bilo konfuzija, stvar je sada postala još konfuznija. Iako su druge konvencije i rezolucije UN-a, kao što je Konvencija o Eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW) postala zakon, Kosovska Skupština nije usvojila 1325 u svoje nacionalno zakonodavstvo. U nedostatku priznanja od dva ključna člana Saveta Bezbednosti, Rusije i Kine, Kosovo još nije dobila članstvo u UN, i stoga ne može biti formalno pozvana na odgovornost za usvajanje UN dokumenata. I pored toga, predstavnici Kosovskih institucija i aktivistkinje ženskih prava izgleda da su se dogovorili da, Kosovo, kao post-konfliktna zemlja, koja želi da se pridruži UN, treba da primeni Rezoluciju. U tom smislu, postoji hitna potreba da se uspostavi Rezolucija u okviru nacionalnog zakonodavstva. Kosovska Policijska Agencija i Kosovske Bezbednosne Snage, uz podršku agencija UN i ženskih organizacija, već su uspostavile politike u direktnoj vezi sa Rezolucijom 1325.

Kosovske institucije nisu baš same u komplikovanom sistemu upravljanja osnovanom još od 2008, jer je nezavisnost dobijena pod dogovorom sa glavnim zapadnim silama u stanju daljeg međunarodnog nadzora. Misija Evropske Unije o Vladavini Prava, EULEX, ušla je na Kosovo u Februaru 2008, kako bi „mentorisala, pratila i savetovala“ Kosovske vlasti u uspostavljanju vladavine zakona, fokusirajući se na politiku, pravosuđe i carine. Nekoliko izvršnih vlasti koje zadržava EULEX, bave se mogućnošću da istražuju i gone ozbiljna i osjetljiva krivična dela, kao što su ratni zločini, terorizam, korupcija i ozbiljni finansijski kriminal.¹⁰ Imajući neutralni status, funkcioniše u okviru okvira Rezolucije 1233 iz 1999.godine, ali se obraća Briselu za uputstva. Međunarodna Civilna Kancelarija (ICO), predsedava

o zaštiti manjina i decentralizaciji, pod vođstvom 25 zemalja upravnog odbora.

„Neuredan početak“ EULEX-a istaknut od strane generalnog savetnika Sirpa Rautio, je verovatno neizbežan, s obzirom na složenost Kosovskog sistema upravljanja. Jednako neizbežna je bila i konfuzija o tome šta je tačno mandat EULEX-a u smislu sprovođenja Rezolucije 1325. Naime, Savet Evropske Unije poziva na sprovođenje Rezolucije 1325 u kontekstu Evropske Bezbednosti i Odbrambene politike (ESDP).¹¹ Sa EULEX-om, koja je najveća ikada raspoređena Misija ESDP, njihov mandat preuzima odgovornost za primenu Rezolucije 1325. Manje konkretno, EULEX Kosovo ima zadatak da „osigura da sve njegove aktivnosti poštuju međunarodne standarde u pogledu ljudskih prava i ravnopravnosti polova.“¹²

Rezolucija 1325 takođe poziva na odgovornost institucija za bezbednost na Kosovu za sprovođenje njenih odredbi. U početku, NATO je preuzeo odgovornost za obezbeđivanje sigurnosti, i 45,000 vojnika širom sveta je sletelo na Kosovu 1999.godine, kao deo Kosovskih snaga (KFOR). UNMIK je uveo Civilnu policiju UN-a (CIVPOL), takođe poznata kao UNMIK policija. Departament UNMIK-a za pravdu i CIVPOL je na čelu kombinovanih snaga za „policiju i pravdu“. Oni su kasnije uključili novo obučenu Kosovsku Policijsku Službu (KPS), koja je postala nezavisna Policija Kosova. Bivša gerilska grupa, Oslobodilačka Vojska Kosova (OVK),¹³ je razoružana i prenetu u Zaštitni Korpus Kosova, civilna organizacija. Na kraju, deo ove agencije se pridružio Kosovskim Bezbednosnim Snagama (KBS).

Godine 2010, Generalni Sekretar UN osnovao je sveobuhvatni plan koji osniva pokazatelje za praćenje primene Rezolucije 1325, koja specifikuje odgovornosti i pokazatelje napretka. Pokazatelji pružaju sledećim akterima odgovornost za primenu Rezolucije: UNMIK, ostale UN agencije, OEBS, Vlada Kosova, Policija Kosova, Kosovske Bezbednosne Snage, EULEX, ICO i KFOR. Bilo je potrebno objašnjenje, jer bez jasnih uputstava, primena Rezolucije 1325, ostala bi taoc lokalnih praksi i političke volje. Naši

intervjui potvrđuju da obilje aktera u predstavi na Kosovu, znači da je lopta sprovođenja 1325 ponekad bačena ili spremna na nešto drugo poželjno ili nepoželjno.

DEO I. UČEŠĆE

„Nakon rata bilo je tendencija za marginalizovanje žena iz politike, uprkos činjenici da su žene na Kosovu veoma uključene u proces oslobađanja, nezavisnosti i demokratije.“

- Edita Tahiri, potpredsednica Vlade za Spoljne poslove i Nacionalnu bezbednost

Sivi oblaci su taj dan pokrili nebo u Prištini, 8.marta 1998, na Međunarodni dan Žena. Turobno vreme nije uspeo da pokvasi odlučan duh 15,000 žena koje su se okupile ispred Kancelarije za Informisanje SAD-a. Postojalo je stalno zujanje kao mrmljanje žena koje su držale prazne, bele papire, koji simbolizuju odsustvo ljudskih prava na Kosovu. Kroz ovaj vizuelni spektakl, one su tražile da mirnim putem skrenu pažnju međunarodne javnosti o nasilju otpočetom od strane Miloševićevog režima nad civilima u ruralnim oblastima Drenice, samo 30 milja od Prištine.¹

Demonstracije su nastavljene tokom sledećih nedelja. Pet dana kasnije, impresivna masa od oko 50.000 okupljenih, zahtevala je kraj srpske blokade u Drenici, gde humanitarna pomoć nedeljama nije bila u stanju da dostigne do hiljade raseljenih i ranjenih ljudi.

Još jedna demonstracija, organizovana od Mreže Žena i Ženskog Foruma Demokratske Lige Kosova (LDK), okupila je zajedno 12,000 žena, 16. marta 1998. Žene su marširale iz Prištine do Drenice u svojim naporima da obezbede „Hleb za Drenicu“. Dočepajući se vekne hleba duga linija žena šetala je u tišini sve dok su stigli do Kosovo polja, u neposrednoj blizini Prištine. Srpska policija ih je sprečila od daljeg marširanja, preteći da će intervenisati ako nastave. Pokušavajući da održe mir, povorka žena se na kraju vratila, okupljajući momenat dok su stigle do Međunarodne Kancelarije Crvenog Krsta u Prištini. Tamo su namršteno postavile hiljade vekni hleba kao simboličan gest.

Gomila je nakon toga krenula u pravcu kancelarije UNHCR-a. Ponovo su žene bile osujećene od strane Srpske

policije da dostignu do svog odredišta. Dok su stajale ispred Srpskog kordona, počele su da skandiraju, veoma tiho, „Hleb za Drenicu“. Njihovo skandiranje je počelo da bude glasnije, „Hleb za Drenicu!“ Reči su rasle i postale snažno skandiranje. Bilo je hiljade žena koje su glasno govorile, protestovale, i aktivno učestvovala u aktivnostima tražeći kraj kršenja prava žena i građana koje je počinila Srpska vojska i policija.

Žene su, rekla bih, vitalni deo pokreta za nezavisnost, u to vreme na čelu sa Demokratskom Ligom Kosova (LDK),“ priseća se Edita Tahiri, pre dvanaest godina. Sedeći u njenoj novoj kancelariji, kao Potpredsednica Vlade za spoljne poslove i nacionalnu bezbednost, slušali smo pažljivo dok su njene misli lutale nazad u vremenu. U 1990.-im, žene su aktivno učestvovala u kosovsko albanskom otporu protiv srpskih opresivnih i diskriminatornih politika i kao članovi oružanog otpora montirani od Oslobođilačke Vojske Kosova (OVK). Žene su igrale vodeće uloge u među-etničkim organizacijama za ljudska prava koja obuhvataju Kosovo i Srbiju, pozivajući na prekid rata, silovanja i ubistva.

„Žene su bile u politici, diplomatiji, pregovaranjima i na bojnopolju,“ rekla je Edita Tahiri. „Dakle, imajući ovu važnu ulogu u [...] oslobađajući narod od Srpske okupacije, koje je trajalo skoro deset godina, bilo je normalno očekivati da će žene posle rata biti podržane za njihovu ulogu u politici.“ To se nije desilo. Kao što je često slučaj nakon ratova, žene su odgurnute iz centra margina. Sirpa Rautio je videla ovu tranziciju kroz vreme:

Taman pred izbijanje rata, ja sam bila u Drenici kada su se dogodila prva ubistva, dok sam radila u kancelariji UN za Visokog Komesara za ljudska prava u Sarajevu i bila sam privremeno raspoređena da pomognem kolegama koji rade u Srbiji i na Kosovu, pošto se situacija ljudskih prava i uslova bezbednosti pogoršavala. Radila sam udruženjem Majka Tereza i ne sećam se nijednog čoveka [koji je tamo radio]. Iskreno, žene su nas svuda vodile. Činilo se da žene

vode usluge. [...] Mesto je bilo veoma napeto, ali kosovske žene su zaista vodile sav posao. Ne sećam se da je iko od muškaraca bio uključen u bilo šta što smo mi obavile [...] šta god da je urađeno, to su žene obavile. I to su bile neverovatno sposobne žene. Tako da sam se šokirala kada sam došla na Kosovo deset godina kasnije i videla da su žene pogurane dalje od margina. Na neki način, 1998.godine, žene su bile više sistematski uključene.²

“MISIJE SU I DALJE MUŠKI POSAO”

„U ovoj zemlji vrlo malo se zna o ovoj rezoluciji. Bila je široko nepoznata, čak i za osoblje UNMIK-a. Nisu je čak ni stručnjaci rodnih pitanja koji rade za UNMIK promovisali. Ako se velika misija kao ova ne angažuje u promovisanju jedne od svojih rezolucija, to predstavlja veliki gubitak”.

- Luljeta Vuniqi, Izvršni direktor,
Kosovski Centar za Rodne Studije

10. juna 1999, Savet Bezbednosti je odobrio Rezoluciju 1244,³ koja se, zajedno sa Vojno-tehničkim sporazumom Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srbije,⁴ može smatrati mirovnim „sporazumom.” Oba dokumenta su završila i „značajno” transformisala „nasilni sukob” koji se mogao „rešiti konstruktivnije.”⁵ Rezolucija 1244 nije rešila konflikt između Kosova i Srbije, ostavljajući da se ovo kasnije diskutuje. Ona je suspendovala suverenitet Srbije nad Kosovom i odobrila neumirenu moć Ujedinjenim nacijama pod vođstvom međunarodne uprave da vlada bivšom sprskom pokrajinom sve dok se ne odluči konačni politički status. Iako Rezolucija 1244 ne obuhvata „posebne odredbe da poboljša bezbednost i status žena i devojaka”⁶ žene liderke su se obradovala da bi UN mogao privremeno da upravlja Kosovom.

„Mi smo radosno pozdravili odluku koja postavlja Kosovo pod upravom UN-a,” podseća Igballe Rogova.⁷ „UN je za nas bila poštovana međunarodna organizacija koja je razvila i prenela ključne dokumente koji su predvideli ženska prava i promovisali njihovo integrisanje na svim nivoima

odlučivanja.“ Aktivisti ženskih prava i političari su podjednako očekivali da steknu dodatni uticaj u procesima odlučivanja sa ulaskom UN-a. Na kraju krajeva, UN je ustanovio takva ključna dokumenta kao Konvenciju o Eliminisanju svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW) i podsticao usvajanje Četvrte Svetske Konferencije u Pekingu o Deklaraciji Žena i njene Platforme za akciju iz 1995.

„Za mene je bilo prihvatljivo to da smo imali strance na Kosovu“, podseća Veprora Shehu, direktorka Medica Kosova:

Kada su stranci došli, mislila sam da će biti opušteni od društvenih stavova i stereotipa koje smo ovde imamo o ženama. Imala sam puno nade i očekivanja. Bilo je dostignuća, ali nade i očekivanja koje sam imala [...] zaista nisu bile ispunjene.⁸

„Volela bih da nisam bila tako uzbuđena“, rekla je Igballe Rogova. „Od prvog dana, UNMIK nije želeo da komunicira sa ženskim organizacijama. Oni nisu želeli da komuniciraju sa ženama. Njihova struktura je bila potpuno patrijarhalna. „Da, mi smo došli u patrijarhalno društvo, zbog toga smo mi svi muškarci,“ rekli su oni. Bila sam šokirana.“⁹

Kosovsko društvo je prilično tradicionalno, ali sa velikim razlikama između ruralnog i urbanog sveta. Pod uticajem modernizacije post – Drugog svetskog rata socijalističke Jugoslavije, ženski kadrovi su stekli pozicije u vladi, industriji, obrazovanju i zdravstvu. Tokom Miloševićevog režima, žene su se javile kao liderke u pokretima za otpor. Uzimanje celog Kosovskog društva kao patrijarhalni svet bilo je ignorisanje svoje bogate istorije i očigledno pogrešno.

Igballe Rogova ima dosta priča koje otkrivaju kako je međunarodno prisustvo bilo nespremno da se suoči sa Kosovskom posleratnom realnošću:

Dakle, kada smo se vratili iz izbegništva, morali smo da guramo i guramo. Prvi SPGS UNMIK-a (Specijalni

Predstavnik Generalnog Sekretara) Bernard Kouchner, gledao je na žene kao objekte.

U oktobru 1999, iste godine nakon rata, došao je Kofi Annan, u to vreme Generalni Sekretar UN. Kofi Annan je planirao sastanak sa civilnim društvom. Ali pogodite šta? Nije bilo pozvanih žena jer su UNMIK i OEBS rekli da su „došli u patrijarhalno društvo.“

Ali, mi smo imali saveznika: Lesley Abdela. Pre nego što je došla, ona se informisala o Kosovu. Tako da, kada je otišla u OEBS, sastala se na sastanku sa Hans Christianom, Direktorom Departamenta za Demokratizaciju.

I Lesley mu je rekla, „Gde su žene?“

I Hans joj je odgovorio, „Ma daj, zaboravila si da je ovo patrijarhalno društvo.“

Ona je odvrtila, „Ja znam da ovde postoje ženske organizacije.“

Kada je saznala da dolazi Kofi Annan, otišla je da se obrati šefu Misije OEBS-a, Daanu Evertsu i Kouchner-u i upitala, „Zbog čega nisu žene pozvane?“

Oni su rekli, „Pozivnice su poslate, i nemamo vremena da pravimo promene.“

Onda je ona poslala faks Kofi Annanu, rekavši, „Ja znam da je vama stalo do rodnih pitanja, a situacija je sledeća. Nijedna žena nije pozvana na vaš sastanak sa Kosovskim civilnim društvom.“

On je vratio odgovor rekavši, „Želim da žene budu prisutne.“

Ona se nakon toga obratila ženama i rekla im, „Imate svaka po jedan minut. Razmislite o tome šta želite da kažete. Jedan minut svaka.“

Taj dan, kada su videli tri jake žene da dolaze kroz vrata, Sevdije Ahmeti, Vjosa Dobruna i ja, Kouchner i Everts su se uspaničili.

Kouchner je prvi govorio. Nemate pojma koliko je dugo govorio. A onda ga je pogledao Kofi

Annana. Oh Bože, obožavam ovaj deo! On mu je očima rekao „Umukni“. I onda je Kouchner rekao, „Sada dajemo reč Generalnom Sekretaru.“

Annan je rekao, „Ne, ne, ne. Ja nisam došao da govorim. Ja sam ovde da vas slušam.“

Možete misliti?

Jadni Kosovski muškarci tamo [...]. Rečeno im je da će se samo rukovati sa Kofi Annanom; nisu znali da mogu da govore. Annan je rekao, „Ovde sam da slušam. Ko želi da govori?“

Mi smo se javile za reč. Sevdije Ahmeti je pomenula bezbednost žena i Vjosa Dobruna je govorila o ženskom ekonomskog osnaživanju.

Onda sam ja upitala, „Zbog čega nema žena u Prelaznom veću koje pomaže u upravljanju na Kosovu sve do izbora?“

Annan je rekao, „Ja vam obećavam da će za maksimalno tri nedelje biti postavljene žene tamo.“

Nakon toga su nam muškarci čestitali. Rekli su, „Bože moj! Vi žene ste tako dobro organizovane!“

Ali, znate li šta se sledeće dogodilo? Sledećeg dana Lesley je otpuštena.

Dobro, nije baš zvanično otpuštena, ali je bila „uklonjena“¹⁰

Ugovor Lesley Abdela je prekinut jer je prekršila protokol informisajući Kofi Annana da žene nisu bile pozvane da se upoznaju sa njim.

Bivajući frustrirane početnim neuspehom UN-a da ih uključi u Kosovsko Prelazno veće između ostalih odluka, aktivistkinje su se ohrabrile odlomkom Rezolucije 1325 Saveta Bezbednosti Ujedinjenih Nacija o Ženama, Miru i Bezbednosti, 31. oktobra 2000. Rezolucija signalizira međunarodno zalaganje kako bi se ženama obezbedilo učešće u mirovnom procesu, kao i širim procesima donošenja odluka. Podseća se Igballe Rogova:

Kada je UN potpisao ovu Rezoluciju, prijateljica koju smo imali u Ženskoj Komisiji za Ženske Izbeglice i Decu, Maha Muna, poslala nam je informaciju, jer smo mi govorili Ženskoj Komisiji o tome šta se dešava na Kosovu: kako su ignorisali žene.

I onda je ona rekla, „Iskoristite je (Rezoluciju).“

Tako smo od prvog dana počeli da koristimo Rezoluciju. Pisali smo pisma UNMIK-u, sedištu UN-a u New Yorku, čak govoreći im da treba da primene Rezoluciju.¹¹

Postoji sve izraženiji koncenzus o značaju prisustva žena u pozicijama odlučivanja sa relevantnim regionalnim mirovnim i organizacijama za sprečavanje sukoba. Učešće žena može omogućiti preventivnu diplomatiju koja smatra specifične potrebe i pitanja žena i devojaka, u skladu sa Generalnim Sekretarom UN-a.¹² Šta je „Regionalna Organizacija“? Pogledajte sledeće:

Povelja (UN) namerno ne pruža preciznu definiciju regionalnih sporazuma i agencija, koje omogućavaju korisnu fleksibilnost za preduzimanje od grupe država da se bave sa pitanjima prikladnim za regionalne akcije koje bi takođe mogle da doprinesu održavanju međunarodnog mira i bezbednosti.¹³

U svim vodećim regionalnim organizacijama uključenim za sprečavanje konflikta, odnosno, EU, NATO i OEBS, žensko učešće je bilo nisko (vidi Tabelu 1). Dok su žene imale neke izvršne funkcije, pronašli smo malo čvrstih dokaza da su oni obratili pitanja od važnosti za žene i devojke na Kosovu u vezi sa sprečavanjem sukoba. Naravno, bilo je razgovora, okruglih stolova i rasprava, ali su se značajne akcije retko pratile. Jedini izuzetak koji vredi pominjati je Ulrike Lunacek, član Evropskog parlamenta za Austriju i Izvestilac Evropskog parlamenta za Kosovo, od 2009. Na skoro svakoj poseti

Tabela 1. Broj i procenat učešća Žena u Regionalnim organizacijama uključenim za sprečavanje konflikta

Regionalne organizacije	# Žene	Muškarci	% Žene
Evropski Parlament (2011)	259	477	35.2%
Predsednici Evropskog Parlamenta (1952-do danas)	2	25	7.4%
Evropska Komisija (2010-2014)	9	18	33.3%
NATO Generalni sekretari (1988-do danas)	0	12	0.0%
NATO Stalni predstavnici	1	26	3.7%
Generalni Sekretari OEBS-a	0	5	0.0%

Kosovu, ona se sastaje sa ženskim grupama, zvanično i nezvanično, kako bi čula njihove probleme. Ona je uzela neka pitanja pokrenuta od Kosovskih žena Evropskom Parlamentu.

Rezolucija 1325 poziva na „povećano učešće i značajno učešće žena u Ujedinjenim Nacijama i drugim međunarodnim misijama u vezi sa mirom i bezbednosti.“¹⁴ „Deo žena na visokim položajima u Ujedinjenim Nacijama misije na terenu“ može da posluži kao „zastupnička mera u meri u kojoj su ženske potrebe i interesi upućeni na visokom nivou odlučivanja,“ na osnovu Generalnog Sekretara UN. Uprkos ovog vodiča, žene nisu bile zaposlene u međunarodnim misijama na Kosovu, u istoj meri kao i muškarci. Niti su žene zauzele što više položaja na visokom nivou odlučivanja (vidite Tabelu 2).

„Oni u suštini nisu sami sproveli Rezoluciju,“ rekla je aktivistkinja Ariana Qosaj-Mustafa, „Imali su duple standarde. Svih ovih godina dok smo imali misiju UN-a, nikada nismo videli nijednu ženu da je imenovana za SPGS-a i vodeću osobu misije na Kosovu.“¹⁵ U suštini, od devet SPGS, nijedna nije bila žena.

Tabela 2. Učešće Žena na visokim položajima u Misiji na Kosovu

Položaj	# Muškarci	# Žene	% Žene
UNMIK SPGS	9	0	0%
Šefovi OEBS-a			0%
EULEX (ukupno)	2175	637	29%
ICO šefovi	1	0	0%
Komandanti KFOR-a	16	0	0%

„Oni su veoma patrijarhalni i tradicionalni,“ rekla je Flora Macula, iz Razvojnog Fonda Ujedinjenih Nacija za Žene (UNIFEM). „Dakle, nećete naći žene unutar UNMIK struktura. Govorim o višim pozicijama. Nikada nije bila žena postavljena na takvom položaju unutar UNMIK-a, i kako možete promovisati nešto, kada pre svega vi ne pokazujete taj model?“¹⁶

„Što se tiče samog UNMIK-a, podatak žena u položajima odlučivanja je izuzetno slab“, rekla je bivši UNMIK-ov savetnik za rodna pitanja Clare Hutchinson, „Mi nemamo žene na najvišem mogućem nivou.“¹⁷

Uprkos uske službe misije „1325“, ista stvar razlike ženskog učešća se ponovila i od strane EULEX-a. Iako se EU misija zalagala za 1325 i preuzela proceduralne korake u smislu sastajanja sa ženama dvaput godišnje, integrisanje rodne perspektive u obukama i politikama i izveštavanje o sprovođenju 1325,¹⁸ sama misija je bila, kao što je ženska aktivistkinja Luljeta Vuniqi prekommentarisala, „dominirana od muškaraca.“¹⁹ U julu 2011, žene su vodile oko 23 procenata položaja unutar misije.²⁰ Najviše pozicije su pokriveno od strane bivših vojnika. Činjenica da „ljudi sa vojnom pozadinom vode civilnu misiju [...] je bez smisla,“ rekla je Luljeta Vuniqi. Bivši zvaničnik EU se složio:

EULEX je trebalo da bude civilna misija i naravno, neko osoblje je više civilno od ostalih [...]. Ali, sve u svemu, mislim da su misije privukle dosta bivših vojnih osoba na ključne položaje, ne samo u policijskim funkcijama, nego i na ostalim položajima. Bezbednost mi je bila na umu, tako da je okruženje definitivno bilo muško. I vi znate da ovi ljudi ne misle o polu. Oni to ne shvataju ozbiljno u većini slučajeva.

Zatim, način na koji je misija bila planirana. Mislim da su ljudska prava i rodna pitanja bila naknadno planirana. Čak i za one komponente za koje biste pomislili da je angažovana neka stručnost, kao što je policija, bila je samo jedna osoba koja se bavila nasiljem u porodici od 2,500 zaposlenog osoblja. Bilo je jasno da je pitanje marginalno.

Vi niste imali žene. Niste imali stručnjake da angažujete za ovu temu i generalno, mislim da je stav [...] bio taj da, „Žene nisu naš posao.“ Čak i oni koji se saosećaju sa rodnim pitanjima, osetili su da je bilo za druge, ne za EULEX, koji ima druge prioritete. Oni bi rekli, „Pa, to je veoma važno ali Evropska Komisija se bavi ovim stvarima.“ Dakle, jasno je da nije prioritet. [...] Misije su i dalje muški posao, uprkos mnogo truda i Rezolucije 1325.

„Iz moje perspektive, koja uglavnom gleda na EULEX i druge međunarodne aktere, glavni izazov je i dalje marginalizacija žena iz odlučivanja i učešća,“ rekla je Sirpa Rautio, koja je jednom vodila Kancelariju za Ljudska prava i prava roda u EULEX-u. „Ja sam očekivala više od EU; nivo ignorisanja i interesovanja o Evropskim standardima bio je nizak i okruženje je bilo veoma muško.“²¹

Prepreka za učešće žena na višim nivoima u međunarodnim misijama bilo je nekoliko. Oslanjanje na zemlje članice da imenuju žene, nedostatak stručnosti između rodnih savetnika, i Kosovo koje nije familijarizovano, je sve doprinelo do ograničene prisutnosti žena. Clare Hutchinson je

primetila da u UNMIK-u „nemamo žene na najvišim nivoima [...] zbog država članica.“²² Države članice UN-a su obavezne da regrutuju i pošalju žene u misije UN, ali je samo nekoliko ovo shvatilo kao prioritet. Misije imaju minimalnu kontrolu nad time ko je poslat. EULEX se suočava sa istim problemom. „Kancelarija za Ljudska pitanja i pitanja roda je uvela politike osoblja u Rukovodstvu ljudskih resursa u pravcu smanjenja rodne nejednakosti unutar misije“, napisali su oni. Međutim, „ovde se mora napomenuti da države članice EU nose odgovornost da nominuju žene/muškarce za EULEX. Regrutovanje EULEX-a nema mnogo prostora za manevar, kada nijedna žena nije nominovana za određene položaje.“²³

Takođe, usled nestabilnosti bezbednosne situacije, misije na terenu su imale tendencije da ne dozvole (ili finansiraju, gde je primenjivo) preseljenje porodica na Kosovo. S obzirom na sklonost žena da služe kao staratelji, dok se podaci između zemlja potvrde, ovo neproporcionalno utiče na žensku sposobnost za rad u misijama. Teško je privući žene u međunarodne misije, kada nisu u stanju da presele svoje porodice sa njima.

Dok su žene nedovoljno zastupljene numerički, prisustvo rodni savetnika na visokim položajima unutar misija bi moglo pomoći da se osigura da će ženske potrebe i interesi biti uzeti u obzir u procesima donošenja odluka.²⁴

„Kancelarija za ravnopravnost polova (KRP) je prva te vrste unutar Odeljenja za misije Mirovnih operacija (DPKO),“ na osnovu UNMIK-ovog Philippe Tissot. „To je bila neka vrsta pilot projekta Jedinice za Rodne savete, čime je danas većina od 15 DPKO misija opremljena.“ DPKO je osnovana 1999, „kao politička savetodavna jedinica o rodni pitanjima.“²⁵ KRP je osnovana unutar UNMIK-a od 2008, i rodne fokalne tačke su ostale u okviru misije. Mandat KRP-a obuhvata pimenu gender mainstreaming-a unutar Misije UN-a na Kosovu, koje je, osigurati se da su rodne perspektive i jednakosti centralne za sve aktivnosti. Bilo je napunjeno sa koordinativnim naporima u pravcu rodne jednakosti između i unutar UNMIK-a;

pružanje mogućnosti za ženske organizacije kako bi imale veću ulogu u procesima donošenja odluka; promovisanje interesa manjinskih žena; kao i jačanje kapaciteta Vlade za obradu problema sa uticajem na žene. U suštini, to je težak zadatak. U svojim ranim danima, kancelarija je funkcionisala u okviru civilne administracije.

„Ne mislim da smo bili uopšte efikasni, zbog same prirode toga kako je kancelarija osnovana,“ rekla je Clare Hutchinson:

Mislim da je bilo problema od samog početka [...] u smislu rukovodstva kancelarije. [...] Mislim da su poslednji SPGS (Holker) i ovaj SPGS (Jessen-Petersen) bili veoma otvoreni da obuhvate rodna pitanja, ali pre toga, ne mislim da je ijedan korak otišao napred. [...] Mislim da sama ideja da je kancelarija postavljena pod civilnom upravom, stub 2, a ne u kancelariji SPGS. Biću veoma iskrena, Maddalena (Pizzotti), se jako puno zalagala da se smesti u kancelariji SPGS-a. Ali, bila je u pravu; trebalo je da bude u kancelariji SPGS. Mi nismo savetnici civilne uprave. Mi smo savetnici misije, i premeštena je [...] zbog obaveza poslednje SPGS-a.²⁶

Kada je Søren Jessen-Peterson pomerio kancelariju, Luljeta Vuniqi je rekla, „on im je zaista pružio podršku i moć da obave svoj posao, što ranije nije bio slučaj. Bili su zaista marginalizovana kancelarija ranije, bez ikakvih nadležnosti. Bili su veoma niski u strukturama UN-a. On ih je doveo na zaista najviši nivo.“²⁷

Međutim kritičari su primetili da samo otvaranje položaja Savetnika za rodna pitanja ne vodi nužno do daljeg rodnog kvaliteta ili promovisanja ženskih interesa i potreba. „Mislim da samo žele da pokažu da oni misle o rodnim pitanjima i da su zbog toga stvorili položaj „Savetnika za rodna pitanja“, rekla je Igballe Rogova.²⁸ „Mislim da je to sramota,“ rekla je Clare Hutchinson:

Za mene je to kao potvrđivanje: „U redu, imamo ženu. Štikliraj. Obavili smo rodna pitanja.“ Ili „Mi ćemo samo reći da smo mejnstriming gender.“ OEBS nema osobu koja je imenovana za rodna pitanja, „ali je u redu, jer smo u procesima. Štikliraj.“ Ovo definitivno nije prihvatljivo.

Mislim da je nedostatak razumevanja, da samo ako otvorite program i držite žene u njemu, ne znači da nešto obavljate o rodnim pitanjima. To znači da ste ispunili vašu malu kolonu rodne ravnoteže.

Zvaničnici su uglavnom težili da departamentalizuju pitanja, da smatraju rodna pitanja kao odvojena pitanja, i da kupe pretpostavke da samo žene mogu da obezbede značajnu zastupljenost ženskih interesa. Rod bi trebalo da se uzme u obzir i da se primeni u svim oblastima rada misije, i samog značenja rodnog mejnstriminga.

„Biću veoma iskrena,“ rekla je Clare Hutchinson, pokušavajući da objasni koliko je njoj bilo teško da ubedi svoje kolege da se rodna jednakost treba razmatrati u svim aspektima rada UNMIK-a:

Manjine su manjine, i mi smo često bile isključene iz pitanja o manjinama. To je isto kao u ekonomskim radnim grupama. [...] Nisam ekonomista, ali bih bila veoma zainteresovana u ekonomske aspekte svega, i uvek sam se borila da kažem da bi volela da budem u radnoj grupi standarda ekonomije.

„Oh ne! Moramo prvo da razvrstamo privredu i tek onda da govorimo o rodnim pitanjima.“

To je isto, „Mi ćemo razvrstati izbeglice, manjine, Interno raseljena lica... eh onda ćete mi vi reći vaš rodni aspekt.“

„52 procenata ovih ljudi ne mora da ima pravo glasa?“ upitala sam. Dakle, dok mi pokušavam da radimo na njemu, naravno postoje i prepreke:

Uprkos svom mandatu u okviru Rezolucije 1325 za uključivanje žena u procese odlučivanja, „da izraze svoje zabrinutosti i artikulišu svoje predloge do najviših autoriteta UN-a,“²⁹ Kancelarija UNMIK-a za Rodna pitanja često lomi glavu sa aktivistima. „Imali smo veoma stenovit odnos,“ priznaje Clare Hutchinson. Za aktivistkinju za ženska prava, Luljeta Vuniqi, „KRP je zaista najgore iskustvo“:

Oni su trebali da budu naš glas. Trebalo je da budu naš partner, ali se to nikada nije dogodilo. S vremena na vreme znate da će odabrati neku organizaciju sa kojom će raditi, ali to nije bila njihova uloga. Mislim, da kada vidite šta je njihova uloga, i šta su obavili, možete videti kako je mala i minorna i problematična bila cela stvar. [...]

Ne razumem kako su uspeali svo vreme da rade sa ovim osobama. Sve vreme su menjali i zapošljavali ljude koji su bili veoma uskog uma, sa predrasudama, bez ikakvog znanja o zemlji, o situaciji na terenu, bez ikakve volje za razumeti. Oni bi dolazili i odlazili, nikada ne sletajući ovde. Nikada nisu na Kosovu, sa svojim umovima i na nogama, znate? Ponekad bi se menjali svakih šest meseci.³⁰

„Žene koje su vodile proces (tamo) nisu znale šta je rod,“ rekla je politička savetnica Edite Tahiri, Arjeta Rexhaj. „Ponekad smo imali sliku da žele da povećaju svoje plate tako što su nastavljali rad na Kosovu, ne govoreći o pitanjima. Rezolucija nije sprovedena čak ni od onih koji su je stvorili.“³¹

Kada su aktivistkinje čule da će nova Evropska Misija Vladavine zakona (EULEX) zameniti UNMIK, one su se okupile da dokumentuju UNMIK-ove nedostatke i da ohrabre novu misiju EULEX kako ne bi ponovila greške UNMIK-a. Kancelarija za Ljudska prava i Rodna pitanja (KLJPRP) osnovana je kao „kancelarija za savetovanje i politiku koja ima pretežno preventivnu, savetodavnu i koordinacionu funkciju u obezbeđivanju da sve aktivnosti EULEX-a poštuju

međunarodne standarde u pogledu ljudskih prava i ravnopravnosti polova." Kancelarija je imala dva položaja za međunarodne stručnjake za rodna pitanja i jedan položaj za nacionalnog rodno stručnjaka od otvaranja misije u 2008.³²

Uprkos svemu tome, opšti osećaj je da su rodna pitanja „planirana da budu marginalizovana“ unutar EULEX-a. Kada su 2007.godine upitani o mehanizmima koje je EU postavljao na mesto sa sedištem u Briselu u pravcu sprovođenja Rezolucije 1325, Clare Hutchinson je rekla:

Rečeno mi je da oni ne vide zbog čega im je neophodan neko da ih savetuje, poseduje rodna pitanja, jer neće biti dovoljno posla. [...] Stoga mislim, da oni u stvari ne razumeju na svojim najvišim nivoima, kako bi bili u stanju da ih filtriraju do nivoa koji će biti na Kosovu. Ja mislim da će oni skroz odbaciti samu reč „1325“, kao i „rodni mejnstrim“, „rodnu jednakost,“ ali im nedostaje razumevanje toga šta je rezolucija.

I takođe sam rekla, „Ako nameravate da koristite 1325, treba da shvatite da ćete onda biti odgovorni za sprovođenje 1325. Jer, ne možete je jednostavno koristiti samo kao reč. Bićete odgovorni o tome koliko dobro ovo obavljate, i da li ćete zaista [...] pokazati posvećenost rodnim pitanjima. To nije obaveza, osim ako je sprovedete, stoga treba da budete veoma pažljivi i da shvatite kuda želite da idete sa poslom koji ćete obaviti. Jer, koliko sam upoznata, jedinica koja je postavljena za rodna pitanja, lutke, bombone, nije predanost nad 1325 niti ženske uloge za budućnost Kosova.“

EULEX se nije mnogo bolje proslavio od UNMIK-a u sprovođenju Rezolucije 1325.

KFOR izgleda da je imao kasniji početak u smislu institucionalizacije rodne perspektive na Kosovu. Odogovarajuće trupe koje doprinose zemlji imale su obavezu

da obezbede pre-razmeštanje obuke u skladu sa Rezolucijom 1325. Međutim, aktivistkinje za ženska prava, osetile su da je dodatna obuka neophodna na Kosovu. Godine 2007, Igballe Rogova se podseća svojih napora da ohrabri KFOR da obezbedi obuku:

Pre dve godine Kvinna till Kvinna je organizovala sastanak u Swebat-u, Švedskom kampu KFOR-a. Tamo smo predavali o stanju žena na Kosovu, 1325, i našoj kulturi. To je to. Želeli smo da nastavimo sa ovim predavanjima, ali se to nije dogodilo.

Godine 2007, bila sam pozvana na sastanak u Švedskoj (Specijalni izaslanik UN-a za pregovore o statusu na Kosovu) na kome je govorio Martti Ahtisaari. Pozvali su me da govorim o Statusu Kosova. Sastanak je uključio donosiocje odluka na visokom nivou kao što su ambasadori Srbije i Rusije u Švedskoj, između ostalih. Nakon mog govora, Carl Henrik Assargard (bivši politički savetnik u multinacionalnom sedištu KFOR-a) mi se približio jer ga je ono što sam tamo na sceni govorila zaista udarilo. Rekao mi je, „Moramo se sastati.“

Kada smo se vratili na Kosovo, on je došao u kancelariju. Govorili smo, i tri sata kasnije mi je rekao, „U redu, šta MŽK traži od KFOR-a?“

Ja sam objasnila, „Od 1999, mi smo stvarno bili željni da redovno posetimo ove baze i govorimo o kulturi, ženskom položaju i 1325.“ Nakon našeg razgovora, on je organizovao ove sastanke.

Aktivistkinje za ženska prava govorile su dva puta u švedskim, finskim i irskim KFOR bazama 2007.godine.³³ Međutim, kada je završena misija Carl Henrik Assargard-a, tako su i završene obuke koje uključuju aktivistkinje za ženska prava. Njegov naslednik nije nastavio sa programom. Neke baze, kao što je vojna baza Sjedinjenih Država, nikada nisu prestajale da

učestvuje u programu. „Hm hm... SAD-u ova predavanja i ne trebaju,“ rekla je Luljeta Vuniqi:

To je bilo 2007, tako da možete videti koliko je pažnje posvećeno ovome. Oni su došli 1999, i nakon osam godina su odlučili da ovo obave: samo za dva sata malo osaveščavanja o rodnim pitanjima. Drago mi je, ali je izgubljeno dosta vremena. Moglo je da se uradi na drugačiji način, i to bi imalo nekog uticaja.

Oni zaista ne obraćaju pažnju na rod. Sve što vidim od KFOR-a su neke čudne TV reklame i ogromni bilbordovi širom Kosova sa veoma pokroviteljskim porukama. Na primer, KFOR bilbordovi na kojima vidite ženu koja pokazuje pitu, i kaže „I ja sam Kosovo“. Poenta je bila, „I ja sam uključena, i ja sam ovde“. I onda imate ovu tradicionalnu, stereotipnu ulogu žena koje prave pite, kao što je „Ne zaboravite žene; one kuvaju i prave pite.“ Nisu se setili ničeg drugog, kao na primer slika poslovne žene ili žene koja radi. Prikazujući ženu koja pravi pitu, i kaže, „I ja sam Kosovo“ je zaista uvredljivo, čudno i sa predrasudama.³⁴

Članice Mreže Žena Kosova su reagovala protiv stereotipa Kosovske žene, i uopšte kosovara, putem pisma koje su poslale KFOR-u 2010. Dobili smo brzi odgovor od KFOR-a. „Promenili su reklamu“, rekla je Belgjyzare Muharremi, bivša Predsedavajuća Odbora MŽK-a, „i savetovali su se sa nama svaki put kada su izlazili sa novim kampanjama, upitajući, ‘Da li smo dobro predstavili žene i muškarce?’“³⁵ MŽK je od KFOR-a pregledala materijale za odnose sa javnošću kako bi se osigurali da su rodno senzitivni.

Odluka NATO da uspostavi položaj savetnika za rodna pitanja nije doneta sve do 2010, kada je prvi savetnik za rodna pitanja zaposlen u novembru 2010³⁶. Proces osnivanja ovog položaja počeo je još u decembru 2007, na osnovu formalne politike NATO Saveta Evro-Atlantskog partnerstva o

sprovedenju Rezolucije 1325, ali kreiranje položaja unutar KFOR-a je zahtevalo vremena. Elisabeth Schleicher je drugi Savetnik za rodna pitanja u deset godina boravka KFOR-a.³⁷ Ona ohrabruje zapošljavanje žena unutar KFOR-a, kao u Timovima za veze monitoringa koji su u dnevnom kontaktu sa Kosovskim stanovništvom. Ona takođe radi na mejnstrimu rodnih perspektiva unutar operacija KFOR-a kroz obrazovanje i obučavanje osoblja.

Tilly Stroosnijder je služila kao savetnik za rodna pitanja u UNMIK-ovoj Policiji i bila je prvi policijski savetnik za rodna pitanja u misijama Ujedinjenih Nacija širom sveta kao deo „pilot“ inicijative. Njeni problemi su imali veze sa birokratskim strukturama Ujedinjenih nacija:

Za UN ovo je bio [...] proces učenja kroz rad. U svetu savetnika za rodna pitanja moj izbor je primljen kao direktna pretnja od Kancelarije za rodna pitanja. Postojao je nedostatak razumevanja unutar UNMIK-a o tome kako funkcioniše policija, komunicira i shvata faktor „how/kako“ za sprovođenje ravnopravnosti u sektoru bezbednosti. Ovo je usporilo proces dvo-sklopljenog posla koji mi je dodeljen, koji je interno i eksterno uključivao rod u relevantnim oblastima policije u misiji i Kosovskoj Policijskoj službi. Drugo, bila sam izolovana od strane savetnika za rodna pitanja misije UNMIK i isključena kao i rad koji sam ja obavila nije prepoznat. Takođe sam bila isključena iz izveštavanja u UN i sistema sastajanja sa DPKO.

Stroosnijder je rekla da je morala da se „bori“ za obaveznu obuku o rodnom i nasilju u porodici za dolazeće osoblje policije, koje nije uvedeno sve do 2004.³⁸ Obuka se bavila nasiljem u porodici, trgovini ljudima, zlostavljanjem dece i nultom tolerancijom za UNMIK policiju koja posećuje barove koji su u crnoj listi, u kojima se veruje da se trgovina obavlja. Dok je tokom vremena videla neke pozitivne promene, ona je osetila da se treba obaviti mnogo više:

UN sada ima rodne savetnike u DPKO policiji i vojsci. Ovo je veliki korak napred, ali ne i dovoljan iz moje perspektive. Nakon 12 godina u misijama na operativnom nivou, vidim da su oni shvatili rodni koncept, „šta“, ali njima definitivno nedostaje proces „kako“ na operativnom nivou. Sprovođenje rodni pitanja unutar policije razlikuje se od sprovođenja u vojsci, i razlikuje se između policijskih snaga. Moramo da prihvatimo ovo kako bi bili uspešni. *Moramo* se prilagoditi sa misijom i rodnom realnosti u zemlji domaćina. SLUŽBA zajedno sa nacionalnim sagovornicima na kontekstualan način je ključ za napredak u rodni pitanjima i održivosti prema lokalnom vlasništvu!

U Organizaciji za Evropsku Bezbednost i Saradnju (OEBS), koja je zadužena da se bavi demokratizacijom, savetnici za rodna pitanja su zamenjeni rodni ključni tačkama. Ariana Qosaj-Mustafa, koja je nekada radila sa OEBS-om se dogovorila, „Oni su imali ključnu tačku rod koja je u osnovi [...] zadatak koji je dodat nekome ko [...] je imao/la nešto bolje znanje o pravima žena.“³⁹ Priroda „dodavanja“ zadatka između ostalih odgovornosti, s vremenom je otežala uravnotežavanje. Ključne tačke roda su imale manjak uticaja od savetnika na visokom-nivou. „Imala sam određene poluge, rekla je Theodora Krumova, bivša kontakt tačka o rodni pitanjima u OEBS-u. Ali u isto vreme, ova određena pozicija mi je otvorila oči kako bi videla koliko malo mogu da uradim, iz moje pozicije srednjeg nivoa.“⁴⁰

„Ako nemate starešinstvo i angažovanje na najvišem nivou, onda nećete dobiti projekte,“ rekla je Ariana Qosaj-Mustafa:

Rodne fokus tačke treba da pokriju širok spektar pitanja i aktivnosti. Sredinom 2009, pokušali su to da obeštete imenovajući Zamenika Šefa Misije kao rodnu fokus tačku misije. U suštini naziv je samo dodat

Zameniku Šefa Misije, ali ipak, realno gledajući, zamenici šefa misije su ljudi koji dolaze sa diplomatskim iskustvom i različitim poreklima, stoga i nemaju mnogo znanja o rodnim pitanjima. Verujem da su to sada promenili, sada imaju drugu osobu koja u stvari savetuje Zamenika Šefa misije o rodnim pitanjima. Ali ipak [...] to je samo više savetodavnog kapaciteta nego imajući oruđe strateškog upravljanja za sprovođenje rodnog budžetiranja i rodnog uključivanja. [...] U Beču imaju višeg savetnika za rodna pitanja, ali njihovi resursi su veoma ograničeni. Oni ne mogu savetovati i raditi pojedinačno sa svakom misijom jer treba da pokriju mnogo širi spektar pitanja i aktivnosti.

(Takode, na nivou misije) ljudi ne znaju kako da obave svoj posao. Oni nisu dobro obučeni u uvodnom kursu u Beču. Sesija traje nekih 20 ili 30 minuta o podeli roda i pola i to je sve što ljudi dobiju; ne dobijaju konkretne alatke o tome kako da obave rodno uključivanje.

Ovo je razlog zbog čega su „savetnici rodnih pitanja na višem upravljačkom nivou i službenici rodnih pitanja punog radnog vremena potrebni, a ne samo rodne fokus tačke,“ objasnila je Visoka Savetnika UNDP-a za rodna pitanja, Jocelyne Talbot. „Neophodni su nam ovi položaji sa više nivoa. Ovo je posao. Ovo su poslovi sa punim radnim vremenom.“⁴¹ Talbot je naglasila važnost postavljanja visokih rodnih savetnika na najvišem nivou na kojem imaju mandat i sposobnost da dovedu rodnu perspektivu u institucije. Dokazi su predložili da joj je njen visoki položaj omogućio da uključi rodna pitanja unutar UNDP-a u većooj meri nego, na primer, fokalne/fokus tačke koje su služile pre nje u UNDP-u. Ona je uvela institucionalne aranžmane ka unapređenju rodne jednakosti, uključujući sprovođenje Rezolucije 1325.⁴² Njen visoki položaj joj je omogućio da utiče na planiranje budžeta, kao i na unutrašnje procedure kao što su nabavka i

zapošljavanje praksi. Rata rodno markeru za identifikovanje do koje mere su uključena rodna pitanja unutar programa UNDP-a ukazuje na napredak koji je ona s vremenom pokazala.⁴³

Sve u svemu, misije su „velike mašine“ koje je teško voditi, rekla je Sirpa Rautio, koja je radila i za UN i za EU:

Želim da mislim da smo nešto postigli. Definitivno smo postali nešto više od igrača, ne toliko marginalizovani kao što smo bili na početku. Planirano je marginalizovanje, i ja mislim da smo uspeali da izađemo iz toga. I mislim da trebamo doći do strateške tačke planiranja, doći do procesa i dobiti više uticaja. Ali je ovo bez potrebe otežano, zbog slabosti mandata ljudskih prava i rodni pitanja i našeg položaja i veličine.

Pored nekoliko značajnih dostignuća, osećaj marginalizacije i česte nemoći, činili su ponavljanje tema između rodni savetnika na Kosovu. Kao što je sažela Clare Hutchinson, „Mislim da je došlo do razdvajanja 'Oh rod... Vi obavite svoje poslove. A mi ćemo obaviti ozbiljne poslove. Mi ćemo učiniti prave stvari. I da, mi ćemo se igrati sa vama jer ćemo morati, ali vas nećemo ozbiljno shvatati. I mislim da je to najveća prepreka.“ Izuzetak je bila Jocelyne Talbot, koja ima visoki položaj unutar UNDP-a, i stoga je uspela da utiče na promene u politici.

Sposobnost savetnika za rodna pitanja da osigura da su interesi žena predstavljeni, čini se da zavisi od njihovog staža i moći unutar misije; znanje i posvećenost sprovođenju Rezolucije; i spremnost pretpostavljenih da prate svoje preporuke. Njihova sposobnost za daljom ravnopravnošću polova unutar njihovih institucija može se umanjiti unutrašnjim otporom, strahom od gubitka posla, nedostatkom stručnosti, nedovoljnim razvrstanim podacima o polu, kratkim mandatima i stalnim protokom osoblja, tako da „uvek treba

ponovo da obavite poslove za koje mislite da ste ih već sredili“ sve postavljene izazove.

Obezbeđivanje rodne jednakosti u međunarodnim misijama, kao što je predviđeno od strane Generalnog Sekretara UN-a, radi pod pretpostavkom da samo žene mogu da obezbede/pruže značajnu zastupljenost ženskih interesa, mit koje mnoge ženske organizacije pokušavaju da odagnaju. Ponavljana tema među ispitanicima bila je značaj zajedničkog rada žena i muškaraca ka rodnoj ravnopravnosti. „Ako zaista želimo da dovedemo Rezoluciju 1325 SBUN-a na drugi nivo, moraćemo da uključimo i muškarce,“ rekla je Savetnik KFOR-a za Rodna pitanja, Elisabeth Schleicher. „Tako da bi onda imalo smisla sastaviti Tim za Rodna pitanja koji bi se sastojao ne samo od žena već i od muškaraca.

“BEZ ŽENA U PREGOVARAČKOM TIMU”

„Savet Bezbednosti bi trebalo da promeni stav o Rezoluciji [...] jer kada su došli sa svojom misijom na Kosovo, samo jedna žena iz Engleske je bila Ambasador; svi ostali su bili muškarci. Prvi korak za sprovođenje Rezolucije treba da preduzmu same Ujedinjene Nacije; one treba da daju mogućnost ženama da učestvuju više.”

- Gjylnaze Syla, poslanica, 2007

To je bilo 2001, i predstavnici UNMIK-a su se pripremili za dnevni red prve delegacije Saveta Bezbednosti Ujedinjenih Nacija, da posete Kosovo. Ambasador Anwarul K. Chowdhury iz Bangladeša, koji je predvodio delegaciju, želeo je da se sastane sa ženskim grupama. Međutim, predstavnici UNMIK-a su rekli, „Dnevni red delegacije je već popunjen.” Ambasador Chowdhury, pristalica prvog pasusa Rezolucije 1325, insistirao je da se sastane i sa ženama. On je zatražio raspored časova zakazanog dnevnog reda.

“Od 08:00 ujutro do 21:30 uveče,” odgovorio je UNMIK.

Ambasador Chowdhury je zatražio sastanak sa ženskim grupama u 21:30 časova u njegovom hotelu.

Iako su žene liderke smatrale da je sramota da se sastanu kasno uveče u hotelu, a ne zvanično, složile su se zbog upornosti i posvećenosti Ambasadora Chowdhury-ja.

Žene političarke i aktivistkinje otišle su zajedno u hotel. One su bile srećno iznenađene kada su videle celu delegaciju Ambasadora Chowshury-ja prisutnu na sastanku. Prisustvovali su i predstavnici UNMIK-a, uključujući i Zamenika Šefa UNMIK-a, Tom Kennings, koji je na Kosovu bio prisutan već skoro dve godine i nikada nije zatražio sastanak sa ženama, rekle su aktivistkinje za ženska prava.

Inicijativa Ambasadora Chowdhury da se sastane sa ženama postavlja dobar primer zahteva za „povećanje učešća žena i ženskih organizacija u aktivnostima za sprečavanje, upravljanje, rešavanje i odgovor na sukobe i nasilje nad ljudskim pravima žena i devojaka“, kao što stoji u Rezoluciji 1325.⁴⁴ Bila je to, ipak, konsultacija koja je više rezutovala iz njegove volje, nego uputstva Saveta Bezbednosti, kako bi kasnije misije posete ilustrovale. „Za mene, on je bio heroj,“ rekla je Igballe Rogova.

U decembru 2002, druga delegacija Saveta Bezbednosti Ujedinjenih Nacija, došla je poseti Kosovu, pod vođstvom Norveškog Ambasadora Ole Peter Kolby. Ponovo, UNMIK nije obuhvatio u dnevni red sastanak sa ženama. Žene su ponovo lobirale da se sastanu sa delegacijom, i ponovo se sastanak održao nakon radnog vremena. Kada je delegacija Saveta Bezbednosti ušla u prostoriju za sastanak, Kosovske žene videle su 15 članova, od kojih je samo jedna bila žena.⁴⁵ Aktivistkinje su kritikovale Ambasadora što nije uključeno više žena u delegaciji. Igballe Rogova se podseća:

Znači, mi smo sedele, ne samo albanske žene, nego i srpske, bošnjačke, turske i romske žene. Govorili smo o Političkom statusu Kosova i Rezoluciji 1244. Onda je Ambasador Kolby prekinuo raspravu rekavši, „Status je pitanje za političke stranke. Govorimo o ženskim pitanjima. Govorimo, na primer, o Rezoluciji 1325.“

Mi smo ga pogledale, i rekle „Šta?“

Bile smo povređene i iznenađene na, očigledno nedostatak znanja Ambasadora, da, u skladu sa Rezolucijom 1325, žene treba da budu

uključene u pregovorima za konačni status Kosova. Upitale smo ga, „Zar ne mislite da je status pitanje koje dotiče i žene? Ovo je direktno navedeno u Rezoluciji 1325.“⁴⁶

I onda smo mi upitale, „Govoreći o rezoluciji 1325, kako to da vaša delegacija u svom sastavu ima samo jednu ženu?“ Ovaj tip se skroz postideo.

Rekao je, „Oprostite, imam još jedan sastanak.“ I napustio je salu.

Još jedan skandinavac je došao na Kosovo nakon nekoliko godina, nastavlja Igballe Rogova:

Kai Eide nije uopšte želeo da se sastane sa ženama. Dok je njegova misija bila od velike važnosti: politički status Kosova. Kai Eide je bio Specijalni izaslanik Generalnog Sekretara UN-a u 2005. On je pratio sprovođenje „Standarda za Kosovo“ (i ocenjivao „da li su uslovi bili na mestu da se uđe u politički proces koji je dizajniran da odredi budući status Kosova).⁴⁷ Svaki put kada je došao na Kosovo i Srbiju, nije se sastajao sa ženama.

I konačno je „pristao“, nakon velikog pritiska koji smo obavili na njega.

Kada smo se našli sa njim, počeli smo da govorimo o statusu, i on je odvratio, „Nemojte mi govoriti kao muškarci. Govorimo o ženskim pitanjima.“

I mi smo odvratile, „Opa!“ I rekle, „1325 nam daje pravo da govorimo o statusu.“

I onda je on rekao, „Oh oprostite...“ jer nije nikada pročitao Rezoluciju, i okrenuo se ka svom asistentu i upitao, „Šta kaže Rezolucija?“ I (onda) se utišao. [...] Čovek je začepio usta, i nije više rekao ni reči (jer) nije ništa znao o Rezoluciji.

Toliko nedostatka političke volje i znanja, ovo su dva razloga zbog čega rezolucija nije primenjena.

Naime, završni izveštaj Kai Eide-a o spremnosti Kosova da započne pregovore o statusu, nije nijednom pomenuo žene.⁴⁸

Tri od četiri izveštaja napisanih od misija Saveta Bezbednosti za praćenje, koje su posetile Kosovo, nisu pominjala niti žene niti devojke.⁴⁹ Jedan izveštaj je naveo da se Šef Misije, Ambasador Ole Peter Kolby, sastao sa ženama u 2002. „Predstavnici civilnog društva naglašavaju da su žene različitih nacionalnosti zajedno radile na projektima o izgradnji mira, ali da nisu dobile nijednu podršku od UNMIK-a ili od OEBS-a,“ tu se navodi.⁵⁰ Izveštaj je citirao Rezoluciju 1325 i „primetio“ kako „žene takođe mogu doprineti razvoju civilnog društva i igrati važnu ulogu u pomirenju zajednica.“⁵¹ Međutim, izveštaj nije pomenuo pitanja sa kojima se žene suočavaju ili kršenja ljudskih prava žena. U poređenju sa ostalim pitanjima raspravljanim u izveštaju, ženske potrebe su zabašurene.

Tim jedinstva pregovara... (bez žena)

„Žene nisu bile deo rasprave o konačnom statusu Kosova.“

- Arjeta Rexhaj, Politička Savetnica
Potpredsednice Vlade Edita Tahiri

„Godine 2005. i 2006., Kosovo se pripremalo za još jednu fazu mirovnih razgovora sa Srbijom,“ rekla je Edita Tahiri, „i dok su ideje lansirane o tome da će se o statusu razgovarati sa Srbijom pod posredovanjem Ahtisarija, mi smo žene želele da imamo jednu ženu za pregovaračkim stolom za mir i rešavanje političkih pitanja na Kosovu. Mi smo zaista naporno radile na različitim načinima. Najpre, između sebe smo organizovali ovu koordinaciju između žena liderki u

politici i civilnom društvu, takođe individualno, lobirale za učešće žena u razgovorima u Beču.

Podseća se Igballe Rogova:

Samo što je bio započeo period, kada je bilo toliko podela između političkih stranaka. Pokojni Predsednik Rugova, zajedno sa predstanicima UN, [...] odlučio je da formira ovaj takozvani politički forum u septembru 2005, kako bi stvorio jedinstvo. Zbog razloga jer su se međusobno mnogo svađali, tadašnji SPGS Søren Jessen-Petersen i Rugova su razgovarali, i ponudili „Tim Jedinstva.“

Ko je bio u tom Timu Jedinstva? Lideri političkih stranaka čije su stranke dobile mesto u Skupštini, i još Predsednik Skupštine i Premijer. I onda, od tog foruma kada su započeli pregovori, ovo su bile osobe koje su predvodile pregovorima. I to je bio njihov izgovor za nas...

Kada smo mi rekle, „Zbog čega nema žena; mi imamo dve političke stranke koje vode žene?“

Mi nismo prihvatile; da je to bio njihov izgovor.

A onda, postoji još jedno mesto u pregovaračkom timu za civilno društvo. Bez savetovanja sa civilnim društvom, oni su odlučili da uvedu Blerima Shalu da predstavlja civilno društvo u ovom pregovaračkom timu. [...] On je bio Glavni Urednik dnevnog lista *Zëri*. Ali, Blerim Shala nije bio osoba odabrana od civilnog društva. On je bio odabran od strane ovih lidera. Stoga je postojala mogućnost imati nekoga iz civilnog društva, neku jaku ženu. Ali ne. Bilo je svih pet diktatora, kako ih mi nazivamo; oni sami odlučuju o svemu ne konsultujući se ni sa kim.

I onda smo mi rekle, „Ako nećemo imati žene u pregovaračkom timu, onda ćemo imati žene u

radnim grupama.“ I tako smo progurale da uključimo žene u radne grupe od samog početka.⁵²

Pored prepreka sa kojima su se suočavale, žene Kosova bile su odlučne da odigraju svoj deo u pregovorima.

„I to je bio period kada smo mi započele sa Mirovnom Ženskom Koalicijom,“ rekla je Igballe Rogova.⁵³ „MŽK zajedno sa Mrežom Žene u Crnom, odlučila je da započne ovu koaliciju jer, pod jedan, nije bilo žena u pregovaračkom timu. Da, imali su jednu ženu, ali ona nije predstavljala žene iz Srbije, tako da su se osećale kao da nemaju žene.“

Ženska Mirovna Koalicija je obnovila stare veze koje su postojale između aktivistkinja u regionu od dana bivše Jugoslavije. Tokom 1990.-ih, Žene u Crnom iz Beograda, služile su kao regionalni epicentar za organizovanje žena za mir i protiv rata u Bosni i na Kosovu. Mreža Žena Kosova i Mreža Žene u Crnom su udružile snage kako bi se zalagale za poboljšanje zastupljenosti žena u pregovorima.

Ubrzo nakon toga, godine 2006, osnovan je Regionalni Ženski Lobi za Mir, Bezbednost i Pravdu u Jugoistočnoj Evropi (RŽL). Udružio je zajedno istaknute žene iz civilnog društva i politike širom bivše Jugoslavije, da zastupaju o pitanjima zajedničke prirode. I Koalicija i Lobi su lobirali za uključivanje žena u pregovorima. Obe su bile značajne u tome, da su udružile Srpske i Kosovske žene, između ostalih u regionu, u javnom podržavanju nezavisnosti Kosova. Edita Tahiri koja je kasnije predsedavala RŽL se podseća:

Mi smo takođe koristili (RŽL) kako bi lobirale da uključimo žene u pregovorima u Beču (što se dogodilo u februaru 2006). Lobirale smo sa političkim strankama, institucijama Kosovske Vlade, skupštinom, i Predsednikom. Takođe smo lobirale i sa zvaničnicima UNMIK-a. Čak smo i direktno lobirale sa Ahtisaarijem,

sastajući se sa njime, dostavljajući različita pisma ... mi smo lobirale Savet Bezbednosti.

Predstavnice civilnog društva, Igo Rogova, Lule Vuniqi i Flora Macula, sastale su se sa delegacijom Saveta Bezbednosti na Kosovu, i lobirale o ovome. Međutim, nakon svog tog lobiranja, razgovori u Beču su završeni bez ijedne žene predstavnice na stolu, za šta smo mi mislili da je deficit demokratije i nedostatak vizije. Takođe je pokazano i nepoštovanje nad ženama na Kosovu, koje su bile spremne da žrtvuju živote tokom okupacije, preuzimajući najviše državne odgovornosti. Pored toga, žene imaju kapacitet da obave mirovne poslove. Kosovske žene takođe imaju veliku zaslužnost za to. Ipak, one su sve bile zanemarene.

Pregovori u Beču održani su bez žena za pregovaračkim stolom, i ja smatram to kao neuspeh, ali ne uspeh nas žena, jer smo mi bile proaktivne. Mi ovo smatramo muškim neuspehom. Ja ne želim da budem protiv muškaraca. Mislim da partnerstvo između rodova može pomoći ženama, ali ovo je slučaj kada je muški mentalitet dominirao i ostavio žene van procesa. Ovo nije došlo samo od strane Kosovskih muškaraca, nego i od strane međunarodnih pripadnika.

Molim lepo, "Kralju" Petersen?

„Dozvolite mi da vam kažem nešto, 1325 je prvenstveno za međunarodne snage kada idu u svoju misiju: kako treba tamo da tretiraju žene, kako bi trebalo da podrže žene u međunarodnim institucijama. To je razlog zbog čega je sastavljena

rezolucija 1325. Ali, kada počne rat, UN sedne zajedno sa grupama koje su uključene u konfliktu, i nikada ne misle o ženama. I zbog toga oni „podstiču“ žene da budu na pregovaračkom stolu" pre nego što to žele."

- Igballe Rogova, Izvršna Direktorka,
Mreža Žena Kosova

Ohrabren svojom pokazanom pažnjom za rodnim pitanjima, ženske aktivistkinje su se okrenule SPGS Søren Jessen-Petersenu i upitale ga da uključi žene aktivistkinje u pregovorima o konačnom političkom statusu Kosova. „Mi smo se nadale da će se UN promeniti i početi sa sprovođenjem Rezolucije,“ rekla je Igballe Rogova:

Ali, kada je počeo pregovarački proces, i kada smo shvatile da nema žena u pregovaračkom timu, [...] otišle smo do SPGS i rekle, „Morate da naterate pregovarački tim da uključi i žene.“

I on je rekao, da nije mogao ništa da uradi.

Ali je ovo smešno. Dozvolite mi da vam kažem, mogao je! Jer, gde god drugde je bilo potrebno da progura i natera vladu, on je to i obavio.⁵⁴

Za razliku od drugih SPGS, „Mislim da je on [...] zaista progurao, i pokušao,“, rekla je Luljeta Vuniqi:

Iako je pokušavao i slušao nas, mislim da čak nije ni uradio šta je zaista mogao. Mislim da je SPGS na Kosovu veoma moćan čovek. Oni mogu da preuzmu bilo koje odluke. On je za 25 satio otpustio Predsednika Skupštine (G. Dacija). On je otpustio Premijera (G. Kosumi). Tako da ako (SPGS) može da u 25 časova otpusti dvoje najvećih ljudi ovde, govoreći o lideršipu, onda kako to da [...] on ili bilo ko

posle njega, nije mogao ništa da promeni u sadržaju pregovaračkog tima? To je mnogo manji zadatak od razrešenja obe osobe.

Ali, Søren Jesson-Petersen je takođe bio veoma frustriran sa situacijom. Bio je vrlo osetljiv u vezi sa pitanjima žena. Na poslednjem sastanku koji smo imali (pre nego što je napustio Kosovo) on je rekao, „ Ja nisam uspeo. Nisam uspeo da ih ubedim da uspostave tim sa ženama.“ Kada muškarci ne uspeju, uglavnom ne prihvataju tako lako neuspeh, ali on jeste. Nekako se to podudaralo sa njegovim položajem. On je bio kao Kralj Kosova. Mogao je da zameni premijere i ministre i da ipak ovako lako prihvati neuspeh. Imao je redovne sastanke sa ženskim grupama i složio se sa njima, ali u odnosu na ostale teme, ova je bila više nalik na prilog/garnir.⁵⁵

„Ovi ljudi koji rade sa Ahtisaarijem, nisu uopšte obuhvatili rodna pitanja.“

„Tokom perioda Ahtisaari, nije bilo žena, iako su one doprinele pre i posle rata.“

- Ariana Qosaj-Mustafa

„Konačni status“ pregovaračkog procesa se približavao. To bi uspostavilo nove sporazume, zamenilo Rezoluciju 1244, za šta su se mnogi nadali. Ovoga puta, žene su pomislile, da potpisivanje tog komada pergamenta bi imalo ulaze od žena. Ovoga puta, pregovarači su odgovorni da osiguraju žensko učešće u pregovorima; oni moraju, jer je Savet Bezbednosti UN to naveo u Rezoluciji 1325.⁵⁶ Finski

Ambasador i Specijalni izaslanik za pregovore o Statusu Kosova, Martti Ahtisaari je vodio proces.

„G. Ahtisaari je bio zabrinut kontinuiranim učešćem žena i ženskih lidera tokom procesa definisanja statusa,“ rekao je Philippe Tissot, iz UNMIK-ovih spoljnih pitanja, koji je organizovao sastanke. „On je naveo tačku, svaki put kada je dolazio, da se sastane sa predstavnicima civilnog društva, uključujući ženske lidere.“

Ženske aktivistkinje su se drugačije osećale.

„Šta je me iritovalo,“ rekla je Vepore Shehu, „kada je on upitao, „Zbog čega nije ništa urađeno u pravcu uključivanja žena u pregovarački tim?“ On je predstavio (Albanski tradicionalizam) kao jednu od prepreka, kao „Mi nismo želeli da prekinemo tradiciju. „Možete misliti kakav je to izgovor bio“⁵⁷

„Mi smo uvek morale da tražimo sastanak,“ rekla je Igballe Rogova. Pored odgovornosti međunarodnih pregovarača pod Rezolucijom 1325:

Čak i sa Martti Ahtisaarijem, mi smo uvek morale da preko Regionalnog Ženskog Lobija zatražimo sastanak. On je uvek slušao i mi smo mislile da bi mogao da uradi nešto u pravcu sprovođenja Rezolucije, ali čak ni Martti Ahtisaari nije sproveo 1325, a mogao je. On je bio odgovoran za pregovore i rekao bi, „Na osnovu 1325, želim da vidim žene.“ Ali nije. [...] Mislim da je njegova najveća zabrinutost bila spojiti Srbe i Albance. Nije mislio o drugim pitanjima.⁵⁸

„Mi smo zaista urgirale i zastupale i poslale pisma na primer da sprovedemo taj deo 1325 koji eksplicitno kaže da žene treba da budu uključene u pregovarački proces za mire,“ rekla je Luljeta Vuniqi.⁵⁹

„Pokušali smo najpre sa pismima,“ rekla je Igballe Rogova, ali kada to nije uspelo, „Imale smo protest na ulici. Zajedno sa ženama u Crnom kao deo Ženske Mirovne

Koalicije, obe mreže smo imale proteste u isto vreme, isti dan, u isti sat u Prištini i Beogradu.“

„Bez cveća! Mi želimo moć,“ stoji na plakatima 8.marta 2006 u Prištini. Žene su se okupile da odbace tradiciju davanja cveća i da zatraže ono što im je dato, mesto za pregovaračkim stolom.

„Bilo je minus 20 stepeni (Celzjusa),“ podseća se Igballe Rogova, „A mi smo imale otvoreni protest sa igrom, pesmama i stajao je veliki baner na kome je pisalo „Rezolucija 1325 nam daje pravo da budemo u pregovaračkom timu.“ [...] Baner je stajao na zidu zgrade Skupštine tokom 6 ili 7 meseci; nisu ga pomerali, [...] ali ipak nisu imali žene u pregovaračkom timu.“⁶⁰

Kada nisu bili u mogućnosti da ženama obezbede mesta za stolom, Regionalni Ženski Lobi i Ženska Mirovna Koalicija su mislile da utiču na pregovore putem zastupajućih pisama o čuvanju i zaštiti kulturnih nasleđa i podrška pravednog i trajnog rešenja za Kosovo.⁶¹ Kasnije su aktivistkinje za ženska prava u Srbiji bile pod rizikom; kancelarija Žena u crnom je napadnuta i aktivistkinje su dobile pretnje smrću.

Na kraju, žene su učestvovala u radnim grupama. U to vreme, Igballe Rogova je rekla „Srećne smo što imamo žene u radnim grupama, ali to nije isto.“

Pošto su se pregovorili koje je vodio Ahtisaari bližili kraju u kasnijoj polovini 2007, Regionalni Ženski Lobi je preuzeo konačni pritisak da izrazi stavove nekih žena u regionu da Kosovo treba da bude nezavisno i Rezolucija 1325 treba da se uzme u obzir u bilo kojem mirovnom sporazumu. Njihovo pismo u znak podrške proglašenja Kosovske nezavisnosti, obuhvatilo je potpise od vodećih političara i aktivista iz cele Jugoistočne Evrope, uključujući zemlje koje su odbile da priznaju proglašenje nezavisnosti Kosova.

Istovremeno, Savet Bezbednosti UN je poslao misiju za pronalaženje činjenica za tri dana, na Kosovu, pre odlučivanja o njenom konačnom statusu. Došli su 2007.godine, i bili su u vođstvu Belgijskog Ambasadora Jonan

Verbeke.⁶² Misija je obuhvatila 12 ambasadora iz Saveta Bezbednosti, čija je misija bila da sakupe informacije o situaciji na Kosovu i u Srbiji. Dnevni red misije je obuhvatio sastanke sa političkim liderima sa Kosova, Srbije i Albanije. „Mi smo želeli da obuhvatimo žene. I uspeli smo, da zajedno sa nekim od naših prijatelja [...] obuhvatimo sedam žena na prijemu, ne u formalnoj agendi,“ podseća se Flora Macula, u njenoj sporednoj ulozi kao UNIFEM. Među onima koje bi se sastale sa delegacijom bile su članice Regionalnog Ženskog Lobija uključujući Igballe Rogova, Luljeta Vuniqi, Teuta Sahatqija, Nekibe Kelmendi, Nataša Kandić i Sonja Biserko.

„Lobi je poslao dokumente pozivajući za prihvatanje nezavisnosti Kosova,“ rekla je Teuta Sahatqija. „Osobe poput Sonje Biserko i Nataše Kandić, (Ambasadorke SAD-a) Tina Kajdanov i drugi [...] pomogle su u širenju izjave za priznavanje nezavisnosti Kosova. Naši zahtevi su predstavljeni kroz medije u regionu, u svakoj zemlji, pa čak i u Nju Jorku.“⁶³

Flora Macula se prisetila napora žena za lobiranje delegacije Saveta Bezbednosti:

Mi smo se sastale pre samog prijema, kako bi napravile neku vrstu strategije, „Kako da podržimo žene da lobiraju i pošalju ovu izjavu svakom članu Saveta Bezbednosti?“ [...] Izjava je bila o podršci nezavisnosti Kosova, naravno, poštujući sva prava manjina. I potpisana je od strane svih članica Regionalnog Ženskog Lobija.

Dakle, žene su se pripremile. Imale smo izjave. Teuta i Nekibe su bile unutar Skupštine. One su se sastale sa (članovima delegacije Saveta Bezbednosti) i dostavile izjavu Regionalnog Ženskog Lobija.

Te večeri, otišle smo zajedno na prijem, i čekale smo (delegaciju Saveta Bezbednosti) jer su ih trebali dovesti autobusom. I kada su ih doveli do dvorišta Skupštine, i kada su ih okružili svi oni ljudi,

rekla sam u sebi, „Oh, propade strategija. Nemožemo im prići.“

Stoga smo zatražile pomoć od Premijera i dva ministra da pomognu ženama da priđu (ambasadorima Saveta Bezbednosti). Posmatrala sam koji od ambasadora je bio slobodan da razgovara, i Tina Kaidanow je bila od velike pomoći. Ona je uzela izjavu i počela da je deli, i dovela nam je neke od ambasadora Saveta Bezbednosti, tako da smo počeli da razgovaramo sa njima. Ja sam slušala raspravu između (Ruskog Ambasadora Saveta Bezbednosti) Vitaly Churkin, Nataše Kandić i Sonje Biserko.

(Sonja Biserko i Nataša Kandić, aktivistkinje za ljudska prava iz Srbije, rekle su Savetu Bezbednosti) da „treba da uzmu u obzir ljudska prava.“

On je rekao, „Ma daj, teritorija je važnija za mnoge, nisu samo ljudska prava.“ [...]

One su mu predale izjavu i on je rekao, „Ne, ne želim nikakve papire. Pošaljite ga, ako želite, u hotel.“ Poslale su izjavu u Hotel Victory. On je bio veoma nepristojan i nakon toga, on je nestao. Nakon 15 minuta razgovora sa njime, on je napustio prijem. Predstavnik Južne Afrike je rekao nešto poput, „Ne želim da govorim. Želim da jedem.“⁶⁴

„Delegat kojeg smo zamolili (da preda izjavu ambasadorima) bio je veoma razočaran našim pitanjima,“ dodala je Luljeta Vuniqi. „(On) je rekao, „Ja nisam ovde da razgovaram o ženskim pravima.“ Bio je uznemiren zbog čega nismo uzeli stav žrtava u ovim pregovorima, kao što je očekivao.“

„I šta je Vlada na kraju rekla, da su samo žene lobirale (za Kosovo na prijemu), i niko drugi,“ zaključila je Flora Macula:

U to vreme, Premijer i ostali, priznali su snagu žena za lobiranje. Rezultat je da su oni uključili Rezoluciju 1325 u novoj Rezoluciji za Kosovo. [...] Postoji jedan pasus koji se odnosi na sprovođenje rezolucije 1325 i uključivanje žena u mirovne pregovore. To je bio direktna posledica ovog sastanka [...] Dakle, nešto je postignuto. Nova Rezolucija (koja priznaje nezavisnost Kosova) nije čak ni postavljena na stolu Saveta Bezbednosti, jer je Rusija rekla da će staviti veto na nju.

Pošto rezolucija o Nezavisnosti Kosova nije nikada predstavljena Savetu Bezbednosti, nijedan novi mirovni sporazum nije zamenio Rezoluciju 1244. Stoga, do danas, nijedan mirovni sporazum na Kosovu nije eksplicitno obuhvatio „odredbe da poboljša bezbednost i status žena i devojaka”.⁶⁵ Niti je Ahtisaarijev sveobuhvatni predlog za rešenje statusa Kosova pomenuo Rezoluciju 1325 ili devojke. „Žene” su pomenute samo jednom u odnosu na CEDAW.⁶⁶

Rezolucija snažno zahteva uključivanje žena na mestima odlučivanja, pogotovo u mirovnim pregovorima,” rekla je Igballe Rogova. „Svi ovi lideri na lokalnim i međunarodnim (nivoima), ne žele to da prikažu. Ili ne žele da pruže prostor ženama na tom položaju, jer kažu, „To je naš posao. Dužnost je muškaraca da govore o miru.” Stoga, niti tim za posredovnje niti delegacija izgleda da neće imati rodnog savetnika. Niti su žene ikada dobile zvanični status posmatrača tokom pregovora.⁶⁷ Sumira Arjeta Rexhaj:

Još od kraja rata, a pogotovo tokom ključnog perioda formiranja države, kada je započeo proces odlučivanja sudbine Kosova, primarni zahtevi žena na Kosovu bili su fokusirani na učešće žena u dijalog i pregovore. [...] Žene nisu bile deo rasprave o konačnom statusu Kosova u Beču u 2006. Onda, 2007.godine, Mreža Žena Kosova i Ženski Lobi Kosova zalagale su se za učešće žena u pregovorima za

budući status Kosova, kao što je predviđeno u Rezoluciji 1325 UN-a. Njihov predlog da se uključi dobro poznata žena političarka u pregovarački tim Kosova je odbijen. Kao rezultat toga, konačni dokument sveobuhvatnog predloga o regulisanju statusa Kosova je pregovaran od strane muških lidera i uglavnom političkih stranaka, dok žene nisu bile uključene u ovaj proces. Ovaj ključni politički dokument reguliše glavne oblasti formiranja države za Kosovske institucije i međunarodne misije na Kosovu.⁶⁸

„Mi imamo Editu! Zašto nju ne uzmete?“

„Znači to je ta pobjeda. Radile smo naporno za Beč. Dobile smo Dijalog u Briselu.“

- Edita Tahiri, Potpredsjednica vlade za spoljna pitanja i nacionalnu bezbednost i Šef Tehničkog dijaloga sa Srbijom

„Ako pogledate danas Editu,“ rekla je Igballe Rogova, „mi smo obavile dosta posla oko nje. Tokom pregovora (u 2006) izašle smo na ulicu i vikale, „Mi imamo Editu! Zašto nju ne uzmete?“⁶⁹ Edita Tahiri je imala iskustva sa pregovorima koji datiraju još iz Konferencije u Rambujeu 1999, kao i prethodno kroz učešće u spoljnoj politici Demokratskog Saveza Kosova (LDK) tokom 1990-ih. Ipak, samo u 2011, data joj je zvanična diplomatska uloga u posleratnom Kosovu, kao šef Tehničkog dijaloga sa Srbijom. Skoro decenija duge borbe aktivistkinja ženskih prava da dobiju sedište za pregovaračkim stolom se konačno isplatila. Imenovanje Edite Tahiri na čelu

tehničkog dijaloga u 2011 je bio čvrst korak ka sprovođenju Rezolucije 1325.

„Moram reći da su danas, u ovo vreme, žene obavile dosta napretka ne samo na Kosovu, nego i širom sveta,“ navodi Edita Tahiri u 2011:

Mislim da je ovo pobeda za naš rad, da dokažemo društvu da žena na Kosovu ima kapacitet da vodi na sličan način kao i muškarci. Ne bi trebalo da postoji rodna diskriminacija (u državnim) vodećim strukturama. To je ta pobeda. Radili smo naporno za Beč. Dobili smo Dijalog u Briselu.

Do danas, dijalog je obuhvatio „praktična pitanja“ koja mogu „poboljšati živote ljudi“, rekla je Edita Tahiri:

Počeli smo da govorimo o slobodi kretanja, slobodnoj trgovini, ili o pitanju energije i telekomunikacija. Onda smo govorili o povratku dokumenata koje je Srbija oduzela Kosovu tokom rata kao što je registracija civila i kadastar; ratna šteta Kosovske kulturne baštine; pitanje nestalih lica, itd. Govorićemo o prevozu i ostalim tehničkim pitanjima.

Još treba da se vidi da li će Edita Tahiri biti u stanju da iskoristi svoj položaj kako bi zastupala za važna pitanja za žene tokom Tehničkog dijaloga sa Srbijom. „Do koje mere ste bili u stanju da podignete pitanja koja se tiču specifično žena i devojaka, unutar pregovora,“ upitali smo je.

Dakle, ovo nije bila tema, ali sam sigurna da kada budemo došli do teme o ratnim štetama, da ćemo inicirati ovu raspravu. [...] Moj fokus je dijalog, interesi, pitanja, ali ponekad ne mogu vizualizirati koji su ženski interesi. [...] Mislim da samo razmišljam o temi nestalih lica i ratnih šteta; a onda moramo da radimo po pitanju žena.⁷⁰

“OD MARGINA DO FRONTA”

„Ova marginalizacija je uznemirila nas žene, posebno nas u politici i vođstvu civilnog društva. Tako da smo svakako mislili o strategijama prenošenja žena iz margina do fronta.“

- Edita Tahiri, Potpredsednica Vlade za Spoljnu politiku i Nacionalnu Bezbednost

„Mogu vam reći priču o tome kako smo dobili kvotu,“ rekla je Edita Tahiri, odnoseći se na 30 procenata kvote rezervisanih mesta u skupštini i skupštini opštine, za žene:

Posle rata postojala je tendencija marginalizacije žena iz politike, uprkos činjenici da su žene na Kosovu bile dosta uključene u proces liberalizacije, nezavisnosti i demokratije. Stoga je marginalizacija uznemirila nas žene, pogotovo nas u politici i vođstvu civilnog društva. Tako da smo mi svakako mislile o strategijama da pomerimo žene iz margina na front. I ovo je kako smo počele da se zalažemo za kvotu za žene. Žene političarke i civilno društvo, naš cilj je bio zajednički: osnaživanje žena počevši od Skupštine.

U to vreme, dogodio se proboj na veoma čudan način. Razgovarali smo sa političkim stankama na Kosovu, ali i sa UNMIK-om, međunarodnom upravom na Kosovu, koji nisu uveli model ženskog učešća jer su oni uglavnom bili muškarci.

Do prvih održanih lokalnih izbora, bilo je opštinskog rukovodstva. Međutim, oni su zasnovani više na samo-imenovanju nego na postupke. Tako da

sam pokrenula postupke u Opštini Priština za izbor gradonačelnika do izbora. Moj predlog je bio Savet Političkih stranaka, uključujući grane centralnog rukovodstva političkih stranaka, da se sakupe i da glasaju za gradonačelnika. Nije bilo sve demokratski, ali je bilo bolje nego samo-imenovanje gradonačelnika. U toj formuli, koju sam ja u to vreme ubeđivala UNMIK da primeni u Prištini, ja sam bila kandidat LDK-a. Bilo je i drugih kandidata iz ostalih stranaka kao što je Demokratska Partija Kosova (PDK). Ja sam pobedila.

Ali Šef UNMIK-a, Kouchner, nije bio spreman ovo da primeni. Razlog je taj jer je postojalo takmičenje između LDK i bivšeg vojnog otpora (koje je postalo PDK). I zato što smo mi kao LDK pobedili, on je rekao, „Je ne mogu da sprovedem ovu odluku, jer ako se uznemiri bivši OVK ili PDK, onda oni možda neće želeti da budu deo izbora.“ Umesto toga, Kouchner je predložio kompromisnu formulu sa ko-gradonačelnicima: jedan iz LDK-a i jedan iz PDK-a. Ja sam odbila ovaj predlog kao apsurdan i nedemokratski. Dakle, zbog stabilnosti, Kouchner nije sproveo moj položaj kao Gradonačelnika za Opštinu Prištine, iako sam ja dobila podršku većine političkih stranaka. [...]

Dakle, žene su bile kritične na Kouchner-a. Nije se čak ni mogao pojaviti u javnosti u tim danima. Kad god da je bio na javnim nastupima ili raspravama, žene bi ga kritikovale. I jednog dana mi se obratio i rekao, „Ne mogu da podnesem više ovaj pritisak koji dolazi od kosovskih žena.“

I onda sam ja rekla, „U redu, mislim da žene obavljaju legitimne stvari jer su procedure bile fer.“

Onda je on rekao, „Šta mogu ja da uradim za žene, kako bih imao malo mira sa ženama na Kosovu i da ne budem kritikovan?“

Ja sam mu odgovorila, „U redu, imate priliku da podržite našu kvotu od 30 procenata. Ako je UNMIK podrži, podržaće je i političke partije. Onda možemo imati 30 procenata žena u skupštini opštine i u Skupštini.“

I onda smo se dogovorili da organizujemo međunarodnu konferenciju na Kosovu, na kojoj smo Kouchner i ja bili ključni govornici. Bila je to međunarodna konferencija žena u politici. Ključni cilj je bio da izađemo sa zaključkom o podržavanju kvote. Ta konferencija se održala na kojoj su učestvovalе žene iz različitih političkih partija i organizacije civilnog društva. I glavni zaključak je bila podrška za kvotu od 30 procenata za žene.

Nakon ovih zaključaka, Kouchner je bio veoma aktivan, tako da je kvota postala deo zakona. U to vreme, UNMIK je bio taj koj je izdavao zakone.

Za mene je ovo veoma interesantna priča. [...] Zato što nas je Kouchner povredio u Opštini Priština, suprostavljajući se mom imenovanju, želeo je da nadoknadi ili je želeo da zaista pokaže ženama na Kosovu da on nije protiv ženskog učešća. Na taj način smo postigle kvotu.

Moram da dodam da je bilo dosta pogrešnih tumačenja o tome ko je pokrenuo kvotu. Ponekad je bilo mišljenje da je kvota bila ideja međunarodne zajednice. Moram reći da je kvota bila naša ideja, jer smo mi tražile načine da sa margina pređemo na front.⁷¹

Kvota zahteva da najmanje 30 procenata kandidata na listama političkih partija tokom izbora budu žene. Ka ravnopravnosti polova se takođe predviđa da najmanje 30 procenata kandidata moraju biti muškarci. Kvota omogućava ženama da obezbede 30 procenata mesta u skupštini opštine i kasnije u Skupštini.⁷² Pozitivan uticaj ovih mera „o povećanju reprezentacije i značajnog učešća žena u nacionalnoj i

lokalnoj upravi", bio je evidentan.⁷³ Žene su obezbedile samo 8 procenata mesta na prvim opštinskim izborima 2000.godine, ali je kvota garantovala 30 odsto na budućim izborima i šire.⁷⁴ Na kraju, Zakon o Rodnoj Ravnopravnosti (2004) bi pozvao žene i muškarce da svaki od njih poseduje najmanje 40 odsto mesta na svim nivoima odlučivanja.

Povećanje ženskog učešća na svakom nivou politike je od ključnog značaja, ali je nedovoljno. Kosovski Ženski Lobi, ad-hoc grupa ujedinjenih žena u civilnom društvu i politici oko pitanja od zajedničkog interesa, pridružila se široj Reformi 2004 Koaliciji u preporuci promena izbornog sistema u 2003.⁷⁵ Oni su želeli da upute kritike da kvota „može da donese brojeve, ali ne uvek i kvalitet“ kao što bi omogućilo biračima da glasaju za svoje kandidate iz brojnih im opcija, rekla je Edita Tahiri.⁷⁶ Oni su verovali da će izborni sistem sa otvorenim listama, gde glasači biraju kandidate po imenu, a ne po partiji, omogućiti građanima da biraju i smatraju odgovornim pojedinačne žene. Dok naponi za zastupanje nisu uspeli na vreme za izbore 2004, izborni sistem sa otvorenim listama je uveden 2007.godine. Ovo je omogućilo merenje u kojoj su meri žene izabrane po imenu ili su dobile mesta zahvaljujući kvoti. Godine 2007, 43 procenata žena u skupštini je izabrano po priznavanju imena i 37 procenata u 2010.godini.⁷⁷

Do 2011, kvota je bila pod pretnjom pritiska Evropske Komisije (EK). Predstavnicu EK u Izornoj Komisiji Kosova, naveli su da je kvota bila „nedemokratska“. Aktivistkinje za ženska prava su upitale da li bi skupština sa prvenstveno muškarcima bila demokratska. „Ne mislim da bi politički lideri na Kosovu dali prostor ženama, da nije kvota,“ rekla je Igballe Rogova:

Na poslednjem sastanku kada smo diskutovale o izbornom sistemu neke od poslanica su rekle, „Ne trebaju nam kvote.“ One nisu shvatile kako su lako ušle u Skupštinu upravo zbog kvote. Ja sam rekla,

„Bez kvote, vi ne biste bile u mogućnosti da nogom dotaknete prag Skupštine.“⁷⁸

Kvota je imala i advokate između muškaraca. Bivši Generalni Direktor policije, koji je sada postao poslanik, Behar Selimi, je prigodno izjavio, „Kvota je neophodna sve dok se ne postigne mentalitet da su nam potrebne žene kao predstavnice.“⁷⁹

Kvota sama, međutim, ne garantuje ženama „značajno učešće.“⁸⁰ Samo je nekoliko žena ikada bilo gradonačelnik ili moćna pozicija na opštinskom nivou. Uprkos procesu decentralizacije, odlučivanje ostaje centralizovano na Kosovu. Mreža „starih momaka“ dobija direktive od lidera političkih partija koji sede u Prištini. Političke partije nastoje da ostanu muški-dominirane i centralizovane.⁸¹ Aktivistkinja za ženska prava, Sevdije Ahmeti, veruje da su muški lideri političkih partija igrali ulogu lutkara u procesima donošenja odluka. „Žene su u braku sa političkim partijama. One plešu na način kako lider političke partije vuče žicu. Niko nije smatrao neophodnim sprovođenje rezolucije 1325 ili CEDAW.“⁸² Ona veruje da su žene uglavnom korišćene kao „marionete“, instrumenti za glas mišljenja muškaraca.

Čak i ako nisu sve žene poslanice bile „marionete“, one su se borile da se njihov glas čuje. Donika Kadaj, poslanica za AAK, se podseća:

[Tokom sastanka sa mojim kolegama,] ja sam kinula, i niko mi nije rekao, „Nazdravlje“. I kao u šali, ja sam rekla, „Nazdravlje“, samoj sebi.

I onda mi je jedan kolega odgovorio, „Ti si žena, ti moraš tri puta da kineš, da bi ti neko rekao, 'nazdravlje'.“ Ovo potvrđuje ono što su žene govorile sve vreme: moramo raditi i obavljati posao tri puta bolje, kako bi se smatrale jednakim.⁸³

Teuta Sahatqija, bivša liderka partije ORA i poslanica u dva mandata se složila:

Ako nema snažne žene unutar strukture (partijske) ovo ukazuje na to da bez afirmativnih mera, žena se ne može jednako takmičiti sa muškarcem za dobijanje položaja. Njihova osnova jednostavno nije ista. To je kao imati muškarca koji kreće od dvadesetog sprata zgrade, dok žena treba da krene od prizemlja. [...]

Pre svega, kada žena govori, dva put ili tri put više će se pridati pažnja njenom izgled, nego rečima i tekstu šta govori. Biće sarkastičkih osmeha od strane muškaraca. Ukratko, na početku, žene treba da budu veoma snažne kada treba da govore o jednoj temi, dok muškarci imaju uručen blanko ček.⁸⁴

Većina odluka je nastavljena da se donosi unutar političkih partija i partije su težile da budu upravljanje od strane muškaraca, ograničavajući žensko „značajno“ učešće u procesima donošenja odluka.⁸⁵ Političke partije na Kosovu ostaju prilično hijerarhijske; muškarci ne moraju da imaju veću moć odlučivanja u odnosu na žene, ako ne sede na vrhu stranke.

Kvota nužno ne obezbeđuje „predstavljanje“ različitih interesa žena bilo i u procesima odlučivanja. Interesi Romskih žena, bili su, na primer, visoko ignorisani, na osnovu aktivistkinje za prava romskih žena, Shpresa Agushi:

Nejednako i nedovoljno učešće Romskih žena u pozicijama donošenja odluka na lokalnom i nacionalnom nivou Vlade, uticalo je na isključivanje pitanja koja se tiču romskih žena u Kosovskim zakonima i političkim, ekonomskim i društvenim razvojem. Ovo se dešava zbog toga što Vlada Kosova i međunarodne institucije na Kosovu ne obuhvataju žene iz svih etničkih grupa na Kosovu, a posebno ne uključuju romske žene. [...] Ne postoje odnosi saradnje između NVO Romskih žena i Skupštine, Ministarstava Kosova i UNMIK-a kako bi se prenele brige i predlozi Romskih žena i devojaka.⁸⁶

Srpska aktivistkinja za ženska prava, Snežana Karadžić, rekla je da se žene etničke manjine suočavaju sa preprekama u učestvovanju u procesima donošenja odluka.⁸⁷ „Ja imam dosta barikada,“ rekla je ona. „Manje ili više, mi smo svi sami.“

Pored toga, „Nije obavezno svaka žena šampion u ženskim pravima,“, rekla je Theodora Krumova, bivša fokus tačka za rodna pitanja u OEBS-u. „Bilo je vremena kada žene nisu razlikovale između partije i njihovog položaja kao žena,“ priznaje Teuta Sahatqija.⁸⁸ „To znači da, u to vreme, partija je bila prioritet, jer je bilo vreme izgradnje države i (radeći u pravcu) nezavisnosti Kosova.“ Državnost je već viđena kao primarni fokus i rodna jednakost kao odvojeno i sekundarno pitanje, pre nego nešto što će se razmotriti tokom izgradnje državnog procesa Kosova. „Imamo malo ili nimalo primera, kada one zaboravljaju svoj politički background i misle kao žene,“ rekla je Naime Sherifi „One često predstavljaju stranke u kojima su pre nego žene, kao same žene.“⁸⁹ Kritika koja se ponavlja bila je u ograničenoj meri u kojoj žene donose probleme sa kojima se žene suočavaju u političkim raspravama.

Osnivanje kritične mase žena može biti važno za uvođenje promena, rekla je Lokalni predstavnik UNDP-a, Osnat Lubrani:

Kada žene sebe nađu kao simbol žena među većinom muškaraca, one su pod većim pritiskom da usvoje istu perspektivu ili pristupe većini. U zemlji kao što je Norveška, gde žene čine kritičnu masu donosioca odluka, žene su više sigurne da se bore protiv roda i ostalih pitanja koja su od posebnog značaja za žene. Imajući ravnotežu između perspektive žena i muškaraca je veoma važno.⁹⁰

Osnivanje kritične mase žena je važno kako bi se obezbedilo da se čuju glasovi žena u procesima donošenja odluka.

U tom cilju, žene poslanice pokrenule su napore za podmlađivanje Kokusa Žena. Prvobitno osnovan u 2005, žene poslanice su se ponekad sukobile zbog različitih interesa političkih partija. Konkurencija između ženaam je takođe postavila prepreke na zajednička zastupanja. „Najgori deo je da su žene još uvek međusobno veoma štetne“, rekla je Shpresa Agushi.⁹¹ „Mi cenzurišemo sebe same.“ Složila se Arjeta Rexhaj, „Žene su često napadnute od samih žena.“⁹²

Žene ostavljaju po strani njihove razlike, ujedinjavajući se rane 2011.godine i davajući Ženskom Kokusu novo ime: Grupa Ženskih poslanica Kosova. Do 2011, nade su bile velike da će se žene popeti na vrh preko stranačkih linija kako bi uputile pitanja od zajedničkih interesa za sve žene. „Jedinstvo između nas je takođe oružje,“ komentarisala je Donika Kadaj, žena poslanica i članica. „Mi smo najveća grupa u Skupštini. Pozvale smo veliki broj žena u ovu grupu, i one su došle nezavisno od njihove partije i etničnosti. [...] Naša glavna tema i dnevni red se fokusira na stvaranje prostora ili senzitivnog zakonodavnog paketa u vezi sa rodom.“⁹³

Grupa Ženskih Poslanica skovala je plan sa raznim temama i strategijom, u skladu sa kojom član treba da postavi pitanje koje utiče na žene u svakoj skupštinskoj sednici.⁹⁴ Do danas, žene su postavljale pitanja kao što su učešće žena na Radio Televiziji Kosova (RTK), pristup devojaka obrazovanju, Zakon o radu, zaštita od raka, nedovoljni broj žena imenovanih za ambasadore, i muško imenovanje škola i puteva.

Žene su imale neke od uticaja, prema Donika Kadaj. Pošto „većina parlamentarnih grupa ima muškarce koji zvanično govore u medijima, čini se da je to uglavnom posao muškarac,“ rekla je ona. „Međutim, ako pročitate transkripte obavljenog rada u zajednicama, videćete da je u tom aspektu veća količina kvalitetnog rada obavljena od strane žena.“

Onda je, 2011, Atifete Jahjaga, imenovana za prvu ženu Predsednicu Kosova, ukidajući stereotipe, i „postavljajući primer u regionu.“ „Bilo je dosta skepticizma kada su najpre

odabrali Atifete za Predsednika," rekla je Naime Sherifi, „ali ja verujem da postoje žene koje mogu da vode državu. [...] Slučaj žene kao predsednika i Potpredsednice Vlade (Edita Tahiri) su znakovi da idemo unapred.“⁹⁵

Položaj Atifete Jahjaga kao Predsednice, predstavlja napredak u pogledu ženskog političkog učešća.⁹⁶ „Sada imamo ženu predsednika, prva u regionu. Imamo dve potpredsednice Vlade. Imamo tri žene u [...] ministarskim kabinetima,“ Ariana Qosaj-Mustafa je navela listu ženskih dostignuća u obezbeđivanju mesta odlučivanja još od 2011 (vidi Tabelu 3).⁹⁷

Dok je Predsednica služila kao pozitivna slika žene u rukovodećem položaju, njena mogućnost da obezbedi da se potrebe i interesi žena na Kosovu upute i razmotre, je ograničena od političkog sistema, rekla je Ariana Qosaj-Mustafa, Politička savetnica Predsednice za Pravna pitanja. „Predsedništvo zavisi od mandata, što znači parlamentarni sistem,“ prekommentarisala je ona. „To znači da su naše akcije ograničene u vezi sa funkcionisanjem institucija i proglašenjem zakona. Bilo koji zakon koji mi odbijemo i dalje može da prođe čak i bez našeg odobrenja. I izvršna vlast je u

Tabela 3.
Žene na mestima odlučivanja na Kosovu

Položaj	# Žena	# Muškaraca	% Žena
Predsednici	1	5	16.7%
Premijeri	0	6	0.0%
Potpredsednici Vlade (2011)	2	4	33.0%
Ministri (2011)	2	17	10.5%
Ured Premijera (2007)	46	102	31.1%
Zamenici Ministra (2011)	0	33	0.0%
Diplomatske misije	13	59	18.1%
Sve institucije (2007)	6,013	10,711	36.5%

velikoj meri nedovoljno predstavljena od strane žena. Sve dok se ne promenimo u filozofiji, u mentalnom sklopu ovih političkih lidera, se neće puno promeniti," zaključila je ona.

Sve u svemu, žene su više učestvovala u procesima donošenja odluka u 2011.godini nego što su to obavile u 2000. Donošenje kvote, imenovanje žene za Predsednika, postizanje nekih visokih položaja, i polako menjanje shvatanja o ženama političarkama, su znakovi pozitivnih promena. Aktiviranje Grupe Žena Poslanica je još jedan pozitivan korak. Žene su koristile Rezoluciju 1325 kako bi se afirmisale u političkoj areni. One su doprinele sprovođenju Rezolucije kroz njihovo lobiranje i običnu odlučnost da ubrizgaju život u ovaj pisani dokument.

ŽENE U KOSOVSKIM INSTITUCIJAMA

Ustav Kosova imenuje rodnu ravnopravnost kao fundamentalnu vrednost i učešće jedne od njenih najevidentnijih manifestacija. Zakon o ravnopravnosti polova, odobren 2004, poziva na „jednake mogućnosti za muško i žensko učešće u političkim, ekonomskim, društvenim, kulturnim i ostalim oblastima društvenog života.”⁹⁸ Skupština Kosova, civilna služba, Sudski Savet i Ustavni Sud, između ostalog, moraju da obezbede, da se načela rodne jednakosti ispoštuju. Teme obrađene u Zakonu o Ravnopravnosti polova su opsežne, navode da ga neki smatraju više kao spisak želja, a ne kao sprovodljiv zakon.

Zakon smatra da su zahtevi rodne jednakosti ispunjeni kada je učešće žena bilo približno 40 procenata unutar svih institucija.⁹⁹ Četrdeset protiv 60 procenata jedva se čini jednakim. Međutim, to je impresivan cilj, ako uzmemo u obzir da od zemalja EU koje imaju kvotu, one se generalno rangiraju između 30 i 50 procenata.¹⁰⁰ Zakon takođe tvrdi da se rodna jednakost mora smatrati u imenovanju institucija, javnih preduzeća i puteva.¹⁰¹ To zahteva od svih javnih i privatnih institucija da omoguće jednake mogućnosti zapošljavanja i žena i muškaraca. Nakon obimnih zastupanja aktivistkinja ženskih prava, Zakon je takođe uspostavio i Agenciju za Ravnopravnost polova pri Uredu Premijera, teoretski na najvišem mogućem nivou.

Agencija za Ravnopravnost polova (ARP), stvorena je 2005, kako bi sprovela i monitorisala sprovođenje Zakona, promovisala politike u pravcu rodne jednakosti, predložila istraživanje pitanja rodne jednakosti, i radila na povećanju

svesti o rodnoj jednakosti, između ostalih zadataka.¹⁰² Mehdi Geci je opisao svoje dužnosti kao kancelar ARP-a:

Ja treba da učestvujem na svim zakonima koji se odnose na ljudska prava i ravnopravnost polova. Učestvujemo u radnim grupama; pripremamo komentare, predloge i preporuke. Takođe, obavezni smo da učestvujemo na svim parlamentarnim komisijama i da budemo aktivni davajući predloge, i preporuke u skladu sa tim zakonom.¹⁰³

On se suočavao sa izazovima. Kancelarija je pod resurska. „Prva prepreka je mali broj ljudi koji radi u ovoj Agenciji,” rekao je on. „Sada sa suočavamo sa nedostatkom kapaciteta.” Nedostaci su bili jasni Arjeta Rexhaj: „Očekivali smo mnogo više od ove institucije [...] ali nije bilo kvalifikovanih osoba.” Dodala je ona, „Službenici za rodnu jednakost u Prištini ne saraduju sa nama onoliko koliko bi trebalo. Mi imamo neku vrstu saradnje, ali oni ne preuzimaju inicijativu za sprovođenje Rezolucije ili zakona.”¹⁰⁴ Složila se Luljeta Vuniqi:

To je neverovatno: oni ne razumeju njihovu ulogu i ulogu civilnog društva. Oni organizuju, na primer, okrugle stolove i aktivnosti koje bi trebalo da obave ženske organizacije. Oni bi trebalo da stvaraju politike, da pomognu ženskim organizacijama u njihovom radu, i da prate sprovođenje Zakona o rodnoj jednakosti, Zakon o Anti-diskriminaciji, i tako dalje. [...] Razumem da oni imaju jako malo moći, podrške, bužeta, osoblja i veoma niske kapacitete.¹⁰⁵

Ispitanici su izrazili zabrinutost da iako je trebalo da bude nezavisna agencija, izložena je snažnim političkim ometanjem. Postavljanje stalnog Izvršnog direktora trajalo je šest godina. Kandidat konačno izabran u 2011, rođak političara, bio je veoma mlad i neiskusn da pogura sprovođenje ambicioznog Zakona o Rodnoj jednakosti, osetile

su aktivistkinje za ženska prava. Opštinski službenici za rodnu jednakost i fokus tačke za rodna pitanja postavljeni unutar ministarstava, takođe izgledaju kao da su bez iskustva, nedovoljnog finansiranja i političkog uticaja za dalju rodnu jednakost.¹⁰⁶

Velika greška je misliti da je rodna jednakost postignuta samo osnivanjem Agencije za Ravnopravnost polova," rekao je Besim M. Kajtazi, Šef Odeljenja za ljudska prava. Sirpa Rautio se složila, „Nadam se da je rodna mašinerija snažnija jer nije efikasno radila. Ovo je bilo fragmentirano i izgledalo martinalno.“

Pored duge liste kritika, ARP je imala nekoliko ključnih dostignuća, koja su obuhvatila i saradnju sa Mrežom Žena Kosova, kako bi obavila istraživanje o nasilju u porodici, osigurati da su stručnjaci MŽK-a obuhvaćeni u radnim grupama za sastavljanje novog Zakona o Zaštiti protiv nasilja u porodici, i saradnja sa Statističkim Zadom Kosova za publikovanje pojedinačnih podataka.

Bezbednost: “Ovo je svet muškaraca”

„(Bezbednost je) dominirajući sistem muškaraca. Naporno radeći da se uključi žena u Nacionalnom Savetu Bezbednosti, Edita, je za mene proces u toku. Radila sam na tome već tri godine. Čak ni od međunarodne zajednice nisam dobila jasan odgovor. Počela sam da govorim o zakonodavstvu nacionalne bezbednosti. Niko ne bi razgovarao sa mnom, jer je to „muški posao“, kao i ta pesma, „It’s a Man’s World – Ovo je svet muškaraca“.

- Arjeta Rexhaj, Politička savetnica Edite Tahiri,
Potpredsednice Vlade

Policajci su šaputali jedno drugom u svlačionici. Atifete je upravo unapređena na položaj General Majora. Ona je bila prva žena na Kosovu koja je imala tako visoku poziciju u okviru Kosovske Policije. Njene kolege muškarci su gundali, ignorišući njenu deceniju radnog staža, činjenicu da je ona prošla sve testove, i popela se svojim putem na lestvici od oficira do majora, do pukovnika i na kraju General Major.

„Nisam imao pojma o sprovođenju rodniha pitanja,“ bivši Generalni direktor Policije, Behar Selimi, komentariše godinama kasnije. „Ove dve žene, (Flora Macula i Igballe Rogova), su mi rekle o tome i onda smo zajedno počeli da radimo na većoj rodnoj ravnopravnosti i rodnom učešću unutar policije.“ Oslanjajući se na njegovo novootkriveno znanje, Selimi je kasnije pogurao svoje kolege u policiji da promovišu žene koje su posedovale isto znanje. „Ona je položila sve ispite“, rekao je Selimi svojim kolegama. „Ona je veoma vredna. Zbog čega ne dobije isto unapređenje kao i ja?“

Na kraju, drugi policijski službenici su se sami obrusili, bez ikakvih drugačijih logičnih opravdanja. Ali su se tračevi u svlačionici nastavljali sa neosnovanim govorima osude kako bi policajci nastojali da objasne kako žena može da bude unapređena na takav položaj. Ne samo da bi General Major, Atifete Jahjaga razvila petogodišnju strategiju za Kosovsku policiju zajedno sa svojom koleginicom Poručnikom Tahire Haxholli, nego bi na kraju i služila svojoj zemlji kao prva žena Predsednica, ne samo na Kosovu, nego i u regionu.

Ka jačanju fizičke sigurnosti i bezbednosti žena i devojaka, jednako učešće žena je ključno u nadležnim organima, posebno u pravdi, bezbednosti i sektorima Spoljnih usluga.¹⁰⁷ Žensko učešće u ovim sektorima, piše Generalni sekretar UN-a, može poslužiti kao „zamena za odziv pravde, bezbednosti i aktera sektora spoljnih usluga za zabrinutosti žena.“ Jednako učešće nije samo o jednakim mogućnostima za kvalifikovane žene da popune ove položaje, nego i dobijanje boljih rezultata zbog njihovog učešća. Imajući više žena prisutno dozvoljava unapređenje rodnoh učešća. U nekim

slučajevima, žene mogu da obezbede sigurno okruženje za druge žene, govoreći o zločinima, rekao je Hysni Shala, Vodnik Kosovske Policije i Koordinator za Ljudska prava:

Kosovski građani imaju različite zahteve osnovane na pitanju roda. Kada je žrtva žena, mi očekujemo da osoba koja je tretira da bude takođe žena. Imali smo slučajeve u kojima su ženski policijski oficiri dobijali informacije od nekoga ko ne bi te informacije dao muškarcu. Čak je i deci lakše da komuniciraju sa ženama više nego sa muškarcima.¹⁰⁸

Prisustvo žena u sektoru bezbednosti dodaje element osetljivosti, kao što bi žene mogle biti u boljem stanju da se „saosećaju sa žrtvom“, rekla je ona. Zapošljavanje žena u sektorima bezbednosti dokazuje neprocenjive vrednosti kada se odgovara na specifične potrebe bezbednosti žena i devojaka ili obezbeđivanje njihovog odgovarajućeg tretmana. Žene mogu proširiti uska shvatanja rodnih pitanja i osvetliti pitanja bezbednosti žena, omogućavajući više ravnopravnog učešća u društvu od žena i devojaka.

Čak i tako, institucije su nastojale da obezbede ravnopravno učešće žena u tradicionalnim sektorima koji su smatrani „muškim svetom“. „Profesija policajaca se doživljava kao muška pozicija i više kao sila nego usluga,“ rekla je Hysni Shala, Savetnica za rodna pitanja u Policiji Kosova. „Ovaj mentalitet nije samo prisutan na Kosovu, nego svuda (u svetu).“¹⁰⁹ Zasista, neki od ispitanika su se požalili na UNMIK, zbog prenošenja iz svojih zemalja loše primere ženskog uključivanja unutar bezbednosnih snaga na Kosovu.

Bivši Generalni Direktor, Behar Selimi, se podseća policajca koji se protivio protiv predloženih politika prema ravnopravnosti polova, navodeći, „čak ni UNMIK nije imao toliko žena“.¹¹⁰ Behar Selimi je podelio svoje iskustvo:

Sve prepreke u sprovođenju Rezolucije 1325 dolaze iz kulture muških otpora, koja nije samo lokalna nego i

međunarodna. (Ovo je) kultura muškog otpora na učešće žena u pozicijama bezbednosti ili sigurnosnih usluga: vojske, policije i ostalih agencija koje sprovode zakon i red. Ova kultura me nije toliko impresionirala. Imao sam moje mišljenje o strancima. Nikada nisam mislio da su oni najkvalifikovaniji iz celog sveta, ali sam ipak očekivao da budu više kooperativni, više posvećeniji da izgrade filozofiju rodne ravnopravnosti, posebno Rezoluciju 1325. Bivajući na Kosovu, oni su obavezni da sprovedu tu Rezoluciju jer ima veze sa međunarodnim mirovnim misijama. Ovo je bila jedna prepreka jer smo očekivali da će međunarodna zajednica ponuditi dobar primer sprovođenja Rezolucije 1325. Nismo našli dobar primer. Ipak, u njihovoj policiji nema žena sa strateškim pozicijama. Ovo je bila prepreka jer nismo imali nešto na šta bismo osnovali novu snagu policije. U međuvremenu, nismi imali zakon koji obavezuje ovu Rezoluciju.

I međunarodno osoblje nije znalo šta je Rezolucija 1325. [...] Samo je prisutni policijski komesar znao jer je radio u panelu za pregled mirovni misija u svetu. [...] Pokušali smo da predložimo, uvek počevši od SPGS UNMIK-a, da počnemo sa obukama o Rezoluciji 1325 za svo njihovo osoblje, šefove policije, šefove vojske i mehanizme sa kojima su oni navikli da osnuju državni red. Ali su apsolutno bili iznenađeni, „Šta je to Rezolucija 1325?“ i rekli su, „Šta je ovom Beharu koji insistira na ovom pitanju?“ Čak su se i stranci iznenadili da sam radio ovaj posao u ime ravnopravnosti.

Napori Behara Selimija i ostalih zastupnika rodne ravnopravnosti su doveli do napretka Kosovske Policije, uključujući i uvod mera u pravcu zaštite ljudskih prava žena i devojaka.¹¹¹ Ovo obuhvata osnivanje Savetnika za rodna pitanja unutar svoje administrativne strukture, Komisija za

Ravnopravnost Polova sa 100 regionalnih savetnika za rodna pitanja, akcioni plan za uvođenje rodnih pitanja u svim oblastima, specijalne regionalne jedinice za anti-trafiking i nasilje u porodici, Standardne procedure rada za slučajeve trgovine ljudima i nasilje u porodici, i politike u pravcu daljeg učešća žena na svim rangovima.¹¹²

Procenat učešća žena u nekim policijskim rangovima je s vremenom blago povećan, uključujući poručnike, majore, službenike bezbednosti i civilno osoblje. Sada žene služe kao regionalni komandiri, poručnici, lideri odeljenja za regrutovanje i šefovi uprave.¹¹³ Ipak, ukupna policija se čini da se „bori“ da zadrži žene.¹¹⁴ Gde su žene činile 20.6 procenata Kosovske policije u 1999, ovo je oopalo na 14.7 procenata u 2011.¹¹⁵ U svim redovima, civilno osoblje žena čini 15 procenata snage ili manje.

Porast ženskog učešća unutar Policije Kosova u poslednjih nekoliko godina je bio atribut nedovoljnih prihoda, promene statusa, i radnih uslova.¹¹⁶ Činjenica da policijski rad uključuje putovanja i žene teže da imaju više brige odgovornosti kod kuće, značilo je da žene ili njihove porodice možda neće smatrati službu policije odgovarajućim zanimanjem.¹¹⁷ Objasnila je Poručnik Tahire Haxholli:

Većina policijskih žena je neudato. U trenutku kada su se udavale, napuštale su službu zbog trudnoće jer je porodijsko bolovanje veoma kratko. [...] Neke su možda udate van Kosova ili udate sa osobom koja ne voli njihovu profesiju ili ne želi da žena uopšte radi. Ili muškarac možda ne voli zadatke koje obavlja žena policajac, ako je žena supruga, majka i treba da radi u noćnoj patruli. Ali mi ovde imamo politiku: kada žena ostane trudna, mi joj dodelimo drugi, lakši zadatak, kao što je rad u administraciji ili u kancelariji osoblja. Ona koja ima dete od godinu dana ili mlađe, ne treba da radi u noćnoj smeni, ali će možda nakon godinu dana biti potrebna u noćnoj smeni. Ako joj je muž ljubomoran, ona definitivno podnosi ostavku.¹¹⁸

Stoga, u pokušaju da zadrže žene,¹¹⁹ Kosovska Policija je usvojila pravila čineći rad ženama lakšim tokom trudnoće, kao što je potencijal da budu prebačene bliže svojim domovima, omogućavajući im da idu kući češće tokom nedelje, i generalno smanjenje poteškoća njihovog položaja.¹²⁰ Žene su ohrabrene da se prijave putem brošura, članaka, flajera i poseta policijskim jedinicama koje govore sa ženama u ruralnim područjima. „Mi smo se sastali sa roditeljima žena koje su bile jaki kandidati i objasnili im doprinos koje bi one mogle dati u očuvanju zemlje“, rekla je Tahire Haxholli.

Nove bezbednosne snage i druge institucije

„Često u post-konfliktima pokušavate da ponovo stvorite ove bezbednosne strukture, koje su često prilično mamurlučne od bilo čega što su radile tokom sukoba. Tako da, često postoji izvestan stepen čišćenja starog i pokušavanja uspostavljanja novog. Pokušavate da prevaziđete ove stereotipe i probleme.“

- Christos Theodoropoulos, viši službenik za zaštitu,
UNHCR

Sa slikama, spomenicima i statujama čoveka koji nosi oružje razbacanih po Kosovu i međunarodnim medijima, mišljenje da žene nose oružje u sukobu nije prošlo preko ljudskih umova. Ipak, 857 žena čini otprilike 3.33 procenata registrovanih boraca bivše Oslobodilačke Vojske Kosova (OVK).¹²¹ Šta se dešava sa vojnicima kada se borba završi?

Razoružanje, demobilizacija i reintegracija (RDI) programi bi trebalo da razoružaju bivše borce, tražeći od njih da: „izgube svoje oružje i vrate se ‘normalnom životu.’“

Generalni Sekretar UN poziva na pažnju na specifične bezbednosne i druge potrebe žena bivših boraca i bezbednosnih aktera.¹²² On predlaže procenu u kojoj meri su žene i devojke uključene u programe reparacije ispitivanjem procenta koristi koje su dobile.

Reparacija u smislu monetarnog plaćanja nije postojala na Kosovu, mada su programi nudili humanitarnu i druge tranzicione pomoći za bivše borce OVK-a. Najmanje dva velika RDI programa su postojala na Kosovu, ali nisu održavali podatke o novčanom ekvivalentu koje su devojke i žene dobile, kao što je predloženo od Generalnog Sekretara UN-a. Niti je bilo koji poznati napor postojao da „ublaži faktore koji sprečavaju pristu žena i devojaka reparaciji ili RDI koristima“.

Za prvi RDI program UNMIK i KFOR su ugovorili Međunarodnu Organizaciju Za Migracije (IOM) da predvodi demilitarizacijom i reintegracijom bivših boraca OVK u 1999, pozivajući se na Rezoluciju 1244. Predstavnici IOM-a su ulazili u regione širom Kosova, na masivnoj kampanji da registruju sve članove OVK. IOM nije preuzeo specifične procene fokusirane na potrebe bivših ženskih boraca. Njihov mandat je obuhvatio pružanje veština obuke i pomoći u pronalaženju posla svim bivšim borcima, bez obzira na rod. Ukupno je registrovano 25,723 bivših boraca OVK, uključujući 857 ženskih boraca (3.3 procenata). Ne postoje podaci o specifičnim koristima za žene. Ukupno 1,961 bivših boraca se odnosi na kratkoročno zapošljenje, 2,881 na dugoročno zapošljenje i 4,552 je ušlo u Zaštitni Korpus Kosova (ZKK).¹²³

Sa samo 17.7 procenata registrovanih bivših boraca koji su se pridružili ZKK, ostali su trebali da obezbede svoja izdržavanja. Godine 2009, UNDP ZKK program za ponovno raseljavanje pomogao je 1,462 žena i muškaraca da se upišu u tranzicioniranje civilnog života.¹²⁴ UNDP je ponudio savetovanje za učesnike i „facilitirao njihovu tešku tranziciju iz života u uniformi kao članovi ZKK, u život civila.“¹²⁵ „Veliki broj njih je sada već putem za reintegraciju,“ izvestio je UNDP. Program je pomogao 42 žene, koje sadrže 2.9 procenata predmeta.

Sa vremenom i smanjenjem međunarodne pomoći, veterani su se suočavali još težim ekonomskim uslovima. „Oni koji su sebe žrtvovali i bili zatvoreni decenijama, nikada nisu dobili ni jednu nagradu ili javno priznanje,” rekla je Shukrije Gashi iz Partners Kosova.¹²⁶ „Njima nije dodeljena ni državna zaštita ili bilo koja korist kao što su penzije ili zdravstveno osiguranje.” Za razliku od ljudi sa posebnim potrebama ili starijim, veterani nemaju pravo na državne beneficije. „Ne postoji ništa,” rekao je Muharrem Xhemajli, Predsednik Organizacije Veterana Oslobođilačke vojske Kosova.¹²⁷ „Nemamo koristi niti bilo šta što je institucionalno za žene i muškarce veterane”. Ovo je postalo ključna okupljajuća tačka za neke veterane koji su logorili 61 dana ispred Skupštine u 2011, zahtevajući od vlade pažnju za njihove nevolje.¹²⁸ Njihove demonstracije su postale štrajk glađu, jer su pozvali na usvajanje nacrtu zakona o „Vrednostima OVK”, koji bi im obezbedio državne koristi slične onima već dobijenim od ratnih invalida i porodica osoba koje su poginule tokom rata.¹²⁹ Dana 22.jula, štrajk je okončan sa veteranima koji gledali da li će se zakon usvojiti u 2012 kao što je obećano od strane vladinih zvaničnika.¹³⁰

Veterani koji su se pridružili ZKK, radili su kao deo ove civilne bezbednosne organizacije, koja je funkcionisala od 1999 do 2009. Žene su činile 3.5 procenata ZKK-a i bile su uključene skoro u svim pozicijama ZKK-a.¹³¹ Žensko nejednako učešće je pripisano nedovoljnim otvaranjima radnih mesta. „ Mi nemamo ženu generala,” rekao je tada Fokus tačka za rodna pitanja u ZKK-u, Fahri Sadriu, u 2007. „Mi smo razmotrili pružanje više mogućnosti za žene jer one to zalužuju. Mi bismo izabrali ženu za generala, ali nemamo dovoljno prostora. Kada bismo imali mogućnosti, učinili bismo nešto više.”¹³² Oni bi kasnije imenovali ženu za poručnika. „Ali ne samo zbog toga što je žensko,” objasko je Poručnik Safet Sylja, „nego na osnovu zasluge.”¹³³

Godine 2008, ZKK se transformisala u novu Kosovsku Bezbednosnu Snagu (KBS) sa mandatom „da učestvuje u odgovorima na krizne operacije, uključujući operacije mirovne

podrške, kako bi pomogli civilnim autoritetima da odgovore na prirodne i ostale katastrofe i vanredne situacije, (i) da izbace eksplozive.“¹³⁴ Žene su činile oko 6.4 procenata Snaga. „Mi još uvek u potpunosti nismo zadovoljni sa brojem žena u Kosovskim Bezbednosnim snagama,“ rekla je Halime Morina, Koordinatorica Jedinice za ljudska prava KBS-as. „Ali se drastično poboljšalo i još uvek se poboljšava,“ reka je ona.¹³⁵ Oni su preduzeli kampanje za regrutovanje uključujući mobilne timove u pokušaju da podstaknu građane i žene da se prijave. „Ja sam žena, ja sam U KBS-u i nisam diskriminisana protiv,“ žena je rekla tokom sastanaka na kojima su tražili da regrutuju više žena. „Moja prava su ispoštovana.“ Nakon ovih sastanaka, 100 žena je primljeno u KBS.¹³⁶

Ministarstvo Kosovske Bezbednosne Snage pregledava i inspektuje sve aktivnosti bezbednosne snage. Takođe, odgovorno je za razvoj i sprovođenje zakona i pravila kao i predlaže i planira budžet za bezbednosne snage.¹³⁷ Kao i svako drugo ministarstvo, ima jedinicu za ljudska prava i kancelariju za rodna pitanja. Ministarstvo je saradivalo sa stručnjacima u sastavljanju akcionog plana za unapređenje ljudskih prava i rodne jednakosti unutar Ministarstava i KBS-a, usvojeno u Septembru 2011.¹³⁸ Navodi „ciljeve i akcije koji se moraju preduzeti kako bi unapredili rodnu ravnopravnost i sproveli Rezoluciju 1325,“ rekla je Halime Morina.¹³⁹

Sve zajedno, 37 žena radi u Ministarstvu i čini 32.7 procena svoje snage. Neke žene sede na položajima donošenja odluka, uključujući sedam poručnika i pet žena pukovnika, od kojih su tri vodeća departamenta. Iako su žene donekle bolje predstavljene nego u prethodnom Kosovskom Zaštitnom Korpursu, one su još uvek ne predstavljene u poređenju sa muškarcia. Žene ne čine 40 procenata Ministarstva kao što je predviđeno u Zakonu za ravnopravnost polova.

Savet Bezbednosti Kosova osnovan u 2009, nije na početku obuhvatio ni jednu ženu, utičajući na meru u kojoj su ženske potrebe smatrane u politici bezbednosti. Aktivistkinje

za ženska prava, osetile su da Savet ima načine da ide ka obezbeđivanju specifičnih bezbednosnih potreba za žene i devojke, rekla je Ariana Qosaj-Mustafa:

Kada je reč o ključnim odlukama gde su postavljeni prioriteti, nažalost mi ne vidimo dosta uključenih žena. Čak i kada je sastavljena nacionalna strategija za bezbednost, nismo imali prisutan veliki broj pitanja o ženskoj bezbednosti, samo je pomenuta trgovina ljudima, ali bez konkretnih follow-up i aktivnosti i budžeta.

Nacionalna Strategija bezbednosti, koja se još uvek sastavlja, treba da razmotri potrebe bezbednosti žena i devojaka, prema uputstvu Generalnog Sekretara UN-a.¹⁴⁰

Žene su takođe ostale nedovoljno zastupljene u Kosovskoj diplomatskoj službi, osnovanoj u 2008. Na početku, nijedna žena nije postavljena na položaj ambasadora, položaj unutar Diplomatske službe.¹⁴¹ Žene čine 15 procenata diplomata (tri žene) u diplomatskim i konzularnim predstavništvima Republike Kosovo u 2008. Ovaj procenat se znatno povećao na 18 procenata (13 žena) od 2009-2011.¹⁴² Napredak se može pripisati negodovanjima od strane žena poslanica i Mreže Žena Kosova, koje su zahtevale da žene treba da imaju pozicije odlučivanja u okviru službe. Čak i tako, godine 2011, samo dve od 18 ambasadora su bile žene (Vidi Tabelu 4).¹⁴³ Predložena imenovanja za 2012 nisu obuhvatila ni jednu ženu, što je izazvalo reakcije žena poslanica.¹⁴⁴

Tabela 4.
Muškarci i žene u diplomatskim misijama¹⁴⁵

# Žena	# Žena	# Muškaraca	% Žena
2008	3	17	15%
2009	13	59	18%
2010	13	59	18%
2011	13	59	18%

U okviru pravosudnog sistema, Vrhovni sud Kosova je imao sedam žena sudija i četiri muškaraca. Sve u svemu, 28 odsto od 244 sudija u svim sudovima bile su žene i 30 odsto of 88 tužioca.¹⁴⁶ U okviru Sudskog Saveta Kosova, 39 procenata zaposlenih bile su žene, iako je 10 od 12 položaja odlučivanja održano od strane muškaraca. Sudski Savet Kosova nije preduzeo nikakve posebne napore u regrutovanju ili zapošljavanju žena jer je imalo dosta žena kandidata koje su konkurisale.

Sve u svemu, žene su ostale nedovoljno zastupljene u svim Kosovskim institucijama. Veliki izazov kojima su se institucije suočavale u regrutovanju i zadržavanju žena, je to što su ispitanici nazivali „patrijarhalnim mentalitetom“, koji je još uvek prisutan na Kosovu i kod međunarodne zajednice, koji spušta na sektor bezbednosti koji je uglavnom „muški svet“. Prevazilaženje ovog mentaliteta i regrutovanje žena na svim nivoima institucija biće ključno da se obezbedi sa su specifične bezbednosne potrebe žena i devojaka uzete u obzir i upućene.

DEO II.

BEZBEDNOST

„Bezbednost kao koncept ima veze sa svima i treba svima da se pruži. Ako stvorite bezbednost samo za određeni deo društva, drugi deo će se osetiti nesigurnim. Bezbednost nema isto značenje za muškarce kao i za žene. Na Kosovu, imamo posleratnu situaciju u kojoj se gotovo svi osećaju nesigurnim. Ali mislim da je novi društveni okvir stvoren u kome bezbednost igra važnu ulogu.“

- Behar Selimi, Bivši Generalni direktor Policije Kosova

„Moje stanovište bezbednosti žena na Kosovu jeste da nije toliko dobro,“ rekao je Fahri Sadriu 2007, kada je služio kao koordinator Ravnopravnosti polova u Zaštitnom Korpusu Kosova.¹ „Bezbednost uključuje brojne stvari kao što su lično osiguranje, zdravlje i ekonomska (bezbednost),“ rekao je on. Ovo poglavlje ispituje različite aspekte bezbednosti žena, osnovane na Rezoluciji 1325, uključujući i meru u kojoj se žene i devojke *osećaju* sigurnim na Kosovu.² Generalni sekretar UN-a zahteva da „bezbednost, fizičko i mentalno zdravlje žena i devojaka i njihova ekonomska sigurnost budu obezbeđeni i njihova ljudska prava ispoštovana.“³

Država Kosovo i organi UN-a odgovorni su da spreče kršenje prava i da zaštite žene i devojke, na osnovu Rezolucije 1325. Vlada Kosova još uvek treba da razvije indeks za praćenje bezbednosti žena i devojaka i identifikovanje njihovih zabrinutosti.⁴ Stoga, svaki od sledećih poglavlja istražuje područje u kome Generalni Sekretar UN-a ohrabruje pažnju u očuvanju bezbednosti žena i devojaka: sprečavanje ratnog seksualnog nasilja; osigurati post-konfliktnu zaštitu, uključivanje preko ranih sistema upozorenja o mogućem ponovljenom nasilju; sprečavanje trgovine; očuvanje žena i devojaka od nasilja u porodici; i šire, osiguravanje njihove ljudske bezbednosti.

TOKOM RATA, „ŽENE NI U JEDNOM TRENUTKU NISU BILE ZAŠTIĆENE OD NASILJA“

„Žene ni u jednom trenutku nisu bile zaštićene od nasilja. Na Kosovu, oni kažu, da je hiljade žena silovano, ali ništa se ne zna sigurno.“

- Nora Ahmetaj, Direktorica Centra za istraživanje i objavljivanje dokumentacija

Nosili su vojnu uniformu i imali crne marama na glavama. Uzeli su moju zaovu u dnevnu sobu, i udarali su je i govorili joj da umukne. Deca su vikala, i oni su takođe vikali na decu. Ona je bila sa paravojnim grupama nekih pola sata. Ona se suprotstavljala i oni su je tukli, dok su je deca čula kako viče. Ja sam mogla čuti samo šta se dešava. Čula sam kako je šamaraju. Deca nisu razumela da su je oni silovali. Nakon što su silovali moju zaovu, postavili su je sa nama u liniji i upucali je.⁵

Ovo svedočenje ženskog očevica iz Peći, zapisano od Human Rights Watch, je samo jedan od mnogih računa zločina pokrenutih protiv žena i devojaka tokom rata 1998-1999. Nasilje počinjeno od strane srpskih paravojnih formacija

i policije u ovom periodu je dobro dokumentovano. Rasprostranjene prijave o seksualnom nasilju naterale su Human Rights Watch da utvrdi da je silovanje korišćeno kao oružnje za „etničko čišćenje“ na Kosovu. „Silovanja nisu bila retka i izolovana dela počinjena od strane pojedinaca, nego su namerno korišćena kao instrument za terorisanje civilnog stanovništva, iznuđivanje novca od porodica, i pritisak na ljude da napuste svoje domove,“ pisao je Human Rights Watch.

S obzirom na grusne akte nasilja nad ženama tokom rata u bivšoj Jugoslaviji, Rimski statut iz 1998, kojim je uspostavljen Međunarodni Krivični Sud (MKS), priznaje da su „silovanje, seksualno ropstvo, prisilna prostitucija, prisilna trudnoća, prisilna sterilizacija, ili bilo koji drugi oblik seksualnog nasilja“, „zločini protiv čovečnosti“, kada su „počinjeni kao deo rasprostranjenog ili sistematskog napada usmerenog protiv bilo kog civilnog stanovništva, uz znanje o napadu.“⁶ Međunarodni Krivični Sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) uključuje silovanje i „ostale neljudske akte“ kao „zločine protiv čovečnosti.“⁷ Rezolucija 1325 „poziva sve strane u oružanom sukobu da preuzmu posebne mere da zaštite žene i devojke od rodno zasnovanog nasilja, naročito silovanja i ostalih oblika seksualnog zlostavljanja.“⁸ Nažalost Rezolucija je previše kasno došla na Kosovo.

„Pre svega su mlade žene te koje su pokupljene po selima i malim gradovima. Vojnici uzimaju grupe od 5 do 30 žena na nepoznata mesta u kamionima ili ih zatvaraju u kuće u kojima žive vojnici,“ piše psiholog D.Serrano Fitamant u maju 1999.⁹ Ona je nastavila:

Bilo kakav otpor nailazi na pretnje da će biti žive spaljene. Đakovica, Peć i Drenica su često označena kao mesta gde su se kidnapovanja (sic) i kolektivna silovanja dešavala. Žene su individualno silovane od mnogih muškaraca, tokom nekoliko sati, ponekad i danima. (U Berlenicu) oni su onda rasekli stomake mnogih trudnica i natakli na ražanj fetus na svojim

lopatama. [...] U istom gradu grupa od 30 mladih devojaka bila je primorana da prati vojnike do kuće dok su majke čekale ispred. Za dva sata majke su slušale krike mladih žrtava koje su nakon toga izašle jedna po jedna. Neke su bile prekrivene krvlju, druge su plakale dok su njihove glave visile.

„Ovo nisu slučajni incidenti koje je počinilo nekoliko ludih muškaraca,“ piše Regan Ralph za Human Right Watch. „Silovanje je korišćeno kao instrument rata na Kosovu, i kao takvo se treba kazniti. Muškarci koji su počinili ove užasne zločine, se moraju dosvesti ispred pravde.“¹⁰ Human Rights Watch je dokumentovao 96 silovanja koja su se dogodila tokom rata na Kosovu. Procene ukazuju da oko 10 do 45 hiljada žena i devojaka je silovano tokom rata.¹¹ „Žene na Kosovu čekaju na pravdu, i do sada ni jedna od kosovskih optužnica nije obuhvatila seksualne zločine,“ rekao je Regan Ralph, 2000.godine. „Što pre se obave istrage i gonjenja, to pre će ove žene početi da grade svoje živote.“¹²

Kao jedina formalna institucija tranzicione pravde u vezi sa ratom na Kosovu, Međunarodni Krivični Sud a Bivšu Jugoslaviju (MKSJ) je odgovoran za primenu Rezolucije 1325, tako što će osigurati da „procesu tranzicione pravde, pomirenje i obnova poštuju rodnu jednakost“.¹³ Mandat MKSJ-a nije posebno odgovoran na specifične potrebe žena. 79 stranica MKSJ Statuta omini je „žene“ samo dvaput, oba puta u vezi sa Bosnom i Hercegovinom. Devojke nisu nikada pominjane, niti izjavljeni zločini koji su počinjeni nad ženama na Kosovu.¹⁴ Ishod izveštaja MKSJ je pomenuo Kosovo, ali ne rodno zasnovano nasilje.

MKSJ ima jedinicu za rodna pitanja još od 2003, odgovornu za unapređenje rodne jednakosti u MKSJ.¹⁵ Savetnik za rodna pitanja postaljven u Kancelariji tužilaštva, radi na uključivanju rodne stručnosti kroz MKSJ i na ohrabrenju osetljivog pristupa za istraživanje i optuživanje rodno zasnovanih zločina.¹⁶ Ekipe za seksualno istraživanje

osnovana je 1995, da obuču policiju za takva istraživanja; kasnije je raspuštena kada je svest porasla.

Kao što je diskutovano u poslednjem poglavlju, učešće žena u bezbednosti i pravosudnim institucijama može uticati do mere do koje ove institucije smatraju specifične interes i potrebe za žene i devojke. Žene čine otprilike polovinu ukupnog broja zaposlenih u Tribunalu, stoga muškarci nastoje da budu više predstavljeni u mestima odlučivanja (vidi Tabelu 5). Što se tiče broja kosovskih žena koje su svedočile u MKSJ, statistike „nisu konfigurisane da pruže podatke ove prirode.“¹⁷

U vezi sa Rezolucijom 1325, Priština, Sarajevo, Zagreb i Beograd sve imaju kancelarije sa mandatom da facilitiraju aktivnosti u zajednicama i da angažuju lokalne grupe.¹⁸ Dopiranje ima za cilj „da komunicira sa ljudima iz bivše Jugoslavije o važnosti posedovanja odgovornih pojedinaca koji krše međunarodno humanitarno pravo i značaj pružanja pravde žrtvama.“ Generalni Sekretar UN-a takođe ohrabruje organe kao što je MKSJ da obavi saslušanja i sastanke sa ženskim grupama.¹⁹ Međutim ako su se ti

Tabela 5. Osoblje u MKSJ po rodu i položaju

Položaj	# Žena	# Mušk	% Žena
ICTY svo osoblje	448	456	50%
Predsednici	1	6	14%
Potpredsednici	2	4	33%
Trenutne stalne sudije	2	14	13%
Prethodne stalne sudije	6	25	19%
Trenutne Ad Litem sudije	4	5	44%
Bivše Ad Litem sudije	10	15	40%
Tužioci (svi)	2	3	40%
Zamenici tužioca (svi)	0	3	0%

sastanci obavili, ženske grupe na Kosovu nisu čule o njima. Dok je pažnja data ženama u Bosni, nijedna poznata kampanja MKSJ-a nije dotakla žene na Kosovu. Umesto toga, žrtve nisu priznate na Kosovu i izgleda da su ignorisane od strane službenog procesa tranzicione pravde u MKSJ.

Optužbe koje uključuju prijavljena dela seksualnog nasilja počinjena na Kosovu, pojavljuju se samo u četiri slučaja: Milošević, Milutinović i dr. Đorđević i Haradinaj i drugi.²⁰ Dok su Haradinaj i Milutinović oslobođeni, Milošević je preminuo u toku suđenja. Vlastimir Đorđević je osuđen za progone na političkoj, rasnoj ili verskoj osnovi, ubistva, deportacije i prisilno premeštanje. On je osuđen na 27 godina zatvora zbog svoje „hrabrosti“ ili „podrške“ snagama za: „prisilno deportovanje približno 800,000 civila kosovskih Albanaca“ i „ubistvo stotine civila kosovskih albanaca i drugih lica koja nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima i seksualnom zlostavljanju kosovskih albanaca, posebno žena.“²¹ Ipak, on nije bio osuđen za optužbe koje se odnose na seksualno nasilje:

Dok je Veće zaključilo da su slučajevi seksualnog zlostavljanja uspostavljeni, nikakvi dokazi nisu predstavljeni da su počinio delovali sa namerom da se diskriminišu. Namera za diskriminisanje je suštinski element koji se mora dokazati. Dakle, optužbe za progone počinjenje kroz seksualni napad nisu utvrđene.²²

Tako, na stotine, potencijalno hiljade slučajeva izjavljenih seksualnih nasilja, nijedan počinilac seksualnog nasilja na Kosovu nije osuđen od MKSJ. "Mera u kojoj su zločini nad pravima žena i muškaraca obrađeni u pogledu poznatih obrazaca za zločine tokom rata" je zanemarljiva.²³

Šta je to što bi moglo da usporava sudski proces? Aktivistkinje za ženska prava na Kosovu su rekle da se obezbeđivanje dovoljnih dokaza za kažnjavanje počinioaca

pokzalao veoma izazovnim zbog obimnog procesa istrage. Aktivistkinja za ženska prava, Sevdije Ahmeti je objasnila:

Datumi su bili veoma važni. Ako je žena imala datum kada se dogodio zločin, ja bih istražila u arhivi Jugoslovenske policije, i pronašla ko je bio onda tog datuma. To je bio najopasniji posao koji sam obavila. [...] Ja bih postavila istražioce MKSJ na ova osetljiva mesta. Onda je istražiocima bilo potrebno da kontaktuju žene, ali je intervju bio veoma dugačak i bolan. Trajao je satima i danima. Svaki deo je zahtevao objašnjenje, i ne smete izgubiti čak ni najmanje detalje. [...] Žrtve su trebale da zapamte mesto, broj počinioca, uniformu počinioca, ime komandanta ...svi ovi detalji su uticale na mnoge žene da ne budu dobri kandidati za svedoke. [...] ovo je tip ispita, dok je u međuvremenu nekim žrtvama bio neophodan doktor, ginekolog, abortus. Nakon ispita bilo je nekoliko kandidatkinja koje su „prošle“ kao „dobri svedoci“.²⁴

Iako su bile žrtve užasnih zločina, mnoge žene su se borile da se prisete svih detalja neophodnih da bi bile „dobri svedoci.“

Odredbe koje omogućavaju ženama sa Kosova da svedoče bile su manje od zadovoljavajućih, rekla je Sevdije Ahmeti. Za mali broj žena koje su „položile test“ i koje mogu da svedoče u MKSJ, „posledice su bile veoma visoke,“ rekla je ona. „Optuženi ima pravo da dobije ime svedoka koji ga/je optužuje, po međunarodnom pravu“. Stoga, je Milošević, na primer, mogao da podeli imena svedoka sa svojim kolegama u Beogradu, potencijalno stavljajući svedoke pod rizikom, rekla je Sevdije Ahmeti.

MKSJ je ponudio svedocima zaštitu da izbegnu „stigmu koja često prati žrtve seksualnog nasilja (i) predstavlja stvarnu prepreku za njihove napore da se ponovo udruže i nastave svojim životima.“²⁵ MKSJ jedinica za zaštitu svedoka ima mere kao što su premeštanje i promena

identiteta žrtve. MKSJ pruža podršku žrtvama kroz Sesiju za Žrtve i Svedoke (SŽS):

Kada je potrebno, SŽS nudi psihosocijalno savetovanje dizajnirano da olakša moguće traume svedočenja. Iskusno osoblje je ojačalo suočavanje svedoka sa mehanizmima, i osiguralo da u potpunosti kontroliše njihov doprinos i ostvarivanje prava tokom sudskog postupka. Štaviše, osoblje SŽS-a treba da nadgleda izgled suda, da sve vreme obezbedi da svedok nije izložen nepodnošljivim naporima. Nakon svedočenja, službenici SŽS-a pomažu svedocima da odraze njihovo sudsko iskustvo i pokušaju da donesu neki oblik zaključka.²⁶

Dok usluge za zaštitu svedoka MKSJ temeljno odjekuju, aktivistkinje za ženska prava na Kosovu osećaju da je zaštita svedoka i psihosocijalno savetovanje nedovoljno. Objašnjava Sevdije Ahmeti:

Zaštita svedoka počinje dana kada oni stupe u tribunal i završava se dana kada završe sa davanjem iskaza. Gde može onda žrtva da ode? Mnogo puta se dešava da se počinio još uvek treba naći, identifikovati i uhapsiti. Postoji strah da će porodica žrtve biti ubijena, ili da će nju ubiti.

U slučajevima gde je ponuđena zaštita svedoka, ponekad je stigla kasno, prema rečima Vepore Shehu, čija je organizacija 'medica Kosova' pomogla dveju svedokinja:

Tokom rata svedokinja je silovana od strane bande za dve nedelje i njen otac, sestra i brat su svi ubijeni pred njenim očima. Ona je bila dvostruki svedok pred sudom u periodu od 2002-2003.

Nakon što je otišla po prvi put u MKSJ, njene komšije su je upitale o svedočenju. Ona je rekla da je

svedočila o ubistvu svoje porodice. Bilo je direktno emitovanje na TV. Ona je jednom ispitana za oba krivična dela kako bi uštedeli vreme MKSJ. To je bila zatvorena sednica, ne na TV-u, ali su susedi ipak saznali.

Ona je onda imala drugo saslušanje kako bi dala završnu izjavu. Odbila je. Nije želela da se vrati na Kosovo. Ona je već bila vraćena nakon provog saslušanja, iako to nije želela. Imala je sina, i želela je da joj tribunal garantuje premeštanje u neku treću zemlju. Oni su pristali, tako da se vratila MKSJ i sada živi (negde drugde).

Zaštita nije ovako dostupna u svim slučajevima. Nesigurne okolnosti i Vlada, koja ne osigurava bezbednost za te žene, dozvoljava da se nastavi nekažnjivost.²⁷

Pošto je Kosovo mala zemlja sa jakim porodičnim vezama i društvenim mrežama, anonimnost i poverljivost je teško obezbediti. „Ljudi znaju jedni druge,“ prekomentarisala je Nora Ahmetaj. „Čak i sa zaštitom svedoka, neko može da prepozna vaš glas.“²⁸ Složila se Vepore Shehu:

Nedostatak garancija čini žene da ne svedoče. One su trebale da počnu sa ovim suđenjima još odavno. Što više vreme prolazi, to je teže. Žene su sada u braku. Kako možete očekivati od njih da se vrate? [...] Kako možemo sprovesti 1325 kada nemamo pravdu za žene?

Oklevanje za ponavljanje traumatske prošlosti, nedovoljna anonimnost i strah od počilaca koji se još uvek slobodno kreću, sve ovo sprečava žene da dođu i da svedoče.

Ipak, iskustvo stručnjaka i aktivistkinja za ženska prava ukazuje na to da su neke žene spremne da svedoče, nakon što uspostave pravi uslovi. A razliku od drugih izveštaja, Fitament je napisao:

Bio sam iznenađen njihovom spremnošću da govore, jer mi je mnogo ljudi reklo da neće biti spremne da govore o iskustvima koje njihova zajednica smatra sramotnim. Ipak, pronašao sam žene koje su želele da se ispovedaju i koje nisu bile u stanju zato što nije bilo nikog primerenog za njih da razgovaraju.²⁹

Možda neke aktivistkinje za ženska prava i istražitelji su namamljeni u široko rasprostranjene pretpostavke da „stigma i sramota“ mogu da spreče žene od svedočenja. Ipak, veći naponi su preuzeti u stvaranju bezbedne klime u kojoj žene mogu da govore, žrtve silovanja mogu biti spremne da svedoče, predlaže nedavna konverzacija aktivistkinja za ženska prava sa ženama.

Pored MKSJ-a, UNMIK je istražio i progonio ratne zločine koji su obuhvatali seksualno nasilje. Međutim, podaci nisu pratili seksualno nasilje i zbog toga su bili nedostupni.³⁰ UN i EU zvaničnici su rekli MŽK-u, da ostavi iza sebe „neuredne“ slučajeve koje je EULEX u to vreme morao da pregleda.

„U januaru 2009, EULEX je nasledio od UNMIK-a izveštaje dobijene od 1999, pa nadalje, za više od 1,187 sumnjivih dela ratnih zločina, za koje UNMIK smatra da nemaju dovoljno dokaza da se predaju na gonjenje i dodatnih 50 koje su se uputile UNMIK-ovom Krivičnom odeljenju za optužnicu,“ izveštava Generalni Sekretar UN-a.³¹ Pod svojim mandatom, izvršno ovlašćenje EULEX-a da „osigura da su slučajevi ratnih zločina [...] pravilno istraženi, gonjeni, presuđeni i sprovedeni, u skladu sa važećim zakonom.“³² EULEX je osnovao Jedinicu za Istraživanje Ratnih Zločina čiji je zadatak istraživanje nestalih lica, liciranje grobnica i prikupljanje dokaza.

Od Avgusta 2009, EULEX je započeo istragu 50 slučajeva, ali je 1,009 slučajeva ostalo neaktivno, uključujući 158 slučajeva otpuštenih zbog nedostatka dokaza, između ostalih razloga.³³ Broj ovih slučajeva koji uključuju seksualno nasilje, bio je nedostupan. Još od 2010, nijedan od više od 40

međunarodnih sudija EULEX-a se nije ekskluzivno bavio ratnim zločinima i samo dva od 20 tužioca su određeni za ratne zločine.³⁴ Do kraja 2009.godine, EULEX je pokušao da reši četiri ratna zločina, uključujući osam optuženih,³⁵ sedam je osuđeno, jedan je umro. Od sedam slučajeva EULEX koji su obuhvatali optužbe za ratne zločine protiv civila,, nijedan nije obuhvatao seksualno nasilje. Samo jedan slučaj se odnosio na žene žrtve, Kosovski albanac kojeg je član OVK, Idriz Gashi, ubio u šumi u blizini Vranoca, Peć, 12.avgusta 1998.³⁶ Gashi je osuđen i dobio je samo 14 godina zatvora. Ni jedan slučaj koji uključuje seksualno nasilje počinjeno od strane srspskih snaga nad ženama nije pronađen.

U početku, seksualno nasilje počinjeno tokom rata nad ženama, nije se pojavilo kao prioritet za EULEX, rekla je Lina Andeer iz Švedske organizacije za ženska prava, Kvinna till Kvinna:

Sastali smo se sa Glavnim istražiteljem. On nije mislio da je moguće istražiti slučajeve silovanja kao ratne zločine. Nije moguće naći realne statistike i brojeve, rekao je on. Oni ne preuzimaju nikakve posebne mere kako bi saznali o silovanju. Pet slučajeva je objavljeno, ali smo mi pronašli da ih ima još više. Postoji nedostatak volje, saradnje i kapaciteta čak i sa svim njihovim pristupima i sposobnostima. Teško je otvoriti rane žrtava nakon deset godina, ali EULEX ima izvršni mandat i oni ne čine ništa o tome.³⁷

Predstavnici EULEX-a rekli su da se slučajevi nisu dalje pomerali jer je vreme prošlo, identifikovanje svedoka koji su voljni da svedoče bilo je teško i nedostajali su dokazi.³⁸ Još od 2011, struje su se pokako vraćale, međutim i EULEX je počeo sa istraživanjem slučajeva seksualnog nasilja. Predstavnici EULEX-a su se sastali sa ženskim organizacijama kako bi diskutovali o procesu i potencijalu za saradnju.

Još jedna važna akcija prema podsticanju žena da traže pravdu, ili jednostavno da žive mirnije u svojim

zajednicama, podrazumeva transformaciju društvenih normi. Nakon medijske hipe oko žrtava odmah posle rata, šta su aktivistkinje za ženska prava nazivale „ponovnim silovanjem“ žena, tišina je zahvatila ovo pitanje. Za razliku od Bosne, gde političari javno priznaju i snažno osuđuju seksualno nasilje nad ženama i devojkama, takvo javno priznanje o silovanjima koja su se dogodila na Kosovu, uprkos zahteva aktivistkinja za ženska prava za takvo priznanje. „Članovi vlade će nastaviti da ignorišu žene ako ne postoji javno priznanje,“ komentarisala je Igballe Rogova.³⁹ Dodala je Vepreore Shehu, „Potrebno je da nešto postoji u zakonu, u javnosti, tako da ljudi znaju da je važno i da žene to nisu želele. To se moglo desiti nekoj od žena koje poznaju.“ Nastavila je ona:

Mislim da je javno priznanje nešto što vas teši. Jedna od klijenata mog muža je uvedena u autobus. Ona je preživela silovanje. Posle toga odlučila je da umesto toga ide na posao peške. Konačno, kada je počela da koristi autobus neko je pokazao prstom na nju i upitao bi je da li je ona devojka koja je bila silovana i ona je odgovorila, „Da, ali ja to nisam tražila.“ Neki ljudi misle da su žene tražile da ih siluju, dok su, u stvari, žene bile u velikoj opasnosti dok su kupovale hranu i snabdevale svoja domaćinstva, dok su se muškarci krili u podrumima tokom rata.

Vepreore Shehu veruje da je potrebno što više kampanja za osavešćavanje kako bi javnost bila „više saosećajna i razumna za ova pitanja.“

U pravcu institucionalnog odgovora, njena organizacija „Medica Kosova“ je istražila napore da izmeni Zakon o Statusu i pravima porodica heroja, invalida, veterana i članova OVK kao i porodica civilnih žrtava rata, koji ne daju pravo žrtvama seksualnog nasilja na koristi i penzije.⁴⁰ Priznavanje i socijalna pomoć ka zaštiti dobrobiti žrtava, rekle su aktivistkinje za ženska prava, bilo je presudno za rasplitanje mreže tišine i neosnovane krivice koja je

okružavala žene koje su pretrpele seksualno nasilje tokom rata.

“BEZBEDNOST ŽENA ... PRIMARNI CILJ MIROVNIH SNAGA”

„Sveobuhvatan i održiv mir nije moguć u post-konfliktnim situacijama, osim ako je bezbednost žena i učešće primarni cilj mirovnih snaga.”

- Visoki zvaničnik UN-a, Sastanak Saveta Bezbednosti, 2008⁴¹

Bilo je jutro u malom, mirnom selu Male Kruše. Selo je počelo da vri od gradskog stanovništva koje je izlazilo da završi svoje dnevne obaveze. Žene sela su nosile račve na njihovom putu da premeste travu i počnu sa svojim napornim radom za taj dan. Malom broju žena su pomagali muški članovi porodice. Dana 26.marta 1999, 114 muškaraca, 70 procenata muškaraca iz sela, odvojeno je od svojih porodica i masakrirano od strane svojih srpskih suseda. Drugi su nestali. Dodatni zločini kao silovanje i tortura počinjeni su protiv žena i dece pre nego što su ih njihovi srpski susedi i paravojne snage odjurili do reke Drin, govoreći im da „ili se udavite ili idite za Albaniju.” Njihove kuće su potom uništene, njihova stoka ubijena i njihova polja uništena.

Iako ovi zločini nisu nikada bili gonjeni ili čak priznati od Vlade Srbije, žene iz sela su naporno radile da ponovo izgrade svoje živote uz podršku lokalnih ženskih organizacija. Sada one mogu da žive. One su naučile da voze traktore, donose svoje proizvode na tržište i obezbede uzajamnu podršku jedni drugima. Život je polako počeo da svetli.

Dana 25.maja 2006, u oko 9:15 časova, nešto neobično se izazvalo u Maloj Kruši. Dvanaest UNMIK-ovih policajaca sa oklopnim vozilima stiglo je potpuno nejavljeno. Ni Kosovska policija, ni izabrani zvaničnici, niti iko iz sela nije bio informisan. Vozila su zaustavljena i Službenik UNMIK-ove policije je upitao devojkju gde mogu da nađu kuću porodice Batusha. Dok je devojkja pokazivala kuću, ostali meštani su nepomično zavirivali iz vozila. Videli su unutar vozila svoje nekadašnje srpske susede koji su počinili zločine nad njima pre sedam godina.

„Oni se vraćaju!“ Viknula je žena, dok joj se sećanje na taj užasan dan, 26.mart 1999, proganjano kroz glavu.

Čuvši nju, žene koje su išle ka svojoj poljani, približile su se UNMIK-ovim vozilima. U ime seoskih žena, Shpresa Shehu, lider, učiteljica i aktivistkinja za ženska prava, upitala je policiju UNMIK-a da li žene mogu da govore sa putnicima u vozilima. Žene su htele da upitaju šta se desilo sa njihovom decom i muževima koji se i dalje vode kao nestali od rata. UNMIK-ovi oficiri su odbili.

Nezadovoljne odgovorom i u strahu od povratka svojih suseda, žene su stale na sred puta, sprečavajući konvoj UNMIK-a da uđe u njihovo selo. Policajci UNMIK-a su pokušali nasilno da premeste žene, hvatajući ih po ramenima. Kada su žene počele da se bore, policijski službenici su počeli da ih udaraju palicama i kundacima od puške. Podstaknute žene su bacale kamenje na UNMIK-ove policajce.

Na kraju, policajci su se vratili svojim oklopnim vozilima. Dok su se vraćali natrag, projektovali su suzavac, dok su prolazili pored škole na ivici sela, dok su deca osnovne škole igrala vani tokom odmora.

Desetine dece je odvedeno u bolnicu u Prizrenu na lečenje od suzavca, dok su žene pretrpele psihološki šok. Kada su aktivistkinje za ženska prava došle iz Prištine i Prizrena da ih podrže, naišli su na ženu koja se sva tresla od straha, duboko uznemirena sa sećanjima iz rata i zabrinuta da će se ubice njihovih najmilijih vratiti.

„Videla sam isti izraz na njihovim licima tog dana, kao što sam im videla izraz lica onog dana kada su im spalili domove i ubili članove porodice,“ rekla je aktivistkinja za ženska prava, Marta Prenkpalaj, iz Udruženja Sestre Qiriazii.⁴² Te strašne noći 1999.godine, kada su žene i deca Male Kruše na silu izbačeni iz svojih domova, ona je koristila traktor da ih prevede preko reke na sigurnom. „Policija UNMIK-a ih je ponovo traumatizovala, rekla je ona“.

„UNMIK-ova policija nije uspjela da obavesti bilo koju od demokratskih institucija o njihovoj poseti; iskoristili su nepotrebno nasilje nad ženama i decom; i odbili su da omoguće ženama da komuniciraju sa ljudima koje su prevozili,“ napisala je Mreža Žena Kosova na pismu upućenom Specijalnom Predstavniku Generalnog Sekretara, Søren Jessen-Petersonu i Komisioneru UNMIK-ove policije, Kai Vittrup.⁴³ Pismo je na kraju dovelo do pone istrage i javnog izvinjenja od strane Jessen-Petersena.⁴⁴ Kai Vittrup je napustio misiju kasnije te godine.⁴⁵

Generalni Sekretar UN-a poziva Savet Bezbednosti UN-a i regionalne organizacije da osnuju odredbe koje upućuju specifične potrebe žena i devojaka u sistemima za rano upozoravanje i mehanizmima za sprečavanje konflikta.⁴⁶ Ipak, ispitivanje Saveta Bezbednosti je sprovedeno nakon „krvave decenije mirovnih neuspeha, kao što su u [...] bivšoj Jugoslaviji“ otkrili nedostatak pažnje nad potrebama žena i devojaka. „Savet nikada nije uključio pominjanje žena, mira i bezbednosti u svojim rezolucijama o situacijama na [...] Kosovu“, zaključuje izveštaj.⁴⁷ Pored nekoliko izjava i akcija na nivou misije,⁴⁸ Savet Bezbednosti UN-a nije preduzeo nijednu akciju u vezi sa Rezolucijom 1325, da bi uputio potrebe žena i devojaka na Kosovu.⁴⁹

Generalni Sekretar UN-a poziva policijske i vojne komponente mirovnih misija da izdaju direktive koje uključuju „mere za zaštitu prava žena i devojaka.“⁵⁰ Ipak, kako priča Male Kruše ukazuje, ne samo da su mere bile nedovoljne, nego i neke radnje od strane predstavnika UNMIK-a u post-

konfliktnom Kosovu ignorisale su specifične potrebe žena i devojaka, povređujući njih umesto toga.

„Preduzete du mere, ali nisu bile efikasne u mojoj skromnoj percepciji,” rekla je Tilly Stroosnijder, Savetnik Policije za rodna pitanja za UNMIK.⁵¹ Preplaniranje, procena kriminala, saradnja, komunikacija, obuka, standardne radne procedure, i politike, sve sadrže „dosta praznina”, rekla je ona. „Mi kao stranci, treba blisko da saradujemo sa domaćim sagovornicima (Kosovska policija) kako bi razumeli kontekst, ali nismo.” Slaba saradnja sa Kosovskom policijom, značila je da bezbednosna pitanja nisu dovoljno shvaćena i na taj način i pod upućena.

Dobro informisane mere za zaštitu prava žena i devojaka zahtevaju precizne analize konteksta o specifičnim bezbednosnim pretnjama sa kojima se suočavaju.⁵² Takve analize specifične za žene i devojke čini se da nisu sprovedene od mirovnih snaga na Kosovu. Umesto toga, institucije su rekle da smatraju sve potrebe bezbednosti građana. „Mi ne verujemo da je UNMIK sproveo konkretne procene pretnji za žene i devojke,” piše Philippe Tissot iz UNMIK-a, „iako je UNMIK redovno obavljao procene opšte bezbednosne situacije na Kosovu.”

Slično tome, KFOR koristi „integrisani pristup” pri čemu „rod nije dodatna stvar koju treba uraditi, ali bi trebalo da bude sastavni deo svake aktivnosti,” prema Savetniku KFOR-a za rodna pitanja, Elisabeth Schleichere:

Da bi razumeli situaciju na terenu, u isto vreme je i sistem za rano upozoravanje. Kada KFOR pravi analizu o specifičnim potrebama stanovništva, mi uzimamo u obzir celu sliku, što podrazumeva različite potrebe, uloge, odgovornosti, i bezbednosne pretnje od muškaraca, žena, dečaka i devojaka.⁵³

Stoga, analize konteksta, sistemi ranog upozoravanja i direktive nisu specifične za žene i muškarce, ali razmatraju

njihove potrebe kao deo ukupnog mandata KFOR-a i svakodnevnog rada.

U EULEX-u, policija na početku nije imala direktive u vezi sa zaštitom ljudskih prava žena i devojaka, rekla je savetnica za rodna pitanja Sirpa Rautio:

Nije bilo specifičnog uputstva koje je izdala policijska komponenta. Kancelarija za ljudska prava i Rodna pitanja je sve pokušala da nabavi takve smernice, naročito u tome kako da se odnosi prema trgovini ljudskim bićima. Generalno, smernice koje su postojale bile su generičke i činilo nam se da policija nije potpuno svesna kako treba da obavi svoj posao. [...] Policiji su bile potrebne veoma jasne smernice, a tamo sigurno nije bilo ništa o rodnim pitanjima.⁵⁴

Uvođenje specifičnih operativnih procedura za policiju, na početku je ključno, istakli su raznovrsni ispitanici. Vremenom je EULEX razvio neke politike, kao što su „pomoći Kosovskim institucijama da se bore protiv kriminala i trgovine ljudima.”⁵⁵

Što se tiče sistema za rano upozoravanje, osim KFOR-ovog monitoringa u toku, UNDP na Kosovu je izdao još od 2001, Izveštaje za rano upozoravanje, koji mogu upozoriti o konfliktu i omogućiti preventivne akcije s obzirom na potrebe žena i devojaka.⁵⁶ Međutim, izveštaji retko spominju specifične potrebe žena i devojaka, a kamoli akcije za rešavanje istih. Tri izveštaja nikada nisu uopšte spominjala žene. Retko da su podaci izveštaja razvrstani po polu.

Pregled sistema za rano upozoravanje međunarodnih misija, analize konteksta, i mirovne direktive otkrile su da su neki *specifično* nastojali da zaštite ljudska prava žena i devojaka.⁵⁷ Umesto toga, oni su rekli, da su potrebe žena i devojaka smatrane mnogo šire unutar misija.

Praćenje i reagovanje na kršenja ljudskih prava

„Nikada nije bilo u misiji upravljanje znanjem. Nikada niste imali centralnu lokaciju ili bazu podataka u kojoj su sadržane sve ove stvari. [...] Nažalost, ovako je i UNMIK vodio statistiku. Zbog toga je prilično nemoguće porediti statistiku zločina od 2000.godinedo danas. Ono šta se desilo, je da je prva osoba nadležna za poslove statistike u policiji UNMIK-a bila iz Gruzije, na primer. I tako je ona ušla unutra, i obavila posao na način na koji ga obavljaju u Atlanti. Zatim je na to mesto došla druga osoba, dobro on je bio ih Hamburga. I tako je on promenio sav sistem, jer, „Ovo je kako mi radimo u Hamburgu.“ I sada ćete završiti sa situacijom u kojoj ako uporedite baze podataka koje još postoje, vi poredite jabuke i narandže. Ovo je jedan od problema.“

- Bivši radnik OEBS-a

„Ljudi su bili šokirani kada su čuli kako Rezolucija 1325 nije sprovedena od strane onih koji su je potpisali na Kosovu,“ rekla je Igballe Rogova. „Godine 2008, UNIFEM je poslao delegaciju da se sastane sa Komitetom za Ženska prava i rodnu jednakost u Evropskom parlamentu. Bile su uključene članice Regionalnog Ženskog Lobija, uključujući Editu Tahiri, Flora Macula i moju malenkost. Dok sam bila tamo, naučila sam dosta, pogotovo od strane ženskih EU poslanica.“ Kosovske aktivistkinje su odlučile da saraduju sa ženama u EU kako bi povećali svesnost o Rezoluciji 1325 i njenom sprovođenju na Kosovu. „Ideja je bila da dovedemo grupu kosovskih žena političara i žena iz civilnog društva u Evropski parlament, tako da poslanice mogu da čuju da sprovođenje Rezolucije ne funkcioniše,“ nastavlja Rogova, „jer

oni ne znaju. I razlog zbog čega oni ne znaju je, zato što je samo UN rekao lepe stvari u svom izveštaju. „Mi smo uradili to... mi smo uradili ovo.“ To su sve laži.”⁵⁸

Generalni Sekretar UN-a poziva na „operativne rodno-senzitivne sisteme [...] da nadgledaju, izveštavaju i odgovore na kršenje prava žena i devojaka tokom sukoba, primirja, mirovnih pregovora i posle sukoba.”⁵⁹ Možda bi najautoritativniji monitor kršenja ljudskih prava žena i devojaka na Kosovu, trebao biti UNMIK u svojim periodičnim izveštajima Savetu Bezbednosti.⁶⁰ Malo kopanja i temeljno ispitivanje ovih izveštaja u periodu između 2002 i 2011., otkriva da je 20 od 37 izveštaja (54 procenata) pomenulo pitanja koja se odnose na ljudska prava žena i devojaka, sa znatnim porastom u poslednjim godinama.⁶¹ To znači da skoro polovina izveštaja ne govori o ovom pitanju. Nijedan od izveštaja UNMIK-a ne uključuje pristup rodnog uključivanja. Ovo bi uključilo pažnju toga kako i kontekst i intervencija UNMIK-a utiču različito na žene i muškarce. Samo odvojene kratke sesije se bave ženama i devojka, koje se onde gube u nastavku izveštaja. Pomenuta pitanja ljudskih prava, uključuju nasilje nad ženama, nedostatak pristupa pravdi za žene, nedovoljno učešće žena u procesima odlučivanja, rodne nejednakosti, propusti zakona da uključe odredbe o rodnoj jednakosti, nedovoljno konsultovanje sa ženskim grupama, i potreba za osnaženjem Kancelarije za Ravnopravnost Polova, preteča Agencije za Ravnopravnost polova.

Izveštaji UNMIK-a teže da se fokusiraju na nedostatke lokalnih lidera, uglavnom ćutajući o svojim planiranim akcijama kao administrator na Kosovu. Retko su uzete mere ili sprovedene od UNMIK-a detaljno. Izuzeci su obuhvatili planirane akcije za sprovođenje „dugoročne strategije za povećanje broja i poboljšanje položaja žena u privremenim institucijama“ u 2006,⁶² i napore da se uspostave „sedam dodatnih Odbora za Ravnopravnost polova [...] u opštinama.”⁶³

U kojoj meri su izveštaji savetnika za rodna pitanja obuhvaćeni u izveštaje UNMIK-a za Savet Bezbednosti UN-

a?⁶⁴ Nažalost bivši rodni savetnici su sami bili nedostupni i UNMIK nije imao institucionalnu memoriju o ovom pitanju. Mi smo bili u mogućnosti da lociramo Tilly Stroosnijder, bivšu policijsku savetnicu za UNMIK, koja je rekla da ju je Kancelarija UNMIK-a za Rodna pitanja „isključila“ iz „UN izveštavanja i sistema susreta.“⁶⁵

Na pitanje da li je UNMIK obuhvatio doprinos Kosovskih žena u izveštajima, ponavljajuće pitanje između aktivistkinja za ženska prava je bilo to da oni nisu bili konsultovani.⁶⁶ „UN je bio šampion u ignorisanju organizacija,“ rekla je Luljeta Vuniqi.⁶⁷ Kancelarija UNMIK-a za rodna pitanja misli da će izgubiti posao ukoliko prijave šta rade kosovske žene i da mi mobilizujemo,“ rekla je Igballe Rogova. „Oni treba da misle o tome kako možemo da radimo zajedno, a ne kako uzeti svu slavu za sebe.“ Aktivisti su smatrali da njihove brige i problemi za koje zagovaraju nisu dovoljno uključeni u izveštaje UNMIK-a Savetu Bezbednosti UN-a. Izuzetak su bili nedavni naponi koordinisani od Kancelarije Visokog Komesara za ljudska prava (OHCHR) na Kosovu, gde je istraživanje MŽK-a o pristupu pravdi za žrtve nasilja u porodici bilo obuhvaćeno u izveštaju UNMIK-a.⁶⁸ Osim ovog izuzetka, koje se dogodilo nakon što su ovlašćenja UNMIK-ove uprave znatno smanjena, ispitanici su smatrali da izveštaji UNMIK-a nisu bili potpuno iskreni, jer su službenici UNMIK-a težili da uveličaju svoja dela dok sa druge strane ignorisajući glasove kosovskih žena. Pratioc nije uspeo sebe da nadgleda.

Pored UNMIK-a, Kosovo ima ostale organe o ljudskim pravima čiji je zadatak da prate, istražuju, izveštavaju i upućuju nasilje nad ljudskim pravima žena i devojaka, u pravcu sprovođenja Rezolucije 1325.⁶⁹ Ovde se obuhvataju i OHCHR, EULEX, Institucija Ombudspersona i Kancelarija Dobrog upravljanja, ljudska prava, Jednake mogućnosti i Rodna pitanja. Nijedno od ovih organa za ljudska prava nije imao žene na vodećim položajima, št bi moglo da utiče na njihovu sposobnost da saslušaju zabrinutosti ženske bezbednosti. Muškarci su vodili svim ovim ustanovama do

njihovog osnivanja na Kosovu, i njihovo savetovanje sa ženskim organizacijama je bilo ad hoc u velikoj meri.

Siromašan sistem sakupljanja podataka o ljudskim pravima, je nemoguće ispitati rodno razvrstane podatke o vrstama izveštanih, ispričanih i istraženih slučajeva. MŽK zahteva informacije, posebno od UNMIK-a i EULEX-a, koje su postale kao ping-pong loptice koje idu napred i nazad između njihovog osoblja za četiri meseci. Na kraju niko nije poslao bilo koje tražene podatke. Ovi posmatrači su učinili gotovo nemogućim proveru toga šta su oni pratili i kako.

Nedostatak podataka i pravilno praćenje mehanizama podriva napredak obavljen u smislu učešća. Arbena Kuriu iz OHCHR održava kontakte i dobre odnose sa ženskim organizacijama.⁷⁰ OHCHR, kaže ona, „neprekidno radi sa drugim UN agencijama kroz Grupu za Bezbednost i Koordinacionu grupu za rodna pitanja, koje je posavetovalo Mrežu Žena Kosova o specijalnim procedurama.”⁷¹ Nedavne akcije OHCHR-a izgleda da su velike zbog pojedinačnih napora.

Aktivistkinje za ženska prava su rekly da je u deset godina pre njenog angažovanja, OHCHR retko ispunjavala ili saradivala sa ženskim organizacijama. U Instituciji Ombudspersona, Pravni savetnik za rodnu jednakost, Luljeta Domaniku, je rekla da se njena jedinica redovno sastaje sa Kosovskim Centrom za rodne studije, Organizacijom „Otvorena vrata“ i ženama pravnicama iz Udruženja Norma, kako bi identifikovali kršenja ljudskih prava. Ipak, na pitanje, „Koje sisteme koristite za praćenje kršenja ženskih prava,“ Kuriu i Domaniku su odgovorile, loše rezultate.

Međunarodna strategija OHCHR-a obuhvata Rezoluciju 1325, dok je kancelarija na Kosovu ažurirala svoju rodnu politiku u 2011.⁷² U tom kontekstu, oni su osnovali radnu grupu o pravima žena i roda, sastojanje od viših službenika koji čine programske preporuke i sprovode rodno-osnovane obuke za profesionalce, rekla je Kuriu:

Ovo je deo našeg sveobuhvatnog praćenja ljudskih prava na Kosovu. Žene su identifikovane na Kosovu kao specijalna ugrožena grupa zajedno sa ostalima. U tom smislu, mi pružamo posebnu pažnju praćenju pitanja ženskih prava. Takođe mi uključujemo rodne programe u naše lične programe akcionih planova.⁷³

Globalna internet stranica OHCHR-a pruža kontakt informacije o prijavljenim incidentima o rodnom nasilju. Usmeni ili pismeni izveštaji su istraženi i slučajevi se potencijalno odnose za specijalne postupke, iako je mera do koje su kosovske žene prijavljivale kršenja ljudskih prava i nastojale da koriste specijalne postupke, nejasna. Pošto je informacija oko posebnih procedura bila poverljiva, OHCHR nije mogao da prati šta se dogodilo od izveštenih zločina.

Drugo telo o ljudskim pravima, Institucija Ombudspersona na Kosovu ima Jedinicu o Rodnoj Jednakosti, osnovanu u martu 2005, u skladu sa Zakonom o Ravnopravnosti polova.⁷⁴ Jedinica savetuje sud o slučajevima kada je neophodno i kasnije pratiti ove slučajeve kako se procesiraju kroz sud. Njen mandat uključuje upućivanje „diskriminacije na rodnoj osnovi, izmena zakona i angažovanje u sprovođenju Zakona o ravnopravnosti polova,“ objasnila je Domaniku.⁷⁵

Godine 2010, Institucija Ombudspersona je primila 1,233 žalbi ali ih nije razdvojila po rodno osnovanom kršenju ljudskih prava.⁷⁶ Prema sećanju, Domaniku se priseća četiri slučajeva nasilja u porodici u 2010. Žene su izvestile o seksualnom nasilju Instituciji Ombudspersona. Na osnovu postupaka, žene su upućene da prijave svoje slučajeve odgovarajućim Kosovskim institucijama. Međutim, žene su oklevale da se obrate odgovarajućim Kosovskim Institucijama, i ti slučajevi su često odustajali, rekla je ona. Zbog toga su ovi osetljivi slučajevi nerešeni.

Treći organ o ljudskim pravima, EULEX, se ne čini da ima bilo koji formalni sistem praćenja nasilja nad ljudskim pravima žena i devojaka, već prati pitanja na „ad hoc“ način.⁷⁷

EULEX je nastojao da se sastane sa ženskim grupama dvaput godišnje, kako bi saslušao njihove zabrinutosti,⁷⁸ i primi poruke, kao i konsultuje sa ženskim organizacijama, pomagajući ženama čija su prava prekršena. Utvrđena kršenja prava žena i devojaka se mogu prijaviti, odnositi i istražiti od EULEX-a.⁷⁹ U prošlosti, EULEX je pratio slučajeve trgovine ljudima, nasilja u porodici, seksualnog nasilje i slučajeve silovanja, između ostalih.⁸⁰ EULEX nije bio u stanju da pruži informacije u vezi sa brojem slučajeva koji uključuju utvrđene rodno osnovane zločine, koje je pratio kao deo svog mandata.⁸¹ Ipak, mišljenje MŽK-a o pregledu EULEX- a o krivičnim postupcima EULEX-a predlaže da od 189 krivičnih predmeta primljenih od EULEX sudija između 2009 i 2011, samo 11 obuhvata žene žrtve.

Konačno, Kancelarija za dobro upravljanje, Ljudska prava, Jednake mogućnosti i rodna pitanja u Uredu Premijera, osnovana je 2002, prati i savetuje ministre o pitanjima koja se tiču ljudskih prava. Takođe koordiniše Jedinicu za ljudska prava u svim Ministarstvima. Kao deo svoje odgovornosti da nadgleda sprovođenje zakona o ljudskim pravima na Kosovu, oni su izveštavali o sprovođenju Strategije i Akcionog plana o ljudskim pravima u Republici Kosova (2009-2011), koje obuhvata procenu rada institucija odgovornih za očuvanje ljudskih prava žena i devojaka.⁸² Iako se Kosovo još nije pridružilo Ujedinjenim Nacijama, preko ove kancelarije, Vlada Kosova započela je izveštavanje o nekim međunarodnim konvencijama priznatim u Zakonu Kosova, kao što su ekonomska, socijalna i kulturna prava.⁸³

TRGOVINA LJUDIMA: "DEČACI ĆE BITI DEČACI. VI VASPITAVAJTE VAŠE DEVOJČICE."

„Od kako je završen rat, trgovina ljudima se širi kao bolest raka.“

- Iz filma 'The Whistleblower'

„To je bilo odmah posle rata, 1999, i trgovina ljudima se još nije pojavila. Seli smo i razgovarali o trgovini ljudi koji dolaze na Kosovo, koje mi nismo organizovali,“ priseća se Igballe Rogova. Ona i još druge aktivistkinje za ženska prava, prisustvovala su sastanku sa KFOR-om, UNMIK-om, i raznim međunarodnim organizacijama:

Predstavnici UNMIK-a su odreagovali, „Ne, trgovina ljudima ne može da se desi.“

Ženske organizacije su rekle, „Hajde da zajedno razgovaramo o ovome, i sprečimo ovu pojavu od dolaska kod nas.“

I UNMIK-ovi ljudi su reki, „Kako znate da će se to desiti?“

Mi smo rekli, „Jer se u Bosni i Hercegovini dogodilo posle rata.“

Dali smo primere o tome kako može da se dogodi trgovina ljudima.

Dva sata kasnije, visoki funkcioner u KFOR-u, je stajao, zgrabio svoju beležnicu i na izlasku rekao, „Dečaci će biti dečaci. Vi vaspitavajte devojčice.“

Za nas je ovo bio znak onoga u šta je KFOR verovao: „Bez obzira na Rezoluciju 1325, bez obzira na pravila, mi ćemo uraditi ono što treba da uradimo. Našim momcima treba seks.“⁸⁴

Trgovina ljudima u posleratnom Kosovu je možda najjasniji primer međunarodnih aktera koji nisu uspeali da spreče, nadgledaju, izveštavaju i upute kršenja prava žena i devojaka.⁸⁵ Od početka je izgledalo da neće biti razmatranja o trgovini ljudima kao krivično delo niti namere da se kazni.

Veliki broj međunarodnog prisustva na Kosovu i uglavnom dominirajući od muškaraca, odmah posle rata bio je ključni faktor u povećanom zahtevu za seksualnim uslugama, facilitiranje trgovine žena i devojaka na, iz i preko Kosova.⁸⁶ „Ovaj zločin je počeo da se pojavljuje kada su došli vojnici,“ rekla je savetnica za rodna pitanja pri UNMIK-ovoj policiji, Tilly Stroosnijder. Bivši Generalni direktor Policije, Behar Selimi se složio:

Međunarodno prisustvo je igralo veliku ulogu u trgovini ljudima i trgovini ženama. Činjenica da im porodica nije bila blizu i da su bili bogati u poređenju sa lokalnim licima, pomoglo je povećanju trgovine i prostitucije. Mehanizmi UNMIK-a da kontrolišu ilegalnu migraciju, nisu nikada bili funkcionalni. Svako može da uđe i izađe dok se mi lokalci saberemo i preuzmemo odgovornost na granicama.⁸⁷

Te vojne i „mirovne“ snage doprinose širenju trgovine ljudima koje je dobro dokumentovano od strane raznih međunarodnih praćenja ljudskih prava.⁸⁸ Nagli porast prijavljenih slučajeva

na Kosovu, korespondira sa mnoštvom mirovnih snaga na Kosovu.

„Bila sam primorana od strane šefa da služim međunarodnim vojnicima i policijskim službenicima“ rekla je žena žrtva trgovine Amnesty International-u.⁸⁹

Slučaj nakon slučaja dokumentovan od strane Amnesty International-a nudi dokaze iz života žena i devojaka žrtve trgovine iz Moldavije, Bugarske, Ukrajine i sve do industrije seksa na Kosovu.

Ovo je očigledno kršilo ne samo zakon, nego i poziv Generalnog Sekretara UN-a, „međunarodnim, nacionalnim i ne državnim akterima bezbednosti“ da budu „odgovorni i da vode računa za bilo koja kršenja prava žena i devojaka, u skladu sa međunarodnim standardima.“ Bilo koje „seksualno eksploatisanje i zlostavljanje navodno izvršeno od strane uniformisanih, civilnih mirovnih snaga i/ili humanitarnih radnika“ mora se postupiti i bezbednosni akteri treba da preduzmu mere opreza za sprečavanje.⁹⁰

UNMIK je doneo Uredbu o Zabrani Trgovine ljudima na Kosovu u januaru 2001.⁹¹ Uredba kriminalizuje i trgovce i one koji se svesno upuštaju i koriste usluge žena žrtava trafikinga. UNMIK je uspostavio Nacionalni plan Akcije o Trgovini ljudima, zamenjen novim vladinim planom u 2011.⁹² Ustav Republike Kosova i Krivični Zakon Kosova zabranjuje trgovinu ljudima, dok se nekoliko drugih primenjivih zakona takođe bavi trgovinom.⁹³

U poređenju sa međunarodnim standardima u drugim zemljama, Kosovski zakon se razlikuje u težini kazne. Gde Krivični Zakon Kosova (KZK) predviđa kazne u rasponu od šest meseci do 20 godina zatvora i potencijalni iznos kazne do 500.000€, ⁹⁴ Konvencija Saveta Evrope o Borbi protiv Trgovine ljudima uspostavlja pet godina obavezne minimalne kazne za one koji su krivi za trgovinu ljudima.⁹⁵ Pored toga, okvir EU nedavno je dodao još odredbi za zaštitu žena žrtava trgovine ljudima, kako bi uključili fizički, psihološki i socijalni oporavak. I EU i Kosovo pružaju usluge prevoda i tumačenja, pravne savete i informacije u vezi sa pravima i dostupnim uslugama,

sigurno stanovanje, i psihološka i medicinska pomoć, u skladu sa zakonima.⁹⁶ Na Kosovu su, međutim, ove koristi bile predmet raspoloživosti donatorskih doprinosa „specifično napravljeni u ove svrhe i registrovane kao donatorski grantovi za Konsolidovani budžet Kosova.”⁹⁷ I nacionalne strategije i akcioni planovi su nastojali da promovišu dugoročne usluge reintegracije za žrtve trgovine ljudima, koje obuhvataju obrazovne usluge i usluge zapošljavanja.

Policija je dobila obuku i osnovala specijalizovanu jedinicu za anti-trafiking 2004.godine, koja je dovela do zatvaranja nekih mesta u kojima je uključena prostitucija.⁹⁸ Članovi sudske sistema su takođe prošli kroz obuku. Kosovo je osnovalo Nacionalnog Koordinatora za Anti – trafiking da „koordiniše, prati i izveštava o sprovođenju politika protiv trgovine ljudskim bićima,” sekretarijat za podršku koordinatora, među-ministarsku radnu grupu, kao i ostale zadatke institucije sa odgovornostima u vezi sa upućivanjem trafikinga i posledica istih.

Pokušaj sprečavanja je „ograničena/Off-limits“ lista, stvorena u Januaru 2001.⁹⁹ S vremenom početnih 75 barova i objekata je navedeno kao „ograničeno“ za osoblje UNMIK, KFOR, i OEBS-a, koje je poraslo na 200 i nešto objekata navodno umešanih u prostituciju. Brojne institucije su takođe uvele obuke za osoblje i pravila o ponašanju koja ne opravdavaju korišćenje seksualnih usluga. Da li su ovi pokušaji sprečavanja imali željeni efekat, nije bilo jasno.

Odgovor visokog profila u smislu sprečavanja trgovine ljudima nakon sukoba na Kosovu je bio veoma dobar i koordinisan od strane međunarodnih aktera. Postojala su sredstva koja su upućena borbi protiv trgovine i koja su pokazala odlične rezultate. Na početku je izvešteno da je međunarodna zajednica bila ta koja je imala najveće zahteve usluga trgovine ali je onda broj drastično opao zbog uspešnih politika uvedenih od UNMIK-a i KFOR-a.¹⁰⁰

Ostali ispitanici nisu bili naročito ubeđeni da su preventivni napori promenili postojeća ponašanja. „Ljudi su ili mogli ili ne da odu,“ rekla je Shpresa Mulliqi iz OEBS-a. „Niko nije proveravao. Stoga nemam pojma da li je iko ili koliko njih je prekršio ovaj savet.“¹⁰¹ Sve do 2002 godine su tek neki zaposleni shvatili ozbiljnije „ograničenu/Off-limits“ listu, rekao je bivši zaposleni u OEBS-u:

Svakako sam znao da osobe idu u 'off limits' barove, ali je ovo bilo u vreme kada su bile sive zone, kao na primer, 'off limit' lista je tada bila neformalna. I to sve dok je data jasna izjava: „Vidite, ovo su 'off limit-i', i ako odete tamo, vaš ugovor će se raskinuti.“ Kada je lista postala ozbiljna, nisam više čuo da ljudi tamo odlaze. Ali to ne znači da nisu. Samo kažem da ja nisam više ništa čuo o tome.¹⁰²

On je osetio da bi se neke „trule jabuke“ mogle angažovati u prostituciji i drugim jadnim ponašanjima bez obzira na preventivne institucionalne mere. Neki „marginalni ljudi koji učestvuju u nezakonitim radnjama, rade to iil kada im je presuda blago ugrođena ili postoji oportunistički trenutak“. Oni koji bi mogli biti ubeđeni da učestvuju u nezakonitim radnjama od strane „trulih jabuka“, mogu se uzdržati politikom na mestu.

Iskustva iz prve ruke aktivistkinja za ženska prava kao Igballe Rogova, predložile su da napori sprečavanja jednostavno podstiču trgovinu da se ilegalno nastavlja negde drugde:

Godine 2002, vojska organizovala specijalna putovanja vojnika autobusom u druge zemlje. Tako da je izgledalo da na Kosovu oni nisu bili uključeni u trgovinu, ali su obavili „šta su morali da obave“ u drugoj zemlji. Videla sam svojim očima američkog vojnika kako organizuje seks putovanja u Sofiju, Bugarsku, gde su ih onog trenutka kada su stigli, tri

žene čekale u sobi. To je sve bilo organizovano. Videla sam nemačku vojsku u Tetovu, Makedoniji. Odjednom su odlučili da se ne uključe u trafikung na Kosovu jer je bilo puno pritiska: „Ne radite to!“ Tako su onda počeli sa organizovanjem u Makedoniji. Značenje: dečaci će biti dečaci, sve do danas.¹⁰³

Jedan službenik UNMIK-a se složio, „Kada su naporu uloženi da se reguliše, traži prevacivanje u susedne zemlje.“

Od 2011, međunarodne institucije nisu više koristile „ograničenu/Off-limits“ listu. EULEX nije usvojio listu koju je koristio UNMIK. Njihovi napori u sprečavanju su se sastojali od obuke osoblja o trgovini ljudima i uvođenju „Strogog Kodeksa Ponašanja“, koji brani kupovinu seksualnih usluga.¹⁰⁴ Osoblje EULEX-a je verovalo da su „policijske snage veoma profesionalne“ i i da neće biti uključene u takve aktivnosti. Ipak, jedan bivši pripadnik misije EULEX nije u potpunosti uveren. „Meni je teško da vidim koliko efikasan može biti ovaj tip Kodeksa Ponašanja ili obuka,“ rekla je Sirpa Rautio. „Ja mislim da su razumni ljudi čuli predavanja; oni razumeju politiku. Ali onda oni koji se loše ponašaju, ne znam koliko ovaj vid predavanja ili politike može pomoći.“ Samo „stvarna odgovornost funkcionise“, rekla je ona, „pokazujući da ste ozbiljni koristeći sankcije koje su na raspolaganju misiji.“

Na početku odredba, a kasnije krivični zakon, je obezbedio istrage, racije i odvijanje provera po barovima. Jedna od prvih istraga trafikunga na Kosovu se dogodila u julu 2001. UNMIK je pokrenuo istragu u vezi tvrdnje da su rumunska žena i dva američka UNMIK-ova policajca saradivala sa bratom vlasnika u Mitrovici u trgovini ženama. Unutrašnji izveštaj šefa regionalne policijske jedinice je upozorio, „ceo kredibilitet Misije Policije Ujedinjenih Nacija na Kosovu je u pitanju.“¹⁰⁵ Izveštaj navodi da je jedan američki oficir birao žene kojima se trgovalo na granici između Kosova i Srbije, noseći uniformu i vozeći vozilo UNMIK-ove policije. Drugi američki policijski službenik je navodno upozorio vlasnika da je policijska istraga u toku i otkrio policijse

informacije o prethodnim operacijama trgovine ljudima i prostitucije.

Koliko je samo uniformisanih i civilnih vojnika optuženo za seksualnu eksploataciju i zlostavljanje na Kosovu i šta se dogodilo sa njima? Između 2002 i aprila 2004, Jedinica UNMIK Policije za istraživanja trgovine osoba je pronašla:

52 vojnika KFOR-a, 3 međunarodna policija i 8 međunarodni civili iz različitih agencija u „ograničenim ‘off limits’ prostorijama“. Vojnici KFOR-a su predati Vojnoj policiji dok je civilno osoblje predato svojim odeljenjima za dalju istragu i odgovarajuće disciplinske mere. U skladu sa propisima UNMIK-ove policije, međunarodni policijski službenici su vraćeni u svoje matične zemlje.¹⁰⁶

Godine 2003, deset policijskih službenika je ili vraćeno ili otpušteno zbog tvrdnji u vezi sa trgovinom, i 22 do 27 KFOR-ovih oficira se sumnja da su počinili krivična dela u vezi sa trgovinom ljudima.¹⁰⁷ Šta se posle toga dogodilo sa njima, nije poznato.

UNMIK je kasnije osnovao Disciplinsku Jedinicu za ponašanje, 2006.godine, žalbeni mehanizam odgovoran za sprovođenje „nulte politike tolerancije.“ Između 2006 i 2011, UNMIK je zabeležio samo dva slučaja zlopotrebe koja su obuhvatala seksualno eksploataciju.¹⁰⁸ Oba su se odnosila i istražila, ali nedovoljni dokazi znače da su tvrdnje „neosnovane“. U vezi sa drugim mirovnim i humanitarnim radnicima,¹⁰⁹ KFOR nije odgovorio na naš zahtev za informacije koje se odnose na navodne slučajeve seksualne eksploatacije. EULEX neće pružiti informacije o tome da li je bilo koje osoblje optuženo za učesće u prostituciji ili trgovini ljudima, pošto su ove informacije „poverljive“. Slučajevi humanitarnih radnika navodno uključenih u seksualnu zlopotrebu su prijavljeni u medijima, kao što je optužnica UNHCR zvaničnika Rashidoo Khan o „optužbe o seksualnom

zlostavljanju maloletnika ispod 16 godina starosti i trgovine ljudima."¹¹⁰ Sveobuhvatan, nedovoljan pristup podacima i možda nedovoljne prakse prikupljanja podataka je učinilo teškim kvantifikovati broj predatih i postupnih predmeta.¹¹¹

Sve u svemu, čini se da mirovnjaci koji su koristili usluge prostitucije i bili uključeni u trgovinu ljudima, su vrlo retko krivično gonjeni. Policija Kosova je imala vezane ruke, jer i civilne i vojne mirovne snage uživaju diplomatski imunitet. Po definiciji, „lice diplomatskog agenta je nepovredivo. On neće biti odgovoran ni za koji vid hapšenja ili pritvora."¹¹² „On“, pre nego „Oni“ se ne mogu suditi za navodno počinjene zločine na Kosovu čak i nakon isteka „njegovog“ mandata. Stoga osoblje KFOR-a i UNMIK-a ostaje imuno od bilo kojeg oblika hapšenja ili pritvora od bilo koje države, osim svoje države imenovanja. Ovaj izuzetak se nastavlja kroz istek njihovog mandata i nakon što osoblje više nije zaposleno od strane KFOR-a ili UNMIK-a.¹¹³ Činjenica da su akteri bezbednosti ugovoreni zajedno sa njihovim diplomatskim imunitetom čini odgovornost izazovnom, elaborisao je jedan bivši zvaničnik OEBS-a:

Evo generalni problem korišćenja ugovarača za dovođenje policijskih službenika. Za mene je ovo, veliki, veliki problem. Film *The Whistleblower* je bio približno tačan. Ugovarači su obavili sve ugovore za policijske službenike i OEBS. Oni su odbrambeni ugovarači, i State Department SAD-a odlučuje da ne žele da stvore ugovorni odnos sa amerikancima koji se šalju u misije. Stoga zapošljavaju CPI, Međunarodnu Civilnu Policiju, ili zapošljavaju DynCorp, ili bilo koju od ovih kompanija, da budu posrednici, kako oni ne bi morali da stvore ovaj odnos. Šta se nakon toga dešava, činjenica da se zapsleni od strane kompanije, ali ipak radite za nekog drugog, ne samo što ste dobili ovu mešanu lojalnost, nego koga slušate? Da li slušate osobu koja vam

ispunjava ček za isplatu ili slušate osobu čije ime stoji na papiru da mu odgovarate?¹¹⁴

Pored svih odgovornosti za sprovođenje Rezolucije 1325,¹¹⁵ Departament UN-a za Mirovne Operacije (DPKO), naizgled ne želi da se odrekne diplomatskog imuniteta datog civilnim i vojnim mirovnim snagama. DPKO strahuje da bi zemlje mogle povući sredstva ili trupe iz mirovnih misija, prekomentarisao je bivši zvaničnik UN-a sa znanjem iz prve ruke:

U letop 2001, Pod-komisija za Promociju i Zaštitu ljudskih prava, pokušala je da usvoji rezoluciju u UN-u koja bi bila vezana za sekretarijat koji bi pratio pitanje,¹¹⁶ a najmanje da se uključi u ugovore ljudi koji, „čak i ako imate imunitet, vaša zemlja će vas goniti.“ Sećam se da su ljudi u DPKO-u rekli, „Nema šanse.“ Zbog čega? Jer su dobili toliki pritisak od zemalja članica. DPKO i UN uopšteno, treba da budu veoma oprezni o tome koliko proguravaju pitanja odgovornosti, jer im naravno trebaju trupe iz doprinosa naroda. Za sledeću krizu, bilo da je sva humanitarna ili vojna, trebaće im ljudi koji će otići u ove oblasti i da obave te funkcije, i ako države kažu, „vidi, nema šanse,“ onda je mirovna misija gotova.

U pravcu sprovođenja Rezolucije 1325, države članice moraju igrati veću ulogu u rešavanju nekažnjivosti. Savetnica za rodna pitanja UNMIK policije, Tilly Stroosnijder se složila:

Politike i direktive su usvojene, i realizovano je nula politike, ali bih želela da vidim tačno praćenje i transparentnost kada dođe do slučajeva. Sada su počinioci uklonjeni iz misija, ali su viđeni u drugim misijama. Ovo se ne bi trebalo desiti [...] Ipak, treba nam poboljšanje na DPKO nivou u saradnji sa državama članicama, tako da ovi službenici ne budu u

stanju da se ponovo pridruže misijama, i da im se treba suditi zakonima njihove matične zemlje.

Mi smo nastojali da saznamo šta se desilo sa desetinama mirovnih i humanitarnih radnika navodno uključenih u seksualno eksploatisanje i zlostavljanje na Kosovu, tražili smo po novinama, internet izvorima i izveštajima. Bilo je teško reći šta se dešava nakon repatrijacije. Diplomatski imunitet omogućava mirovnim snagama iz odgovarajućih zemalja da dobiju manje od „šamara na ručnom zglobu“ nakon izvršenja nekoliko krivičnih dela, rekao nam je jedan unutrašnji izvor. Prema ovom ispitaniku, UNMIK često zatvara oči prema slučajevima, naročito ako počinitelj više nije član njihovog osoblja.

U samo dva prepoznatljiva slučaja je bio neki oblik pravde. Jedan je obuhvatio službenika UNHCR-a, Rashidoon Khan, koji je osuđen za seksualno zlostavljanje maloletne devojčice na Kosovu, trgovinu ljudima i prodaju narkotika u 2005.¹¹⁷ Ovo je bio prvi takav slučaj koji je tretiran na Kosovu, ali je on osuđen na samo tri godine zatvora na Kosovu. Drugi slučaj bio je ozoglašeni slučaj Vodnika Frank J. Ronghi. Za one koji već nisu čuli, Ronghi je bio američki mirovnjak koji je služio na Kosovu. On je bio ispitavan, osuđen i proglašen krivim za „izvršenje nepristojnih dela „ i ubistva 11-godišnje devojčice. „Lako je pobeći s ovime u neku treću zemlju zsveta,“ rekao je svedoku privatne prve klase Michael J. Stegemolloer. „On je znao, jer je to učinio u pustinji.“¹¹⁸ U suštini slučajevi humanitarnih radnika i mirovnih zaposlenih snaga koji su seksualno eksploatisali žene i devojke su postojali u Sudanu, Obali Slonovače, Haitiju, Liberiji, Demokratskoj Republici Kongo, Kambodži i Eritreji, da pomenemo samo neke.¹¹⁹ Slučaj Ronghi je bio primer, smatrao je bivši zvaničnik OEBS-a:

Ovo je dobar primer kako sistem treba da radi, u smislu toga da je ovaj vojnik imao imunitet. Ovaj vojnik sigurno nikada neće biti krivično gonjen na

Kosovu. Američka Vojska je obavila ono što oni nazivaju Član 32 saslušanje, u osnovi velike porote, gde oni utvrđuju da li postoji dovoljno *prima facie* dokaza za suđenje. To je održano ovde na Kosovu u Kampu Bodsteel. Moje je shvatanje da s oni samo izabrali ovicira da sedi na ovom. Oni su odredili, „Da, postoji dovoljno dokaza za vojni sud.“ I onda su poslali momka nazad u Nemačku, i imali su puni vojni sud. On je bio osuđen, i sada služi život bez uslovnog otpusta u Fort Leavenworth, Kansas.¹²⁰

Ovo je vrsta primera koju treba da podesi UN. U redu, mi razumemo u nekim zemljama i pojedincu koji može da izvrši krivično delo i njihova zemlja neće želeći da mu se sudi u zemlji gde postoje brojni pravni problemi. Mogu postojati velike predrasude u pravnom sistemu protiv međunarodne zajednice. Ali onda vi kao zemlja, odgovorni da krivično gonite svoje građane. Tako da UN treba da saraduje sa tužiocima u domaćoj zemlji i da pomognu u sakupljanju informacija koje su im potrebne da bi se sprovelo odgovarajuće suđenje.

Za slučajeve trgovine ljudima koji se sude na Kosovu, izgleda da postoji izricanje blagih kazni. „Prvi korak ka prevenciji je podizanje svesti unutar pravnih institucija u pravcu povećanja kazne,“ rekla je Naime Sherifi, koja predvodi žensko sklonište. „Troje ljudi je osuđeno na pet godina zatvora zbog trgovine ljudima i još uvek ih naš sudija nije stavio u zatvor.“ Sherifi je svedočila niske kazne u drugim slučajevima u vezi sa trgovinom takođe. „Zbog čega bi neko dobio samo dve godine kazne nakon što su prodali ljudsko biće za novac?“

Uprkos svim razgovorima o naporima EULEX-a da istraži i goni trgovinu ljudima,¹²¹ prema dostupnim pregledima krivičnog zakona, EULEX je završio samo tri predmeta koja su uključivala optužbe za trgovinu ljudima.¹²² U jednom slučaju, troje muškaraca je osuđeno za silovanje, trgovinu ljudima i

omogućavanje prostitucije 15 i 17.-o godišnjim devojkicama. Njihove prikupljene kazne za ove zločine bile su repsektivno, dvanaest, deset i dvanaest godina zatvora.¹²³

U zaključku, obimni dokazi ukazuju na to da je na Kosovu zabeležen znatan porast organizovane prostitucije u 1999, koje je praćeno dolaskom hiljade muških trupa KFOR-a i osoblja UNMIK-a- prevashodno muškaraca. Opuštena kontrola granice od strane UNMIK-a i KFOR-a i nedovoljno mehanizama zaštite, nakon rata stvorio je povoljno okruženje za pojavu trgovine ljudima. Dok su preventivni napori kao što je obuka i „ograničene/off limits“ liste obeshrabrile neka od frekventnih osnivanja, ispitanici su osećali da bi i drugi koristili seksualne usluge u svakom slučaju. Kvantitativno je nemoguće odmeriti broj navodnih slučajeva zbog loše prikupljenih podataka, nedostatka institucionalne memorije, i „poverljivosti“. Pravda izgleda retko obzirom na diplomatski imunitet i sporost većine država članica UN-a u krivičnom gonjenju.

NASILJE U PORODICI: DA LI SU ŽENE ZAŠTIĆENE?

„Kome je stalo do nasilja u porodici? Bilo je mnogo više prioriteta u to vreme ... kako osnovati nove institucije, dobro upravljanje, politička prava... i nasilje u porodici nije smatrano kao prioritet. Ipak, kada govorimo o bezbednosti polovine stanovništva u njihovim privatnim životima, naravno da je prioritet.“

- Ariana Qosaj-Mustafa, bivša fokus tačka o rodnim pitanjima u OEBS-u

Sakibe Doli je radila noćnu smenu u ženskom skloništu. Do tada je bila mirna noć bez događaja. Žene i deca koja su pretrpela nasilje u porodici su mirno spavali u skloništim, osećajući se zaštićenim od prethodnih počinioca zločina.

Lokacija skloništa je trebalo da bude tajna, ali u malom gradu kao što je Đakovica, reč se brzo širi, i uskoro su i taksisti znali kako da je pronađu. Ove posebne večeri, ćutanje je zahvatilo sklonište, ali je iznenada prekinuto treskom glasne muzike. Sakibe je zavirila vani preko zavese. To je bio jedan od muževa žena koje su zatražile zaštitu. Kako se njegov automobil približavao, muzika je postala glasnija. Komšije su izašle na prozore i počeli da telefoniraju Sakibu pitajući je „Šta se deštava?“

Ona je pozvala policiju, i oni su brzo odgovorili. Policijski auto se tiho povukao iza vozila čoveka, isključio svetla, pokušavajući da uhvati čoveka u iznenadnom trenutku. Vozilo policije je isključilo svetla, što je zahvatilo skroz mrak i preko vozila tog čoveka. On je uhvaćen. Žena policijski službenik ga je uhapsila pod optužbom narušavanja mira i razbijanja njegovog poretka zaštite. Dok je praćen do vozila, zlobni samozadovoljni osmeh se širio kroz njegovo lice. Znao je da će posledice njegovih postupaka biti minimalne. Sud ga je kasnije proglasio krivim i osudio ga je na zatvor.

Ipak, neko vreme kasnije on se ponovo pojavio u sklonište i nastavio da pretil svom osoblju skloništa, uključujući i Sakibu.¹²⁴ „Bojimo se, kao sklonište, kada se suočavamo sa prekršiocem,“ rekla je ona 2007.godine. „Prvih pet godina, policija je reagovala veoma brzo kada smo ih zvali. I nismo morale da brinemo, „Da li će doći il ne?“ Ali sada je drugačije. Desilo se da nasilnik ima veze sa nekim unutar Policije Kosova, i da se nisu uopšte pojavili.“ Jedna istraga ovog incidenta je kasnije dovela da policijski kapiten i komandant budu odbačeni. „Sa novom hijerarhijom u policiji Đakovice, saradnja je veoma dobra. Posle svega što se dogodilo u prošlosti, sve teče glatko,“ rekla je Sakibe.¹²⁵

Kao i bilo gde drugde u svetu, nasilje u porodici i

dalje preti fizičkoj i psihološkoj bezbednosti žena i devojaka. Nasilje u porodici je bilo uporno i prožima se u posleratnom Kosovu.¹²⁶ Između 2005 i 2010.godine, 23 osoba je navodno ubijeno zbog nasilja u porodici, prema Kosovskoj policiji. Od 2002, više od hiljadu ljudi je prijavilo nasilje u porodici svake godine (nešto manje u 2010.). Žene su uglavnom pretrpele više nasilja u porodici od muškaraca (pogledajte grafikon 1).¹²⁷ Počinioci nasilja u porodici su bili muškarci (91.1 procenat),¹²⁸ naročito muževi (56 procenata počinioca), mada su i očevi, majke i drugi članovi porodice takođe počinjavali nasilje.

Zločin nasilja u porodici zahteva složene odgovore, budući da je bezbednost žena isprepletena sa bezbednošću njene zajednice. Zaštita žena od nasilja i sprečavanje budućih nasilja zavisi od ženskog poverenja u policiju; dovoljnu obuku policije; smanjenje privatnog malokalibarskog naoružanja; sprovođenje zakona i efikasno pravosuđe. Skloništa su ključna za pružanje privremene zaštite i žene zahtevaju sredstva za samostalni život.

Tabela 6. Vrste počinjenih nasilja u porodici, prema izveštaju Policije Kosova

Nasilje	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Ukupno
Ubistvo	1	4	4	6	3	5	23
Pokušaj ubistva	4	3	6	4	3	4	24
Lakše telesne povrede	290	408	462	513	538	457	2,668
Teške telesne povrede	5	21	14	3	9	10	62
Fizičko zlostavljanje	17	83	2	71	141	60	374
Fizički napad	661	341	215		58	79	1,354
Seksualno zlostavljanje/ napad/ silovanje	2	0	2	3	2	0	9

Ko štiti žene?

Ako identifikujemo nasilje u porodici kao slučaj, hapšenje počinioca je naša dužnost, ali mi takođe treba da pronađemo način da rešimo taj slučaj. U jednom slučaju žena koja je prijavila šestogodišnje neprekidno zlostavljanje je upitala, „Šta mi vi nudite? Kako ćete mi pomoći ako prijavim nasilje?“

„Imamo zakon i odredbe za skloništa.“

„Ali koliko dugo mogu da ostanem u skloništu?“

„Šest meseci i imate dobre uslove.“

„Šta će sud učiniti? Ako deca ostanu samnom, šta će mi ponuditi? Ko će brinuti o mojoj deci? Ja ne radim. Da li će mi biti ponuđen posao?“

Nama kao (Policija Kosova), bilo je teško da sprovedemo naš deo. Teško je postići ravnopravnost jer žena želi da bude nezavisna od muškarca, ali mi to ne možemo da ponudimo.¹²⁹

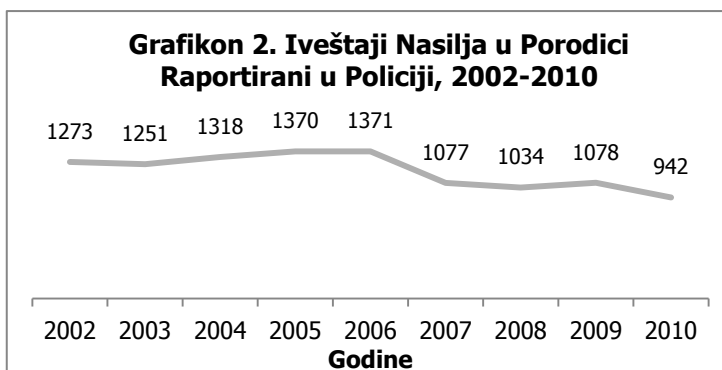
- Potpukovnik Tahire Haxholli

U širokom istraživanju Kosova 2008, skoro 40 procenata ispitanika koji su pretrpeli nasilje u porodici nije nikome reklo. Nedovoljno izveštavanje i dalje predstavlja ozbiljan problem i otežava preciznu procenu veličine nasilja u porodici na Kosovu. Na prvi pogled, izgleda da se taj zločin smanjuje (vidi grafikon 2). To nije ovde slučaj. Isto široko istraživanje Kosova pokazuje da je 43 procenata stanovnika Kosova pretrpelo neki oblik nasilja u porodici tokom svog života 46 procenata žena i skoro 40 procenata muškaraca.¹³⁰

Jedan od razloga za nedovoljno izveštavanje, je taj da stanovnici Kosova nemaju tendenciju da razmotre nasilje u porodici kao privatnu stvar i da osete da je sramotno govoriti otvoreno o tome.¹³¹ Ovo nije jedinstveno za Kosovo. Kosovske žene oklevaju da prijave nasilje u porodici zbog zabrinutosti o

javnom poniženju, stigmatizaciji, ili zbog toga što pogrešno misle, da je zločin njihova krivica. Konkretnije, žene se takođe plaše od osвете počinioca ili gubljenja starateljstva nad svojom decom. Često su primorane zbog ekonomskih nejednakosti da zavise od primanja svojih muževa kako bi preživele i brinule se o deci, potčinjavanje koje ih sprečava da napuste nasiln situacije kod kuće. Oni ne znaju da postoje zakoni koji ih štite i nisu svesne svojih prava.

Značajan zakonodavni okvir je sada uspostavljen. Ustav Republike Kosovo uvozi međunarodne standarde ljudskih prava u zakonodavstvu protiv nasilja u porodici. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici definiše nasilje u porodici i naglašava potrebu upotrebe mera zaštite, odgovornosti za sprovođenje zakona, krivičnih dela i postupaka.¹³² Krivični zakon pominje zločine počinjene u okviru porodičnog odnosa, kako što su blage ili teške telesne povrede, prinuda, pretnja, protivpravno lišenje slobode, seksualno zlostavljanje i silovanje.¹³³ Ovi se tretiraju kao krivična dela, bez obzira na to da li se javljaju u porodičnim odnosima ili vanjskim. Nacionalna strategija i Akcioni plan protiv nasilja u porodici usvojen je 2011, i Ministarstvo rada i socijalnog staranja omogućava delimično institucionalno finansiranje za ženska skloniša. Sve u svemu, Kosovsko zakonodavstvo vezano za nasilje u porodici se čini da je u skladu sa međunarodnim standardima, na zahtev Generalnog Sekretara UN-a.¹³⁴

Uspostavljanje pravnog okvira u pravcu rešavanja nekažnjivosti i sprečavanje rodno zasnovanog nasilja je možda jedan od najznačajnijih dostignuća u protekloj deceniji, prema očuvanju bezbednosti žena, po Rezoluciji 1325. Ariana Qosaj-Mustafa je saradivala sa različitim institucijama u izradi originalne Uredbe UNMIK-a o Zaštiti od Nasilja u porodici, dok je radila u OEBS-u. Ona se podseća ključnih promena u zakonu, kada je stupio na snagu 2003.godine.

To je priča o uspehu, jer se sećam, da su službenici pozvani od međunarodne policije koji su morali da se bave slučajevima nasilja u porodici. Na primer, ako je žena bila zaklonjena, njen suprug bi došao do skloništa i radio šta hoće, jer nije bio naloga za zaštitu. Oni nisu mogli stvarno da sprovedu mehanizme, dok je ona prolazila kroz proce razvoda i starateljstva. Dok je bila hitna žrtva nadilja u porodici, nije moglo mnogo toga da se uradi.

Kada je potpisan zakon od Specijalnog Predstavnik Generalnog Sekretara, prvi poziv koji smo dobili sledećeg dana bio je od jednog od službenika međunarodne policije. Bio je to taj momak koji ih je nervirao mesecima. Onog trenutka kada bi policija otišla, on bi otišao tamo i maltretirao žrtvu. To je bio jedan veoma težak slučaj nasilja u porodici. Ona je bila u skloništu sa decom, i deca su čak bila prestravljena čim su videla auto i njihovog oca kako se vozi oko skloništa.

Policajac me je pozivao sve vreme i pitao, „Šta se dogodilo sa Uredbom? Možemo li imati ove naloge za zaštitu?“

„Ne, još uvek je samo nacrt dokumenta.“

Verovatno je stajalo mesecima na policama nekih od pravnih savetnika UN-a, ali nakon četiri meseci je potpisan. Ova žena je odmah zatražila nalog za zaštitu. Momak je informisan da je potpisan nalog za traženje zaštite od njega, ali je on to

prekršio jer je bio nasilan čovek. On je ponovo otišao do skloništa, ali ovaj put je imao privremenu meru da se ne približi žrtvi u 150 metara, ili će ga uhapsiti.

Ovo su mali koraci ali se polako oseća napredak. Na početku jako malo sudija je znalo o zakonu, ali nakon nekog vremena na stotine ovih naloga o zaštiti je izudato.¹³⁵ To je jedan oblik zaštite.¹³⁶

Sa uspostavljenim zakonom, sledeći korak je bio obezbediti obuku za sektor bezbednosti i osoblje pravde o tome kako uputiti rodno zasnovano nasilje.¹³⁷ Žene moraju biti u stanju da veruju policiji i sudovima, kako bi se zatražila zaštita. Policija i sudovi treba da shvate uzdržanost, strah i ugroženost žena žrtava. U pravosudnom sektoru, Enver Peci, Predsedavajući Sudskog Saveta Kosova, rekao je da se „obuke odvijaju na osnovu nužnosti“:

Početakom godine, teme za obuke su izabrane i prikazane sudijama. Ko god da je zainteresovan za obuku, može se prijaviti. Obuke su obavezne. Ako sudije ne uvedu ovo u praksu ili se pridržavaju onoga šta su naučili tokom obuke, disciplinarni tužilac je tu da prati slučaj.¹³⁸

Stoga se obuka sudija koja se odnosi na rodno zasnovano nasilje činila ad-hoc više nego obavezna, iako je bila „prioritetna“ tema u poslednjih nekoliko godina, rekao je on. Ovo je uključilo i obuke o zakonodavstvu nasilja u porodici.

Kosovska Policija izdvaja sedam od 40 sati godišnje obaveznih obuka za rodnu ravnopravnost, i obuka poručnika koja traje dva meseca obuhvata četiri do pet dana rada na tu temu. Obuka se bavi Zakonom o ravnopravnosti polova; policijskoj strategiji o pravima žena kao ljudska prava; trgovina ljudima; rukovanje slučajevima porodičnog nasilja; kao i Rezolucija 1325.¹³⁹

„Rezolucija čini procenat naše obuke“, rekao je Hysni Shala. „Ako obuka traje duže, obuka o Rezoluciji će se takođe produžiti.“¹⁴⁰ Jedinice specijalizovane u nasilju u porodici i trgovini ljudima dobijaju dodatne obavezne obuke. „Obuka o zlostavljanju unutar porodice je specifična za istražitelje koji rade sa zlostavljanjem u porodici,“ rekla je Poručnik Tahire Haxholli.

Pored toga, policija u zajednici nastoji da spreči nasilje, rekao je bivši Generalni direktor policije, Behar Selimi:

Rutinski je rad dobijati informacije o porodici koja ima probleme, i naše jedinice idu i razgovaraju ne kao službenici, nego kao „čovjek sa čovekom“. Ovo je suština nove policijske službe na Kosovu. Mi nismo policija koja pre svega koristi silu u svakoj slučaju, ali koristimo ostale mehanizme kako bi rešili probleme. Ovo je ranije bio apsurdan koncept za policiju. Pre toga, oni su samo otišli na mesto događaja i obavili hapšenje. Ali sada imamo druge metode.¹⁴¹

Policijske istrage o navodnim zločinima, politike i novi mehanizmi možda imaju neki efekat odvratanja na potencijalne buduće nasilje. Akteri bezbednosti prave velike korake u zaštiti žena, doprinoseći ne samo sprovođenju Rezolucije 1325, rekla je Osnat Lubrani, Lokalni predstavnik UNDP-a, ali i poboljšanju sigurnosti zajednice u celini:

Angažovaje između zagovornika rodne ravnopravnosti i bezbednosnih aktera, bilo u Kosovskoj Policiji, Kosovskom Zaštitnom Korpusu ili osnivanje usluga za bezbednost zajednice na opštinskom nivou, dovelo je do povećanja svesti o ženskoj bezbednosti. Videli smo više obuka za senzibilisanje osoblja za sprovođenje zakona o rodnim pitanjima i osigurali njihov odgovarajući odgovor o nasilju u porodici, uključujući i kroz bolju kontrolu posedovanja vatrenog oružja. Takođe, usvajanje politike rodne ravnopravnosti i

strategije bezbednosnih institucija, kao i stvaranje jedinica za rodna pitanja za podršku i praćenje njihove primene, je veoma pozitivan razvoj.¹⁴²

Specifično za Kosovo je duga istorija nepoverenja nad državnim institucijama i agencijama za onaživanje zakona. Istorijski gledano, Kosovari su se više oslanjali na porodicu nego na državu za zaštitu i stoga se ustručavaju da izgube oružje koje nose zbog zaštite porodice. Ironično, to oružje čini žene više ugroženim na nasilje u porodici, i nasilje vatrenim oružjem.¹⁴³ Svake godine oružje se koristi za obavljanje zločina unutar odnosa u porodici.¹⁴⁴ Ipak, nedovoljni sistemi sakupljanja nacionalnih podataka čine teškim tačnu procenu korelacije između nasilja nad ženama i ilegalnog oružja.¹⁴⁵

Kako se „malo i lako naoružanje može umnožavati i često se koristi za ugrožavanje žena“ u postkonfliktnim oblastima, Generalni Sekretar UN-a poziva nacionalne mehanizme koji kontrolišu ova oružja u pravcu poboljšanja bezbednosti za žene.¹⁴⁶ Između 2007 i 2010, Inicijativa UNDP-a za kontrolu lakog naoružanja spojila je zajedno institucije da osmisle akcioni plan za sprovođenje Kosovske Strategije za kontrolu lakog naoružanja.¹⁴⁷ Kao deo ove strategije, Ministarstvo unutrašnjih poslova odgovorno je za istraživanje količine malokalibarskog oružja na Kosovu putem ankete i nakon toga upoređivanje sa statistikama o zločinima iz Kosovske policije.¹⁴⁸

Kosovska Policija se udružila sa ženskim skloništimama i ostalim relevantnim institucijama, za uspostavljanje operativnih standardnih procedura za procenu slučajeva. Policija je osnovala obučenu jedinicu za nasilje u porodici u svakoj opštini, koja će se baviti uglavnom pitanjima nasilja u porodici. „Ovo obuhvata politiku gde će svaka policijska stanica imati jednu ženu i muškarca,“ rekla je Haxholli.¹⁴⁹ Kvalifikovane policijske službenice intervjuisale su žene i decu žrtve kojima može lakše biti da „razgovaraju sa ženama nego sa muškarcima“, rekao je Shala. Policijske službenice

obavljaju intervjue, fotografišu povrede i pomažu ženama koje su pretrpele nasilje.

„Porast ženskog učešća u policiji imao je uticaj na povećanje izveštaja,” rekao je Selimi. „Ženama je lakše da govore sa drugim ženama o svojim problemima nego da to ispričaju muškarcu.” Informativne kampanje ženskih organizacija za obrazovanje naroda o svojim pravima su takođe ohrabrine izveštavanje/prijavljivanje slučajeva. „Mislim da se prijave odnose sa poverenjem,” rekao je Shala. „Izveštaji su prijavljeni, na osnovu pruženog poverenja,” nastavio je on:

Mislim da naše društvo ima povećanu svest i da građani sada prijavljuju sve više slučajeva. [...] Mislim da su ovi slučajevi i ranije postojali, ali nisu prijavljivani. Stoga ne mogu da kažem da je broj slučajeva u porastu, ali postoji porast u informisanju i izveštavanju.

Više žena u policiji, naponi policije u informisanju, medijska pokrivenost pitanja, pomoć skloništa pružena žrtvama, i obuke, sve je ovo doprinelo izveštavanju.

Naime, policijski predstavnici su se odnosili na period između 2003 i 2006, kada je izveštavanje povećano. Izveštavanje e počalo da opada nakon 2006.godine.

Aktivistkinje za ženska prava pripisuju ovo ne kao smanjenje nasilja u porodici nego kao gubitak poverenja u sistem pravde. „Žene prijavljuju nasilje u porodici, ali onda gube poverenje u institucije ako se ništa ne preduzima po tom pitanju,” rekla je Igballe Rogova. Policijske istrage imaju ograničeni uticaj ako pravosudni sistem ne prenosi velike kazne za počinioce. Ovde policija i sudstvo imaju načine da se „bore protiv nekažnjivosti i da stvaraju efekat odvraćanja”, prema smernicama Generalnog Sekretara UN-a.¹⁵⁰

“Daleko je pravda”

„Ne mislim da ima puno napretka u borbi protiv nasilja nad ženama, pogotovo nad nasiljem u porodici. Nije mnogo slučajeva gonjeno.”

- Arbena Kuriu, OHCHR

Dana 18.maja 2011, 27-godišnja Diana Kastrati je krenula na predavanja na Univerzitetu u Prištini.¹⁵¹ Poslednjih nekoliko godina bilo je teško, ali sa hrabrošću i podršku njene porodice ona je ostavila svog pogrdnog muža. Policija Kosova joj je pomogla da zatraži nalog za zaštitu od njega, i samo je čekala da joj se izda odobrenje iz suda. Sud je kasnio; dani su prolazili od krajnjeg roka kada se očekivalo odobrenje, ali je Diana imala velike nade da će joj se bezbednost uskoro zagarantovati. Bitka oko starateljstva njene osmogodišnje ćerke može trajati duže jer ona mora da dokaže da je finansijski sposobna da podiže dete. Univerzitetsko obrazovanje bio joj otvorilo nova vrata, mislila je ona, dok je prolazila pored benzinske pumpe u blizini njene kuće tog jutra. Odjednom je upucano pištoljom. Diana je odmah umrla. Njen muž je nestao.

Tragična Dianina smrt je istakla činjenicu da je zaštitna za žene još uvek neadekvatna. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici nije bio u stanju da spreči nasilje i da joj spasi život, jer sudija nije uspeo da obezbedi nalog za zaštitu na vreme. „Institucije to ne vide kao problem koji bi nekoga koštale njen život,” rekla je Naime Sherifi, Predsedavajući odbora direktora i Koalicije skloništa na Kosovu:

Imali smo brojne slučajeve nasilja u porodici koji su ostavljeni po strani ili nisu ozbiljno shvaćeni kada je reč o primeni i izvršenju zakona [...] U našem društvu, postoji još uvek utisak da se brak može održati prinudno i uz nasilje i da je muškarac

dominantna figura. Činjenica da je Diana Kastrati ubijena, nas je sve šokirala. Činjenica da intelektualna žena može biti maltretirana i biti žrtva nasilja, pokazuje da se naša kolektivna svesnost u vezi sa rodnom jednakošću nije promenila.¹⁵²

Zaštita žena i sprečavanje budućih nasilja podrazumeva obezbeđivanje pristupa pravdi, kada su ženska prava prekršena.¹⁵³ Međutim, tendencija sudija da oprostite nasilnom ponašanju muškaraca je preovladala.¹⁵⁴ Na primer, kada je počinitelj rekao da će „brat biti tada prekinut i to zato što ga je žena prijavila“, govorilo je osećanje sudije:

Policija nije trebalo da ga uhapsi (počinioca); oni nisu mislili šta će se dogoditi paru. Sada je ona razvedena. Moramo da poštujemo da je ovde patrijarhalno društvo. Policija nije trebalo da ga uhapsi, iako ga je žena optužila. Oboje se trebaju držati zajedno u policijskoj stanici, a ne uhapsiti muža ili nešto slično što bi moglo uticati na njihov brak i dovesti do razvoda.¹⁵⁵

Sudija nije uspeo da prepozna prava žrtve, više preferirajući da održi porodičnu jedinicu. Mogućnost nefer suđenja odvraća žene od podnošenja slučajeva ili svedočenja,¹⁵⁶ kao i doprinosi opštem nedostatku vere u institucije.¹⁵⁷ „Mnoge žrtve su napustile slučajeve jer su se osećali izdanim, nezaštićenim i jednostavno ne bezbednim,“ rekla je Sherifi.

Žene takođe strahuju da izgube starateljstvo nad decom. U slučaju razvoda, starateljstvo, zaštita i obrazovanje maloletne dece se odlučuje na sudu.¹⁵⁸ Sud istražuje sve relevantne okolnosti i odlučuje da li će se starateljstvo dodeliti jednom roditelju, podeliti ili trećem licu.¹⁵⁹ Činjenica da su žene nedovoljno zaposlene u poređenju sa muškarcima na Kosovu, utiče na procenat slučajeva favorizovanja matrijarhalnog za razliku od patrijarhalnog staranja. Sudije teže da odobre staranje deteta muškarcima kao finansijski

„odgovarajući“ staraoci, ponekad uprkos istoriji nasilja. Sudski nalozi za muškarce da uplate za izdržavanje deteta su retki i retko se sprovode.¹⁶⁰ kaže Luljeta Vuniqi:

Problemi u vezi sa podrškom izdržavanja deteta su uvek postojali. Bilo je slučajeva u kojima bi majka namerno odlučila da ostane u braku, samo zbog toga što bi se potpuno starateljstvo nad detetom dodelilo ocu, ako bi se razveli. Muškarci lakše pronalaze posao i imaju veću ekonomsku moć, i zbog toga veoma često dobijaju starateljstvo nad decom.¹⁶¹

Iako je osećala da se situacija polako menja, ženska finansijska zavisnost na muške članove porodice i dalje sprečava žene da traže pravdu. „Većinu vremena žene nisu u mogućnosti da podnesu tužbe, jer ne mogu sebi da priušte da plate takse“,¹⁶² rekla je Shpresa Agushi.

Za žene koje prijave nasilje, često je budućnost sumorna sa programima zaštite svedoka i nalozi za ograničenje još uvek dobro ne funkcionišu.¹⁶³ Niske kazne takođe ne uspevaju da spreče ponavljanje nasilja, rekla je Sherifi:

Ovi ljudi treba da dobiju duže kazne. Imali smo ovaj slučaj supruga koji je zagrejavao šrafciğer i palio i mučio ženu na vrlo sadistički način. On je palio njene genitalje sa drugim instrumentima, ženi sa kojom je proveo 18 godina života! I on je osuđen samo na devet godina zatvora? To nije dovoljno!

Kvantitativna procena ukupnog ženskog pristupa pravdi je izazov s obzirom na nedovoljne sisteme sakupljanja podataka.¹⁶⁴ Ne postoje nacionalni registri slučajeva, tako da prakse istražnih sudija zahtevaju posećivanje svakog suda individualno i proveravanje kroz gomilu registrovanih dokumenata. Sistemi za prikupljanje podataka u okviru

pravosudnog sistema su neadekvatni, posebno kada je u pitanju prikupljanje rodno razvrstanih podataka.

Vođenje evidencije sistema EULEX-a za rodno osnovane zločine nije bilo ništa bolje. Ako su održavali takve podatke, predstavnici EULEX-a nisu mogli pravovremeno da odgovore na zahteve za informacije. Stoga je MŽK ručno računao slučajeve postavljene na web stranici EULEX-a. Od 189 krivičnih slučajeva sumiranih online, dobijenih od sudija EULEX-a u periodu između 2009 i 2011, samo 11 uključuje žene žrtve. Tri od ovih uključuju nasilje u porodici gde su muževi ubijali svoje žene.¹⁶⁵ Njihove kazne bile su tri i po godine, 10, godina i 15 godina zatvora.¹⁶⁶

Relativno mali broj slučajeva nasilja u porodici može se pripisati u delu činjenice da samo jedan od 2,500 početnih policijskih službenika unutar EULEX-a se specifično bavio slučajevima nasilja u porodici.¹⁶⁷ Nijedan od 117 građanskih sudskih predmeta monitorisan od EULEX-a vezano za žene, nije pomenuo žene ili obuhvatio žene.¹⁶⁸

Iako je značajan napredak postignut u proteklih deset godina u uspostavljanju zakonodavnog okvira i institucionalnih mehanizama za zaštitu žena, institucije se sada moraju forsirati. „Nekažnjivost“ je tema koja se ponavljala među ispitanicima koji su smatrali da pravda retko živi svojim imenom na Kosovu. U brojnim slučajevima za sprovođenje zakona, službenici, sudije i tužioc i su zastali kada su pozvani da intervenišu u slučajevima porodičnog nasilja.¹⁶⁹ Disfunkcionalni sudovi, običajno pravo, veliki broj zaostalih predmeta, štetne sudije, nepotizam, korupcija i slučajevi koji se tiču žena, nisu smatrani prioritetom, zbog razloga nedovoljnog ženskog pristupa pravdi. Neuspesi pravosudnog sistema da obezbede mere zaštite na vreme, automatski gone krivične slučajeve nasilja u porodici, i odvajaju adekvatne presude, što znači da žene i oni koji traže da im pomognu, imaju neadekvatnu zaštitu.

POMERANJE DALJE OD MARGINALNOSTI: ŠIRE ZNAČENJE BEZBEDNOSTI

„Na Kosovu, običajno pravo nastavlja da funkcioniše iznad zakona; devojčica i dečak nisu rođeni jednaki.“

- Donika Kadaj, Poslanica u skupštini

Udaljeno selo Brod je smešteno u dolini okružen visokim planinama koje se graniče sa Albanijom i Makedonijom.¹⁷⁰ Žene sela i predstavnici Ujedinjenih Nacija u poseti iz Prištine sabili su se u učionicu u lokalnoj osnovnoj školi. Oni su razgovarali o gorućim pitanjima: budućnost sela, nezaposlenost, nasilje u porodici, pristup obrazovanju ...

„Što se tiče obrazovanja, žene u sobi su nam rekle da ni jedna žena u Brodu nije provela ni jedan dan u srednjoj školi,“ Luciano Calestini, zamenik šefa UNICEF-a, bio je šokiran time. „Podjednako zabrinjavajuće je pitanje nasilja u porodici,“ rekao je on. Kada je osoblje UN-a upitalo o ovoj u velikoj meri tabu temi, žene su odgovorile, „To nije ovde problem!“ Ali kako se razgovor odmicao, žena je pojasnila, „To nije ovde problem: muškarci nas ne udaraju, ukoliko ne kažemo „Ne““. Nasilje izgleda da je postalo tako normalan odgovor na nezavisnost žena, da više nije prepoznato kao problem.

Nakon sastanka, tim Ujedinjenih nacija je pauzirao za kafu u malom kafiću u susednom selu. Dva tinejdžera su zurila u veliku grupu posetioca koji su govorili engleskim

jezikom, redak prizor. Pozvani su da se pridruže grupi. Jedan dečak je imao 17 godina i ženio se sledeće nedelje sa 16.-o godišnjom devojčicom.¹⁷¹ „Verovatno će do kraja godine ovaj mladi par već imati bebu,“ rekao je Luciano. „To dete će biti podignuto od ovog para i njihove porodice, neizbežno sa istim stavovima i praksama prošlih generacija koje su sprečile mladu ovog dečaka da ide u školu. Možete videti ciklus isključenja koji će se nastaviti u životu deteta koje još nije rođeno.“

„Znači, 1325 je veoma daleko od mesta kao što je Dragaš,“ zaključio je on. „Daleko je tri sata vožnje od Prištine, ali je stotinu godina unazad.“

Poseta je bila deo UNDP podržanog projekta koji nastoji da integriše opštinu Dragaš kao proširenje Nacionalnog parka Šar, veličanstveno planinsko područje, gde ljudi i dalje žive u izolaciji i siromaštvu. Lokalni predstavnik UNDP-a, Osnat Lubrani, je rekla da je neophodno preduzeti „poseban proaktivni napor da se pristiupi ženama i osigura da su njihovi stavovi i perspektive obuhvaćeni.“¹⁷²

Dok je zakonodavstvo koje štiti žene i ljudska prava, generalno u skladu sa međunarodnim standardima,¹⁷³ u marginalnim područjima, i između marginalnih grupa kao što su manjine, te žene su više onesposobljene. „Činjenica je da imaju manje pristupa obrazovanju zbog udaljenosti od škole,“ rekla je Shpresa Mulliqi, „i u nekim oblastima, oni odustaju zbog zaposlenja, braka ili porođaja.“ Ona je oklevala pre, dodavajući, „Neki ljudi mogu ne voleti ono što ja kažem, ali je to realnost. Mi, kao društvo, težimo da verbalno podržimo šta god je ponuđeno od međunarodne zajednice, ali kada je u pitanju implementacija, javlja se otpor.“ Ovo uključuje zaštitu međusobno povezanih dimenzija bezbednosti: obrazovanje, zdravlje, zapošljavanje, i život bez nasilja. Izvan gradova Kosova, oblasti koje ostaju izolovane i fizički i kulturno zahtevaju pažnju.

Žene etničke manjine se suočavaju sa mnogim istim pitanjima kao i kosovsko albanske žene, ali je njihova situacija pogoršana zbog njihove dvostruke marginalnosti. Srkinje se

osećaju nesigurno, kao i izolovane bez odgovarajućeg javnog prevoza koje povezuje srpske opštine sa ostalim delovima Kosova. Žene etničke goranke, koje žive u seoskim područjima i okružuju Brod, su ugrožene zbog nedostatka pristupa obrazovanju i ranog stupanja u brak. Žene Romkinje, Aškalije i Egipćanke se suočavaju sličnim izazovima. Rekla je Shpresa Agushi, Direktorica Ženske Mreže Roma, Aškalija i Egipćana:

Romske žene su veoma malo zastupljene na veoma diskriminatoran način. Kosovski Srbi se uvek pominju kao primarne manjine. Naše zajednice se dovode u pitanje samo kada to donatori zahtevaju od institucija. U protivnom, se ne uzimaju u obzir. Stranci nas trebaju smatrati jednakim, ali među manjinama, oni zaboravljaju da mi postojimo.¹⁷⁴

UNMIK zaboravlja da na stotine Roma živi u prostorima zagađenim olovom, na marginama severnog Kosova, oblast opterećena međuetničkim sukobom, bezakonje i zanemarivanje.

„UNMIK-ov izveštaj pušten u rad u 2000.godini, preporučuje preseljenje logora zbog toga, ali nije nikada postupljeno po izveštaju,“ izveštava BBC.¹⁷⁵ Godine 2007, UNDP predstavnici su razradili „dugu priču“:

Naselje ima jalovine u ozbiljnim teškim metalnim zagađivačima, posebno olova, koje ima degenerativan uticaj naročito na decu. I UNMIK nije mnogo uradio o tome: nisu to videli kao problem i očigledno ozbiljno potcenili problem. [...] Mislim da je UNMIK kasnije shvatio izazov, možda nekoliko godina kasnije.¹⁷⁶

Loša ekonomska situacija u ovim naseljima uticala je posebno na žene. Društvo za ugrožene narode je izvestilo, „Većina žena koje zatrudne u kampu ovih dana, će pobaciti. Bez obzira da li je to njihovo prvo ili deseto dete, najverovatnije je

da će podbaciti.¹⁷⁷ Žene se plaše da će se njihova deca razboleti i umreti. Oni su posmatrali decu „koja postaju ljuta i nasilna nad malim stvarima. Oni gube svoj sluh (i) dezorijentišu se dok hodaju. Dok se pogoršavaju, gube pamćenje i povraćaju svaki dan.“ Iako je velika čast za žene da zatrudne, žene su same abortirale, bojeći se za dobrobit buduće dece.¹⁷⁸ Samo u 2010, međunarodni akteri su počeli sa zatvaranjem kampova i podržavanjem preseljenja Roma, Aškalija i Egipćana koji su živeli u lošim uslovima već decenijama.¹⁷⁹

Sve u svemu, dok su neki programi nastojali da ciljaju specifične potrebe žena i devojaka u post-konfliktnom Kosovu, mnogi su i dalje ranjivi i marginalizovani.¹⁸⁰ Njihova bezbednost „nije dovoljno dobra u svim oblastima života,“ rekao je Agushi.¹⁸¹

Marginalno obrazovanje

„Rodna ravnopravnost se postiže kada je ženski nivo obrazovanja i ekonomske situacije 50-50 u odnosu na muškarce. Mi to još uvek nismo postigli. U suštini, mi još uvek imamo nepismene žene.“

- Naime Sherifi

Svake noći, pre nego što zaspi, fantazije joj prolaze kroz glavu. Ovo nisu normalne fantazije petnaestogodišnje devojčice. Ona nije sanjala o tome šta bi mogla da obuče ili o lepim dečacima u kafiću. Umesto toga, fantazirala je o tome da završi srednju školu i pokrene svoje sopstveno poslovanje. Ovo je bilo malo verovatno, pošto je njena porodica odlučila da je ne pošalje u srednju školu. Ona je volela školu i molila ih je da je ne povuku iz škole, ali je to bila jedina opcija koju je imala. Oni nisu mogli da priušte da obrazuju nju i njena dva brata u isto vreme; troškovi putovanja i škole su bili previsoki. Devojčica ih nikada ne bi mogla podržavati u njihovoj starosti;

ona bi se udala i pridružila nekoj drugoj porodici. Dakle, evo je, kod kuće, sanja o školi. Što se tiče pokretanja sopstvenog poslovanja, kada je rekla svojoj majci, njena majka je protunjala od smeha. „Zašto sam rodila ćerku koja živi u svojim snovima,“ rekla je ona. „Zašto ne bi mogla samo naći nekog dobrog momka da se uda?“

Oko 65 odsto Kosovskih žena u odnosu na 41 procenat muškaraca, nije završilo srednju školu. U proseku, žene imaju samo 8.45 godina školovanja u odnosu na 10.35 godina za muškarce.¹⁸² Činjenica da devojke prekidaju svoje školovanje pre dečaka može se pripisati samo u delu o kulturno zasnovanim društvenim normama. Danas nema razlike između školovanja devojčica i dečaka u gradovima. To je u ruralnim oblastima, gde strukturni uslovi, kao što su ekonomije porodice i nedostatak školskih objekata, drže tradicionalizam živim. Bez sigurnosti, stariji ljudi se i dalje oslanjaju na mlađe članove svojih porodica za opstanak, i dečaci moraju da preuzmu ovaj zadatak. Oni imaju bolje perspektive za posao, i istorijsku društvenu odgovornost da obezbede finansijsku sigurnost za stare roditelje kasnije u životu. Zbog toga, dečaci se šalju u školu umesto devojčica, kada se pravi finansijska odluka.¹⁸³ Često, devojke u ruralnim područjima moraju šetati kilometrima daleko, uz glavne puteve kako bi došle do škole, jedan roditelj ne bi dozvolio svoje ćerke da preuzmu tu maršrutu. Devojke iz nekih etničkih grupa imaju još gori pristup obrazovanju, kao što su zajednice Roma, Aškalijska, Egipćana i Gorana. Društvene norme, kao što je rano stupanje u brak i ekonomske nevolje sprečavaju ih da pohađaju visoko obrazovanje.¹⁸⁴

Da li žene i devojke imaju pristup javnim službama, uključujući obrazovanje, može da ukaže na „stepen do kojeg su specifične potrebe žena i devojaka“ upućene u projektivanju, finansiranju i pružanju osnovnih uluga,“ prema Generalnom Sekretaru UN-a.¹⁸⁵ Ženski nejednak pristup obrazovanju ih stavlja u nepovoljan položaj kada žele da uđu u radnu snagu kasnije u životu. Bez ekonomske sigurnosti,

žene se bore da se zaštite od nasilja u prodičnim situacijama, kao što je ranije rečeno, i, uopštenije, da budu nezavisne.

„Crna rupa“ u zdravstvu

„Ono što čini težim u seoskim područjima, i za žene posebno, je to da je ruralni boravak isprepleten sa ženskim nivoom obrazovanja i njihovim socio-ekonomskim statusom. Većina njih ne generiše prihode i nisu samodovoljni.“

- Dr. Skender Sylja, Šef Kancelarija,
Svetska Zdravstvena Organizacija

Pre sukova, Jugoslovenska država je bila vlasnik svih zdravstvenih ustanova. Tokom devedesetih, diskriminatorne politike Vlade Srbije su podazumevale da kosovskim albancima nedostaje pristup državnim zdravstvenim uslugama. Nakon svrgavanja albanskih lekara iz javnih zdravstvenih klinika, Albanci nisu verovali srpskim lekarima.¹⁸⁶ Kosovski albanci su samofinansirali svoje ograničene zdravstvene usluge kao deo nevladinog društva Majka Tereza za skoro jednu deceniju, putem samodoprinosu.¹⁸⁷

Onda je godine 1999, rat na Kosovu obeležio dalji neuspeh u pristupu zdravstvenoj zaštiti. Nasilje srpskih trupa nad ženama i devojkama izazvalo je ozbiljna dugoročna oštećenja zdravlja.¹⁸⁸ Srpske blokade su ostavile žene u oblastima kao Drenica, izolovane od pristupa zdravstvenoj nezi i sanitarnim zalihama.¹⁸⁹

Jedna žena je rekla MŽK-u da je „rodila blizance u planinama“ nakon što je izbačena iz svoje kuće od strane srpske vojske.¹⁹⁰ Druge žene su pobacile ili se ranije porodile zbog traume. Ženske priče i nezavisna dokumentacija stranih istraživača, ukazuje na to da su potrebe reproduktivnog zdravlja žena i devojaka bile nezadovoljavajuće tokom rata.¹⁹¹

Posle rata, zdravstveni sektor je uglavnom ostao nedovoljno razvijen.¹⁹² Javno zdravstveno osiguranje nije postojalo. Godine 2004, Zakon o zdravstvu na Kosovu dozvolio je specijalnim grupama ograničen besplatni pristup određenim vrstama javnih zdravstvenih usluga.¹⁹³ Odredbe ovog zakona usmerene prema ženama odnose se na porodijsko, zanemarujući druge relevantne usluge kao što su ginekološka nega, terapija, i rutinski pregledi. „Kosovo je crna rupa u Evropi, ako govorimo o reproduktivnom zdravlju“, rekla je Visare Gorani Gashi, bivši u.d. Agencije za Ravnopravnost polova.¹⁹⁴

Rezolucija 1325 poziva na ispunjavanje potreba „specifičnog reproduktivnog zdravlja žena i devojaka u konfliktnim i post-konfliktnim situacijama,“ prema Generalnom sekretaru UN-a. Kosovo treba da uvede politike koje poboljšavaju pristup reproduktivnom zdravlju građanima. Generalni Sekretar UN-a predlaže da stopa smrtnosti majki posluži kao proxy pokazatelj koji odražava „kvalitet javnih usluga koji dotiče žene i devojke.“¹⁹⁵

Kosovske javne institucije nisu čule ovaj savet. One čak ni ne znaju prirodu i obim zdravstvenih problema jer je njihova evidencija tako siromašna. Slabi sistemi za upravljanje podacima znače da je u 2009, samo jedna smrt majke zabeležena na 100,000 stanovnika (i nijedna u 2008 i 2007.), što je posebno neverovatan podatak s obzirom na to da u zemljama kao što je Nemačka, gde su znatno bolji zdravstveni uslovi, stopa smrtnosti majki je osam na 100.000 stanovnika.¹⁹⁶

„Značajan izazov je nedostatak mehanizma odgovornosti u zdravstvenom sektoru, kao što je nedostatak revizije smrti majki i dece,“ rekla je Doina Bologa, koja predvodi UNFPA i veruje da postoji nedovoljno izveštavanje na Kosovu.¹⁹⁷ Dr. Syla se složio: „Na primer, nemamo odgovarajuću evidenciju bolesti raka na Kosovu, gde bismo znali koliko žena boluje od raka dojke ili raka grlića materice. Mi nemamo adekvatan sistem za funkcionisanje informacija.“¹⁹⁸ Ovo utiče na politku i odgovor na bolest.

Dok na Kosovu nema kvantitativnih podataka, iskustvo pokazuje da žene nemaju pristup kvalitetnim, zdravstvenim uslugama, baš kao i ostatak populacije. Za siromašne i ruralne stanovnike Kosova, pristup zdravstvenoj zaštiti je još ozbiljniji problem. Prvo i najvažnije, Kosovo ima neadekvatne javne bolnice i opremu. „Još uvek nemamo zdravstvene usluge koje su raznovrsne i specifičnem,“ rekao je Dr. Syla. Sakupljanje sredstava za javne zdravstvo i bolnice je bilo na niskom nivou. Sistem javnog zdravstva navodno čini 9.2 procenata Kosovskog budžeta ili 35 eura po glavi stanovnika godišnje.¹⁹⁹ Bez zdravstvenog osiguranja, ljudi moraju platiti račun za zdravstvene troškove, uključujući i nabavku svojih lekova. Sa nezaposlenošću koja se kreće oko 43.6 procenata, računi zdravstvene nege su iznad primanja većine stanovništva.²⁰⁰

Nesposobnost sistema da pruži zdravstvenu negu bližu ruralnim ženama znači da im nedostaje pristup odgovarajućim vrstama zdravstvene nege. Na primer, „test na rak dojke ili grlića materice je specifičan i ne može se svuda gde žive žene,“ rekao je Dr. Syla. Iako su „hitne sobe i bolnice širom Kosova, čak i u najdaljim oblastima,“ rekao je on, postoji praznina između urbanih i ruralnih oblasti u vezi sa prisupom zdravstvu. Loši životni uslovi i duge razdaljine između seoskih kuća i zdravstvenih centara, ograničavaju pristup ruralnim građanima. Nedostatak finansijske nezavisnosti može sprečiti žene koje žive u ruralnim oblastima da putuju do klinike i plate lekara. „Buduća da većina njih nema nikakva primanja, one nisu nezavisne žene,“ rekao je Dr. Syla. Oni zavise od milosti njihovih porodica da pristupe zdravstvenoj zaštiti.

Kosovarima nedostaje razumevanje o važnosti rutinskih medicinskih pregleda i te redovne posete lekaru bi mogle da spreče bolesti. „Mi imamo određeni način razmišljanja,“ rekao je Dr. Syla. „Mi samo počinjemo da razmišljamo o našem zdravlju kada se razbolimo.“ Osnovno nepoznavanje preventivne medicine doprinosi do zanemarivanja potreba reproduktivnog zdravlja, koje su usko vezane i shvaćene kao seks. Neudate, razvedene ili udovice,

posebno se suočavaju sa stigmama u vezi sa posetom ginekologa. „Nakon smrti mog muža, morala sam otići ginekologu na pregled, ali mi je bilo teško jer su me tračevi ljudi i njihova pogađanja da bih ja mogla biti trudna, odvratila od posete lekaru.“²⁰¹

Još jedna mlada devojkica je rekla MŽK-u „Bila sam mlada, i kada bih rekla da imam bolove, moja bi mi svekrva rekla, „Isto se i meni desilo, proćiće te, i nemoj nikome govoriti o tome jer je to sramotno.“ Porodice govore ženama da se „suočavaju“ sa bolom pre nego da traže lekarsku pomoć. „On nije bio zainteresovan za moje zdravlje“, druga žena je rekla, odnoseći se na svoj muža. „Ponekad mi nije verovao da sam bolesna. Rekao mi je da ne možemo otići lekaru za svaki bol.“

Norme ukorenjene u posebnoj istoriji Albanaca takođe sprečavaju ženama pristup zdravstvu, posebno reproduktivno zdravlje. Za osobe koje se bore za opstanak i otpor opresoru je dominantna nacionalna priča, za neke članice ženske populacije predstavljaju stvaraoce budućih ratnika. Veprora Sheu, medica Kosova, koja pruža besplatnu zdravstvenu negu za ugrožene žene, podsetila se ilustrane interakcije sa svojim susedom, doktorom:

Mi smo pokušavali da podelimo kondome i prezervative, i doktor me je okrivio za to. Rekao mi je, „Zbog čega deliš ove stvari ženama? Da li znaš da su nama kao albanskoj zajednici, neophodni vojnici?“

Rekla sam mu, „Ja imam sina, ali se ipak nadam da više neće biti ratova. Zar ne mislite da žene imaju pro-izborna prava? Mi želimo da imamo decu i planiramo porodicu na način na koji mi to hoćemo. Mi uvek govorimo ženama da zaštite svoje zdravlje. Ne govorimo im da imaju jedno ili dvoje ili nijedno dete.“ Ja imam više dece od mog doktora, tako da sam mu rekla, „Vi ste poslednji da nešto govorite o patriotskim pravima.“²⁰²

„Tradicionalni mentalitet“ doktora i članova porodice bilo je ponavljanje teme u intervjuima. „Zdravstvene usluge nisu fizički pristup. To je aspekt komunikacije između žena i zdravstvenog osoblja.“ Rekao je Dr. Syla. Zdravstveno osoblje često tretira žene kao objekte više nego kao subjekte.“ Žene su se takođe žalile na poverljive prakse doktora.²⁰³

Slično sa fizičkim zdravljem, psihološka dobrobit žena i muškaraca ostaje daleko neupućena. U kulturi razdvojenoj zbog nedavnog konflikta, „nije bilo povezanog uključivanja u pomaganje žrtvama, rekla je Doina Bologna.“²⁰⁴ Sama pomisao na traženje psihološke pomoći i dalje je široko neprihvaćena, rekla je Sebahate Pacolli, iz Kosovskog Rehabilitacionog centra za žrtve torture:

Odmah nakon rata, prijavljivanje ostalima da neko posećuje psihologa ili psihijatra bilo je tabu tema. Ljudi bi mislili da samo ludi ljudi i psihotičari posećuju psihijatra. Znači, moramo da radimo na pitanjima za podizanje svesti.²⁰⁵

„Najteže je kada vam treba psihijatar ili ginekolog,“ rekla je jedna žena. „Najteži deo je otići poseti ovim lekarima, a da niko ne sazna. Za druge lekare je lakše, ali su nam psihijatar i ginekolog najviše potrebni.“²⁰⁶ Muharrem Xhemajli iz Organizacije veterana Oslobođilačke Vojske Kosova, kaže da „bilo bi korisno, ako bi državne institucije i država Kosovo stvorila poseban program rehabilitacije za članove OVK, a posebno za žene“:

Odmah nakon rata, nismo osećali ove psihološke prepreke, jer smo imali druge probleme kao osigurati svoje domove, ali sada ljudi imaju vremena da zastanu i razmisle. Svako je sada počeo da oseća psihološke probleme. Nemoguće je proći kroz rat bez neke psihološke štete. Mi možemo misliti da smo u redu, ali je nemoguće. Mi nikada nismo uradili ništa uradili kako bi se bavili traumama koje smo pretrpeli.

Šesnaest veterana je izvršilo samoubistvo. Niko nije znao razlog, ali smo mi sigurni da je to zbog traume koju su pretrpeli tokom rata. Ne postoji tamo niko ko se bavi ovim pitanjima.

Pružanje psihološkog savetovanja za žene i muškarce, bivše borce i civile je važno, rekla je Igballe Rogova. Ona je omogućila primer rada njene prethodne organizacije u kojoj je radila u izolovanoj, planinskoj oblasti na Kosovu posle rata:

Sestre Qiriazii, radile su sa muškarcima u regionu Hasa. Pozvali smo muškarce od vani, koji su takođe pretrpeli nasilje, i došli su da govore zajedno sa muškarcima iz Hasa. Koja je razlika, ako uporedite region Has-a u smislu nasilja u drugim regionima. Mi smo tamo pomogli muškarcima, ali u drugim regionima, niko, *niko* nije ništa obavio.

Organizacije kao Sestre Qiriazii, Kosovski Rehabilitacioni Centar za žrtve torture, One to One i medica Kosova, pružili su ad-hoc pomoć nakon rata. Međutim, nedostatak institucionalizovanog psihološkog savetovališta za post-traumatski stresni poremećaj, koji može dovesti do depresije i nasilja u porodici, rekli su ispitanici.

Uprkos brojnim nedostacima u pristupu žena zdravstvenoj nezi, neki ispitanici su videli poboljšanje u poslednjih deset godina. „Godine 1999, vi niste mogli da govorite o planiranju porodice,”²⁰⁷ rekla je Visare Mujko-Nimani iz UNFPA. „Ljudi su onda mislili da ste pokušavali da smanjite broj Albanaca, pogotovo u ruralnim oblastima. Sada se promenilo mnogo toga. Sada muškarci čak i kupuju kondome.” Sada postoji bolji zakonodavni okvir.²⁰⁸ UNFPA, UNICEF, WHO, i lokalne NVO, sarađivale su za podršku kreiranja politike zdravstva, pružajući obuku, preuzimanje javnog nastupa ka podizanju svesti o različitim zdravstvenim problemima, i pružanje besplatnih kontraceptivnih sredstava kroz zdravstveni sistem. „SZO je ocenila Kosovska porodilišta,

razvijene programe planiranja osoblja za obuku na svim nivoima, instaliran sistem porodičnog lekara, i pomogla konsolidovanje Ministarstva Zdravstva," rekao je Dr. Syla. U decembru 2010, onkološki institut je konačno otvorio naredne godine zastupanja napora u ime aktivistkinja za ženska prava; pruža besplatne ispite u identifikovanju raka u ranoj fazi.

Zaštita života žena

„U našoj tradiciji žene ne dobijaju porodično nasleđe i procesi razvoda su veoma dugi. Postoji mnogo prepreka u podeli imovine i porodičnog nasleđa. Ponekad mislim da je loše što stalno govorimo ženama da „Vi imate mnogo mogućnosti u životu,“ jer ovi mehanizmi ne funkcionišu dobro. Niko ne misli da stvori ili ponudi dugoročne strategije kako bi osiguralo ženski prosperitet i druge mogućnosti.“

- Violeta (Krasniqi) Rexha, Institucija
Ombudspersona, 2007

„Danas sam imala slučaj žene koja je veoma jaka,“ rekla je Ariana Qosaj-Mustafa tokom svog rada u OEBS-u 2007:

Ona se raspravljala sa svojim svekrom koji joj je pretio, i ja sam joj rekla, „Da li ćeš tražiti svoja imovinska prava?“

I ona je rekla, „Da.“

„Da li si sigurna?“ Upitala sam je, jer nisam znala šta više da joj kažem. Ne znam da li stavljam metak na njenu glavu ako joj kažem da treba da zahteva svoja imovinska prava, jer je njen svekar može ubiti. Vi vidite ženu koja može biti ubijena jer traži da se imovina izdvoji i na njeno ime. Ona traži

da bude priznata i da pravda bude zadovoljena. Onda niste toliko ponosni što ste je ohrabljivali da traži pravdu, jer ste znali da je nasilno ponašanje muškaraca opravdano od strane društva. Sudovi i pravosudni sistem su daleko od toga da budu svesni prava žena i osetljivi prema pravima žena.²⁰⁹

U teoriji, žene treba da imaju jednaka prava zapošljavanja i porodičnih sredstava. U praksi, ovo se ne dešava. Složen sistem tradicionalnih normi, strukturalnih uslova, i slabo sprovedenih zakona, čini kosovske žene podložnije siromaštvu i razvlašćivanju. Najčešće, imovina pripada muškarcima, i ne može se preneti ili naslediti od strane žena. Žene nemaju kolateral da se prijave za kredite. Nedostatak obrazovanja i pristup tržištu rada, kao što je ranije diskutovano, čini stopu nezaposlenosti većom kod žena: (59.6) odsto, u poređenju sa 42.7 odsto kod muškaraca.²¹⁰

Uzmimo imovinu. Zakon o rodnoj ravnopravnosti postavlja jednaka prava žena na imovinu, ali pitanja postoje sa nedostatkom mehanizama za primenu, rekla je Valbona Salihu, advokat:

Zakon navodi da se zajedničko bogatstvo supružnika treba registrovati pod oba njihova imena. Ako jedan od njih ovo ne obavi, kazne su visoke. Ali ne navodi koja institucija će to sprovesti, ili preko kojih mehanizama se žaliti. Ovo je praznina u zakonu.²¹¹

Kosovski zakon o nasleđivanju prati međunarodne standarde u kojima bi imovina pokojnika trebalo jednako biti podeljena između naslednika.²¹² Zakon precizira jednakost u smislu „braće i sestara“ i najveći deo istog ima rodno senzitivni pristup.²¹³ Ponovo, nejednakost nastaje tokom procesa donošenja odluke kao naslednika. Postupci nasleđivanja moraju se podneti od strane naslednika. Iako zakon ovlašćuje žene naslednice da popune obrazac kao i muškarci, kulturne norme ukazuju na to da žena naslednik

preuzima svoj deo od braće i ostalih muških rođaka.²¹⁴ Luljeta Vuniqi je u Kosovskom Centru za Rodne Studije istražila ovo pitanje:

Mi smo pitali žene, zbog čega biste se odrekle svog porodičnog nasleđa? Došli smo do zaključka, da mnoge žene se odriču zbog socijalnog pritiska koji se javlja zbog naših nepisanih zakona ili, recimo, naših kulturnih navika. One bi rekle, „Ovako bi trebalo da bude. Meni ne treba moje porodično nasleđe. Ostavila sam ga mom bratu.“

Zaista, zapisi pokazuju da muškarci čine većinu onih koji su pokrenuli svoje pravo na nasleđivanje.²¹⁵ Pošto sudovi ne uspevaju da zahtevaju prisustvo žena u toku postupka, vrata su otvorena za žene koje su pod pritiskom zbog podnošenja zahteva. Čak i među imovinskim slučajevima, praćenih od EULEX-a, ni jedan se nije bavio pravima žena na imovinu, uprkos tome da je EULEX govorio o ovom pitanju.²¹⁶ Žene koje su izgubile svoje članove porodice za vreme rata, ili čiji članovi porodice još uvek nedostaju, suočavaju se dodatnim problemima u tvrdnjama njihovog prava na imovinu. Vepore Shehu, čija organizacija 'medica Kosova' podržava žene sa nestalim u zahtevanju vlasništva nad svojom imovinom, rekla je "postojali su izvesni postupci koje su one trebale da prate pre nego što postanu podobne za ova prava. One su trebale da proglase svoje muževe mrtvim." Postupak proglašenja muža mrtvim nije samo psihološki bolno, ali često i neodobreno zakonima. Bez imovine i često i bez posla, žene se oslanjaju na ove članove porodice da prežive. Prkoseći da njihove želje mogu isključiti ženu iz malog bezbednog života kojeg imaju.

Nepovoljni ekonomski položaj žena može doprineti ekonomskom nasilju, gde nasilnik koristi novčana sredstva da kontroliše člana porodice.²¹⁷ Nezaposleni stanovnici ruralnih područja, sa manje od srednjoškolskog obrazovanja, teže da imaju veće šanse da pretrpe ekonomsko nasilje.²¹⁸ Bez ikoga

da im se obrate, oni su u najvećoj potrebi za podršku životnih usluga, definisanih od Generalnog Sekretara UN-a kao privremeno zapošljavanje žena i devojaka „u kontekstu ranih programa privrednog oporavka.“²¹⁹ Podrška od agencija UN-a ima za cilj da zaštiti žene i devojke u opasnosti. Na pitanje koji deo njihovog budžeta je izdvojen za pitanja rodne jednakosti, organizacije civilnog društva ili od Multi-donatorskih fondova za rodna pitanja, agencije UN-a na Kosovu kažu da nisu imali tu informaciju na raspolaganju.

Generalni Sekretar UN-a predlaže praćenje oporavka i izdvajanje fondova za izgradnju mira kako bi se procenio „relativni prioritet dat ženskom osnaživanju i rodnoj jednakosti.“ On uvodi bateriju za kvantitativno merenje, kako bi se prikazalo do koje mere su „potrebe žena i devojaka, pogotovo ugroženih grupa (interno raseljena lica, žrtve seksualnog i rodno osnovanog nasilja, bivši borci, izbeglice, povratnici) prikazane u olakšanju, ranom oporavku i ekonomskim programima opravke.“²²⁰

Predstavnici raznih agencija UN agencija upućuju nedostatak podataka sa više faktora. Za jednog, pokazatelji Generalnog Sekretara su novi i agencije nisu održale rodno razvrstane podatke u poslednjoj deceniji. Drugo, mnogi ispitanici nisu imali programe ili specifične projekte koji se odnose na pitanja rodne jednakosti. Umesto toga, oni su koristili „rodni mejnstriming“, integrisali rod u svoje programe. „Činjenica da ne možemo precizno reći koliko smo potrošili na rodne programe, je pozitivan znak, jer to znači da smo sve integrisali u programiranje,“ rekao je Luciono Calestini iz UNICEF-a. Čak i sa takvim rodnim učešćem/mejnstrimingom, sakupljanje rodno razvrstanih podataka je važno, zbog shvatanja kako programi utiču na žene i muškarce.

Praćenje potrošeno na žene i devojke na Kosovu je takođe teško, jer lokalni predstavnik UN-a nije mandatiran da prati sve finansijske sisteme agencije UN-a.²²¹ „Mi imamo 21 UN agenciju aktivnu na Kosovu sa različitim mandatima, (i) sve sa sopstvenim mehanizmima za izveštavanje,“ rekla je Savetnica UNDP-a za rodna pitanja, Jocelyne Talbot.

Evidentiranje izgleda da je unapređeno u 2011, nakon uvođenja sistema rodno markeri godine 2010, u UNDP-u. Talbot je objasnila da rodni markeri, obavezni za sve projekte UNDP-a, ukazuju na meru do koje su dimenzije roda integrisane u sve faze datog projekta. Markeri ukazuju da je UNDP poboljšao performanse u integrisanju rodni dimenzija u svoje projekte.²²² UNDP Kosovo takođe prati svoj godišnji budžet kako bi se osigrao da su sredstva dodeljena rezultatima za rodnu jednakost, rekla je Talbot.

Neki programi UNDP-a se fokusiraju samo na pitanja rodne jednakosti. „Inicijativa za žensku bezbednost i sigurnost je 100 odsto rodno osnovana,“ rekla je Nazlie Bala, koja upravlja inicijativom.²²³ Ovaj program je igrao važnu ulogu u pružanju podrške saradnje između institucija i ženskih organizacija u istraživanju nasilja u porodici, sastavljanju politika osnovanih na podacima, stvaranje programa za policiju i sudije o nasilju u porodici, kao i popunjavanje finansijskih praznina u skloništim.

Programi kao hrana za rad, izgleda da nisu ponuđeni na Kosovu, i mi se zalažemo da identifikujemo programe koji su ženama obezbedili privremeno zapošljenje kao takvo.²²⁴ Bilo je projekata koji su imali za cilj da poboljšaju ženska ekonomska stradanja.²²⁵

Na primer, Projekat finansiran od EU, 'Lepo Kosovo', izdvaja pet miliona eura u pravcu smanjenja siromaštva i borbi protiv nezaposlenosti između marginalizovanih grupa, uključujući žene, u 2010.²²⁶ Svetska banka je podržala Fond za razvoj Zajednice (CDF), lokalnu nevladinu organizaciju, distribuisala fondove ženskim organizacijama i projektima, ali ovo čini pet procenata sredstava CDF Fondova.²²⁷ Evropska Unija nije imala posebne rodne programe, ali „od ukupno \$2,5 miliona potrošeno na grantove za civilno društvo pod sektorom Političkog kriterijuma, \$530,000 je izdvojeno za četiri programa koji će se baviti ženskim pravima.“ UN Women, Kvinna till Kvinna, STAR Network of World Learning, i druge strane vlade bile su među finansijskim podržiocima ženskih organizacija. Možda je najveći pojedinačni fond koji

cilja žene odmah posle rata na Kosovu , bio Inicijativa Žena Ksoova (KWI), UNHCR, program finansiran od SAD-a koji je nastojao da pomogne ženama pogođenim ratom.²²⁸ To je bilo po uzoru sličnih projekata u Bosni i Rwanda, rekla je Sevdije Ahmeti:

\$10 miliona je dato ženskim organizacijama. Bila je Inicijativa Žena Ruanda i sada AWI u Avganistanu. Ko je potrošio taj novac? Bile su to međunarodne organizacije, ne ženske organizacije. Prošle su kroz obuke krojenja, frizerstva i kompjutera, niske plate, bez poslova. Nema osoblja na radnom mestu. Jer kada ste ekonomski nezavisni, vi ste slobodni.²²⁹

Aktivistkinje za ženska prava su osetile da najveći deo novca odlazi međunarodnim organizacijama ugovorenim od UNHCR-a da pokrenu program, a ne kosovskim ženama. Ahmeti, između ostalog kaže, da su međunarodne zajednice težile da homogenizuju žene u pomoći, ne prisustvujući velikim potrebama različitih žena ili da prizanju da Kosovo ima obrazovne, sposobne žene lidere.

Aktivistkinje su takođe izrazile zabrinutost da su KWI mali grantovi za ženske organizacije, kao brojni projekti na Kosovu finansirani od donatora, ohrabрили žene da preuzmu ropske zadatke, kao što je šivenje i frizerski zanat gde je postojalo minimalno tržište za njihove proizvode i jako malo profita da im se pomogne da se popnu iz siromaštva. Zaista, spoljna procena KWI-a kao jedan od projekata sa najvećim „sakupljanjem prihoda“ koji cilja žene koje su „proporciju profitabilnih (ili breakeven) projekata klasifikovali kao projekti za sakupljanje prihoda KWI koji opada ispod 30 procenata.“²³⁰ Kasnije je pronađeno da neka od ovih poslovanja još uvek postoje, iako su obezbedili neka sredstva za žene i njihove porodice u posleratnom kontekstu.²³¹ KWI finansiranje se ubrzo smanjilao da \$400,000 u 2001, na manje od \$28,000 u 2004. „Ovaj pad se dogodio u isto vreme kada i smanjenje drugih izvora finansiranja i nije uravnoteženo povećanjem

sredstava za NVO iz budžeta kosovskih vlasti", prema UNDP-u.²³²

Sredstva na raspolaganju odmah posle rata smanjena su vremenom i postalo je teško osigurati ih za žene. „Sve je manje i manje fondova za žene,“ rekla je Flora Macula iz UN Women. Ostali ispitanici, kao što je Ariana Qosaj- Mustafa je rekla da zaštita prava žena jednostavno nije prioritet za donatore:

Civilno društvo stalno gubi finansijsku podršku. Postoji sve manje i manje fondova za žene. Sredstva za prava žena su na dnu prioriteta u donatorskim listama. Ako razgovarate sa donatorima, oni to neće smatrati važnim zadatkom.²³³

Takmičenje za fondove i promena sistema znači da su neke žene „uspešne“ u primeni/prijavlivanju, dok druge nisu. Na pitanje, da li su se ženske sposobnosti za konkurisanje za sredstva, vremenom promenile,²³⁴ Flora Macula je rekla:

Da, naravno. U odnosu na početak... ma dajte... Oblici i metodologije se menjaju. Sada svaka vlada ili donator traži rezultate upravljanja. Ranije je bilo drugačije. U našem slučaju, pokušali smo da izgradimo kapacitete slabijih strana kao što su srpske organizacije i organizacije iz manjih gradova, pružajući obuke o upravljanju na osnovu rezultata. Ipak, dobijanje EU Fondova je veoma, veoma teško. Ljudi kažu da je kao pisanje disertacije. Stoga ne mislim da će donatori odgovoriti na kapacitet žena, posebno manjih organizacija.²³⁵

Naprednije ženske organizacije su se prilagodile donatorskoj promeni klime i uspešnije su u prikupljanju sredstava, rekla je ona, ali finansiranje počinje polako da opada i da bude nedovoljno.

ZAKLJUČCI

„Novi Šef Misije EULEX-a Xavier Bout dhe Marnhac je obećao da će se uveriti da će se rezolucija 1325 sprovesti. Nadam se da će se nešto dogoditi. Da, EULEX je tu da nadgleda Kosovsku vladu, ali mi smo tu da vas nadgledamo.“

- Igballe Rogova, govor na Godišnjici
Rezolucije 1325, 31.oktobar 2010

„U kojoj meri mislite da je Rezolucija 1325 sprovedena na Kosovu u poslednjih deset godina?“ Ovo je pitanje. Opšti konsenzus je jasan: nekoliko institucija koje su odgovorne da sprovedu Rezoluciju 1325 su to obavile. „Ni stranci nisu sproveli Rezoluciju, a kamoli ljudi sa Kosova,“ rekla je Belgjyzare Muharremi.

Kosovski pravni okvir, generalno usklađen sa međunarodnim standardima, postavlja temelj za institucionalizaciju rodne ravnopravnosti, u pravcu sprovođenja Rezolucije 1325. Ustav sadrži CEDAW. Skupština je usvojila Krivični zakonik, Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o nasilju u porodici, i Zakon o rodnoj ravnopravnosti, pružajući kvotu koja štiti žene na svim nivoima odlučivanja.

„Ipak, sprovođenje predstavlja veći problem nego uspostavljanje zakona,“ rekao je Besim M. Kajtazi. Društvene norme, tradicija, loši ekonomski uslovi, i slabe institucije, posebno pravosuđe, omogućava nastavak sistematskih izuzetaka za primenu postojećeg zakonodavstva, na primeru ograničen pristup žena na imovinu, oklevanje da se dokumentuju nasledna prava, nemogućnost da se zatraži starateljstvo nad detetom, nedovoljna zaštita od nasilja u porodici, kao i nedovoljan pristup pravdi za počinjene zločine.

Upornost nasilja u porodici, nejednak pristup obrazovanja za devojčice, ekonomske nejednakosti između žena i muškaraca, i nastavljena nedovoljna zastupljenost žena u političkom odlučivanju na svim nivoima je dokaz da se Rezolucija 1325 daleko sprovodi.

Tamo gde je napredak, često je praćen sa zastupanjem žena. „Mnogo stvari se ne sprovodi, ali dosta se i sprovodi, dok se većina njih obavlja jednostavno zbog civilnog društva,“ rekla je Clare Hutchinson u 2007. „Ni u jednom trenutku ne mislim da je naša kancelarija napravila promenu društva na Kosovu. Ja mislim da je civilno društvo napravilo promene.“ MŽK ostaje kao veoma dobar primer,“ rekla je Shqipe Krasniqi. „One su preuzele slogan 1325, i postao je veoma jak slogan.“ Aktivistkinje za ženska prava su zastupale za strategije u pravcu rodne jednakosti, osnivanja Agencije za Rodnu jednakost na najvišem nivou, i žensko učešće u pregovorima o političkom statusu Kosova, koje se obavilo između 2005 i 2008. Kada žene nisu bile uključene u pregovore, Ženska Mirovna Koalicija i Regionalni Ženski Lobi su insistirali da se čuje ženski glas. Nakon njihovog velikog zalaganja, do 2011.godine, Edita Tahiri je na čelu Kosovskog tima za dijalog sa Srbijom, i Atifete Jahjaga je izabrana za Predsednicu Kosova.

Možda „trougao“ saradnje između međunarodnih aktera, civilnog društva i vladinih institucija je najviše doprineo u sprovođenju Rezolucije 1325. UNICEF je saradivao sa ženskim organizacijama i Vladom kako bi poboljšao pristup obrazovanju za žene i devojke. UNFPA je radio sa ženskim organizacijama u zaštiti žrtava nasilja u porodici i obuci stručnjaka za zdravstvenu negu. UNIFEM (kasnije UN Women), UNDP i Policija UNMIK-a ujedinili su se sa aktivistkinjama za ženska prava kako bi podržali policiju i bezbednosne snage u institucionalizovanju rodne jednakosti, rekao je Tilly Stroosnijder: „Tražio sam blisku saradnju sa lokalnom ženskom mrežom i UN Women na Kosovu. Bez njih ništa se ne bi kretalo unapred ili održalo!“ Više žena u

osnaživanju zakona i bolje obuke učinile su policiju i Kosovske Bezbednosne Snage osećajnim nad načelima Rezolucije 1325.

Dok međunarodne organizacije još uvek nisu sprovele same Rezoluciju, njihovo prisustvo i ponekad i pritisak imali su pozitivan uticaj na Kosovske institucije. „Društveno-političko okruženje na Kosovu sa velikim brojem međunarodnog prisustva u saradnji sa Kosovskom željom da dokažu strancima da smo mi sposobni kao država i da smo veliki pokretači u pravcu primene 1325,“ rekao je Behar Selimi. Shqipe Krasniqi se složila da to nije zbog međunarodnog prisustva, nego zbog Kosovske nade za integrisanje u Evropsku uniju i Ujedinjene nacije, što ohrabruje domaće institucije da sprovedu Rezoluciju.

„To je ljudski faktor,“ rekla je Flora Macula. „Kada imate pogrešnu osobu na pogrešnom mestu u pogrešno vreme, mnogo vas košta“. Liderstvo je napravilo razliku. Lesley Abdela je podstakla učešće kosovskih žena u donošenje odluka od UNMIK-a i OEBS-a; Behar Selimi se zalagao za uključivanje rodni pitanja unutar policije; i Besim M. Kajtazi, Šef Departamenta za ljudska prava, pažljivo je pregledao sve zakone: „Rodna perspektiva nije prioritet u našem društvu, ali je za mene bilo veoma zanimljivo,“ rekao je on, „i osetio sam obavezu da sastavim ove pravne akte koji se odnose sa ravnopravnošću polova.“ „Često ljudi mogu biti najubedljiviji šampioni u rodnoj jednakosti,“ rekla je Osnat Lubrani, „pogotovo sa drugim muškarcima, koji pomažu da se sruše barijere i objasne da mi ne govorimo o ženama koje su protiv muškaraca, nego o jednakom statusu žena za poboljšanje celokupnog društva, uključujući i muškarce. Imamo dokaze danas da podržavanje ravnopravnosti polova ubrzava razvoj programa bilo koje zemlje,“ složila se Igballe Rogova, „Mi žene ne smemo podsticati same rodna pitanja. Zbog toga mi saradujemo sa muškarcima. Ovo je učinilo promene na Kosovu.“ Lideršip žena i muškaraca može zaobići glavne prepreke za primenu: nedostatak koordinacije, hijerarhijske birokratije, i činjenice da ravnopravnost polova,

tako jasno navedena u Rezoluciji i kosovskim zakonima, nije još potpuno internacionalizovana.

„Imamo poslovicu u Bugarskoj, ‘Pet baka i bolesno dete’, što znači da je nas mnogo; ali bez odgovarajuće saradnje i podele rada, neka pitanja se mogu ispustiti,“ rekla je Theodora Krumova. „Tradicionalno bake se brinu o detetu, ali ako ima previše baka onda to može biti kontraproduktivno. Moglo bi se pomisliti, ‘U redu, preostale četiri će se pobrinuti o tome.’“ Nekoliko „baka“ na Kosovu, počevši od UNMIK-a do EULEX-a do Kosovskih institucija do KFOR-a ... mogu značiti da niko ne preuzima odgovornost za sprovođenje Rezolucije 1325. U nekim slučajevima, nadležnosti su prenete tamo-vamo na „mandat nekog drugog“, dok u drugim slučajevima neefikasno preklapanje i konkurencija postoji oko toga ko „poseduje“ određene aktivnosti. Koordinisanje je važno za napredak. „To je toliko birokratsko,“ rekla je Flora Macula. „Veoma je tehničko i represivno. To je UN. Možete napraviti promene tamo gde se nalazite, ali su one veoma lične.“ Dok organi UN-a gledaju u Njujork, EULEX zavisi od uputstava i smernica iz Brisela gde je i sedište Evropske Unije. Agencije i kancelarije odgovorne za rodni mejnstriming i unapređenje rodne jednakosti na nivou misije, izgledaju ograničeni zbog nedovoljne političke težine.

Njihovi pretpostavljeni često ne shvataju da „rod“ nije posebno „pitanje“ koje se treba kasnije razmatrati. Umesto toga, svaka politička rasprava i odluke, trebaju uključiti i žene i proceniti različite načine pod kojima se može uticati na žene i muškarce, od bezbednosne politike do konačnog statusa Kosova do ekonomije i šire. Ključno razumevanje o tome „kako“ sprovesti Rezoluciju 1325, preko jednostavnog „šta“ je 1325, je nedostajalo. „Kako je vi u stvari činite delotvornim dok efikasno nedostaje,“ rekla je Sirpa Rautio. „Policija će se smeјati na 1325 kao ne kažete, ‘Ovo je vaš posao. To je kako vi pratite ...’ Morate biti konkretni.“ Na početku su potrebne jasnije instrukcije sa vrha.

Na kraju krajeva, sprovođenje Rezolucije 1325 zahteva promene u mentalitetu ljudi i institucija. „Teškoće

ovde nastaju od mentaliteta, u kojima je muškarac uvek dominantan i profesije koje se odnose sa fizičkom silom smatraju se tipičnim muškim profesijama," rekao je Behar Selimi. „Ovaj mentalitet takođe postoji i u zapadnom svetu, ali su oni previše uplašeni da ga otvoreno pokažu.“

PREPORUKE

- Abdela, Lesley. "Men with a Mission – No Women", 2.mart 2000, na:
http://www.abdela.co.uk/Information/Kosovo/Men_with_a_mission_no_women.html.
- Agencija France-Presse, "Kosovo: zaposlen UN-a optužen za seksualno uznemiravanje i trgovinu ljudima," 26.maj 2005.
- Amnesty International, Kosovo (Srbija i Crna Gora) "*Znači li to da imamo prava?*" *Zaštita ljudskih prava žena i devojaka koje su žrtve trgovine nasilne prostitucije na Kosovu*, EUR 70/010/2004, 5 maj 2004, na:
<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR70/010/2004/en/55dae004-d5e4-11dd-bb24-1fb85fe8fa05/eur700102004en.html>.
- Skupština Kosova. "Akcioni plan za sprovođenje ljudskih prava i politike rodne jednakosti u MKBS I KBS."
_____. Krivični zakon kosova, zakon br. 03/L-002.
_____. Zakon o Porodici, zakon br. 2004/32.
_____. Zakon o Diplomatskim uslugama Republike Kosovo, br. 03/L-122, 16.decembar 2008.
_____. Zakon o Ravnopravnosti polova, br. 2004/2, 7.jun 2004.
_____. Zakon o Zdravstvu, br. 2004/4.
_____. Zakon o Nadležnosti, Odabiru i raspodeli predmeta EULEX sudija i tužiova na Kosovu, br. 03/L-053.
_____. Zakon o Kosovskim Bezbednosnim Snagama, br. 03/L-04.
_____. Zakon o Ministarstvu Kosovskih Bezbednosnih Snaga, br. 03/L-045.
_____. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, br.03/L, 1.juli 2010.

- _____. Zakon o Specijalnom Tužilaštvu Republike Kosova, br. 03/L-052.
- _____. Zakon o statusu i pravima porodica heroja, invalida, veterana i članova OVK i porodica civilnih žrtava rata, Zakon br. 02/L-2. 2006.
- _____. Zakon o oružjima, Zakon br. 03/L-143.
- Baker, Jock i Hilde Haug, *Konačni izveštaj: Spoljna procena Inicijative Žena Kosova, Ženeva: Jedinica UNHCR-a za procenu i političku analizu, novembar 2002, na: <http://www.womenwarpeace.org/kosovo/docs/kosovowomensinitiative.pdf>.*
- Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), "Izveštaj o Zdravstvenom sistemu na Kosovu" Priština: BIRN, 2009.
- BBC News, "UN trupe na Kosovu 'Industrija seksa' 6. maj 2004. na: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3686173.stm>.
- Bota Sot*, "Rrëfim Ekzkluziv i Gëzim Kastratit, baba i Dianës, e vrarë nga bashkëshorti i saj" ["Ekskluzivna priča Gezim Kastratija, oca Diane, ubijene od svog supruga"] 19.maj 2011, na: <http://www.botasot.info/def.php?id=119446&commentspage=4>.
- Causevic, Jasna i Stefan Liebing (ed) za Društvo za ugrožene ljude, Najviši nivo olova u primerima ljudske kose, "U očima UNMIK-a: 560 izbeglica Roma izloženo smrtonosnim teškim metalima od 1999," Decembar 2005, Centar za Zaštitu Žena i Dece (CŽD), *Godišnjak 2003*, Priština: CZŽD, 2004.
- _____. *Društvena mapa žena na Kosovu: 1995-2000, sociološki tumačenje*, Priština: CPWC, 2004
- Clark, Howard. *Civil Resistance in Kosovo*, London: Pluto Press, 2000
- Cohen, Roger. „U.S. Sergeant Gets Life in Murder of Kosovo Girl, 11”, *The New York Times*, 2 Avgust 2000. Za više detalja, pogledajte Steven Erlanger, "The Ugliest American", *The New York Times*, 2. april 2000.

- Savet Evropske Unije, Sekretarijat, "Sprovođenje Rezolucije 1325 SBUN u kontekstu ESDP," Brisel, 29 Septembar 2005, na: http://www.eulex-kosovo.eu/training/hrqi/docs/170707implementationunscr_en.pdf.
- Corrin, Chris. "Postkonfliktna situacija na Kosovu," u *If Not Now, When?*, 2001
- Daily News*, "Pakistanac osuđen za zlostavljanje maloletnika na Kosovu", 2 Novembar 2005, na http://www.dailytimes.com.pk/default.asp?page=2005%5C11%5C02%5Cstory_2-11-2005_pg7_47.
- Di Lellio, Anna za Program za Razvoj Ujedinjenih Nacija, *Sigurnost u zajednici*, Priština: UNDP, 2009.
- Durance, John i Pauline Menthonnex Gacaferri (ed) za UNDP, "Informator: A KPC Resettlement Programme," Kosovo: UNDP, Jul 2011.
- Erlanger, Steven. "The Ugliest American," *New York Times Magazine*, 2 April 2000, na: <http://www.nytimes.com/2000/04/02/magazine/the-ugliest-american.html?src=pm>.
- Evropska komisija, "Kosovo pod RSBUN 1244/99 2009 Izveštaj o napretku," 14.oktobar 2009.
- Evropska unija, "Lep program Kosova: Uputstva za opštine i odabir kriterijuma."
- _____. "Zajedničke akcije saveta 2008/5928/CFSP Evropske unije."
- _____. Zajednička akcija 2008/124/CFSP o Evropskoj Misiji Vladavine Zakona na Kosovu, EULEX Kosovo.
- Misija Evropske unije Vladavine Zakona na Kosovu (EULEX), *Godišnji izveštaj 2010 o sudskim aktivnostima EULEX-a*, 2010, na: <http://www.eulex-kosovo.eu/en/justice/>.
- _____. Sudske odluke, parnički postupci, na: <http://www.eulex-kosovo.eu/en/judgments/CV-Supreme-Court.php>.
- _____. Sudske odluke, kriminalni postupci, Vrhovni sud Kosova, Ap.-Kz br. 106/2007, PnIKr 165/2009, na: <http://www.eulex-kosovo.eu>

- kosovo.eu/docs/justice/judgments/criminal-proceedings/SupremeC/SC%20Judgment%20-%20Vladimir%20Ukaj%20et%20alia%20-%20E.pdf.
- _____. Sudske odluke, krivični postupci, Vrhovni Sud Kosova, Ap.-Kz br 128/2010 na: http://www.eulex-kosovo.eu/docs/justice/judgments/criminal-proceedings/SupremeC/128-2010/%282010.08.03%29%20JUD%20%28SC%29.ENG_redacted_pdf.pdf and Ap.-
- _____. AP.-Kz br. 192/2010, http://www.eulex-kosovo.eu/docs/justice/judgments/criminal-proceedings/SupremeC/192-2010-EnverHasani/%282010.10.05%29%20JUD%20-%20Enver%20HASANI%20%28SC%29.ENG_redacted.pdf.
- _____. Sudske odluke, krivični postupci, <http://www.eulex-kosovo.eu/en/judgments/CV-Supreme-Court.php>.
- _____. "Obrazac sa uputstvima o Misiji EULEX."
- _____. "Time for Kosovo women to inherit property!" 10 March 2011, at: <http://www.eulex-kosovo.eu/en/news/000279.php>
- _____. Šef misije, govor na "Otvorenom danu: 10.godišnjica RSBU 1325," 3 Novembar 2010.
- _____. EULEX web stranica, "Informacije o osoblju EULEX-a" <http://www.eulex-kosovo.eu/en/info/StaffInfo.php>.
- Farnsworth, Nicole. (ed.) za Kosovski Centar za Rodne studije, *History is Herstory too: The History of Women in Civil Society in Kosovo 1980-2004*, Priština: Kosovski centar za rodne studije, 2008.
- _____. i Ariana Qosaj-Mustafa za Mrežu Žena Kosova (MŽK), *Više od reči na papiru? Odgovor pružaoca pravde za nasilje u porodici na Kosovu*, Priština, MŽK, 200p.
- _____. i Ariana Qosaj-Mustafa za MŽK, *Bezbednost počinje od kuće*, Priština: MŽK, 2008.
- Fitamant, D. Serrano za UNFPA, "Assessment Report on Sexual Violence in Kosovo," Albanija: 28 maj 1999, na:

- http://www.ess.uwe.ac.uk/Kosovo/Kosovo-Current_News196.htm, procenjen 30. oktobra 2011.
- Freedom House, "Map of Freedom in the World," Kosovo: Freedom House, 2010.
- Human Rights Watch, *A Week of Terror in Drenica: Humanitarian Law Violations in Kosovo*, United States: February 1999.
- _____. "Romski kampovi kontaminirani olovom na Kosovu se zatvaraju " 9 Decembar 2010, na: <http://www.hrw.org/news/2010/11/24/lead-contaminated-roma-camps-kosovo-shut-down>.
- _____. "Serb Gang-Rapes in Kosovo Exposed," 20 mart 2000, na: <http://www.hrw.org/news/2000/03/20/serb-gang-rapes-kosovo-exposed>.
- Hynes, Michelle i Barbara Lopes Cardozo, "Seksualno nasilje nad ženama i izbeglice," *Journal of Women's Health and Gender-based Medicine*, 9, br. 8, 2000, pp. 819-824.
- Demokratski institut za razvoj (D4D), *Dekonstrukcija izbornih trendova 2000-2010*, Priština: D4D, Septembar 2011.
- Međunarodna Organizacija za Migracije (IOM), "Socio-ekonomski i demografski profili bivših boraca OVK, registrovanih od IOM-a, Vol. 1". Priština: IOM, 21 januar 2000.
- Međunarodni Sud za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991, „Ažuriran Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju," Septembar 2009, na: http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf.
- _____. Podaci o predmetu, "Vlastimir Đorđević," IT-05-87/1.
- _____. "Inovativni postupci", at: <http://www.icty.org/sid/10313>.
- _____. "Pregled presude," Hag, 23 februar 2011, na: http://www.icty.org/x/cases/djordjevic/tjug/en/110223_summary.pdf.

- _____. "Outreach Programme" at:
<http://www.icty.org/sections/Outreach/OutreachProgramme>.
- IOL News, "UN official held over alleged child abuse", 3 februar 2005, na: <http://www.iol.co.za/news/world/un-official-held-over-alleged-child-abuse-1.233105>
- Khakee, Anna i Nicolas Florquin, *Kosovo and the Gun: Referentna procena malog i lakog oružanja na Kosovu, specijalni izveštaj, Ženeva:*
UNDP i pregled malih oružja, 2003.
- Koha Net. "Gratë deputete: Diskriminim, asnjë grua ambasadore" ["Žene poslanice: Diskriminisanje, nijedna žena za ambasadora"], 11.novembar 2011, na: <http://www.koha.net/?page=1,13,76640>
- _____. "Veteranet ne greve nese nuk zbatohet ligji i premtuar nga Thaqi" ["Veterani u štrajku ako se ne sprovede zakon obećan od Thaqija"], 15. novembar 2011 na: <http://www.kohaditore.com/?page=1,13,77005>.
- Mreža Žena Kosova, *Godišnji izveštaj 2007*, na: <http://www.womensnetwork.org/images/pdf/kwn%20annual%20report%202007.pdf>.
- _____. Pismo Specijalnog predstavnika UNMIK-a, Generalnom Sekretaru, "Incident u selu Mala Kruša, Kosovo dana 25.maja 2006," 26.maj 2006, na: http://www.womensnetwork.org/16letterspressreleases/index_english.html.
- _____. *Praćenje sprovođenja RSBUN 1325 na Kosovu*, Priština, Kosovo, 2009.
- Inicijativa Žena Kosova i Tim Ujedinjenih Nacija na Kosovu, *Glas Žena*, Priština: December 2004.
- Kosovski Centar za Rodne Studije (KCRS). *Indeks Bezbednosti Žena 2010: Kosovo Izveštaj*, Priština: KGSC, 2011.
- Kosovska Inicijativa za Stabilnost (IKS), dokument politike, "Put u EU: Oblast razvoja zasnovana na mogućnosti," Priština: IKS, 8. April 2011.

- Udruženje advokata Norma, *Istraživanje i Praćenje Sprovedenja Zakona o Ravnopravnosti polova*, Priština: Norma, 2011.
- Merriam Webster Online Dictionary.
- Mertus, Julie. "When Adding Women Matters: Women's Participation in the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia," *Seton Hall Law Review*, Vol. 38:1297, 2008, na:
<http://law.shu.edu/Students/academics/journals/law-review/Issues/archives/upload/Mertus-final.pdf>.
- Ministarstvo za Rad i socijalno staranje, "Obim Odeljenja porodica palih boraca, ratnih invalida i porodica civilnih žrtava (DFDIL)," Priština, 2010 at: <http://mpms.rks-gov.net/sq-al/departamentet/departamentiifamiljeved%C3%ABshmor%C3%ABve/fush%C3%ABveprimtaria.aspx>.
- Severoatlantski Savez (NATO), Vojno Tehnički sporazum, 9 Jun 1999, na:
<http://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm>.
- _____. Redakcija vesti 17 Maj 2011, at:
http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_74396.htm.
- _____. "Unapređenje rodne osavešćenosti KFOR," 17 Maj 2011, na:
http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_74396.htm.
- Ured Premijera, Kancelarija za dobro upravljanje, Ljudska prava, Jednake mogućnosti i rodna pitanja, *Izveštaj o Sprovedenju Strategije i Akcionog plana o Ljudskim pravima u Republici Kosovo (2009-2011)*, Priština: Kancelarija dobrog upravljanja, 2011.
- OHCHR, "Strateški Plan Upravljanja visokog Komesara 2010-2011," na:
<http://www.ohchr.org/Documents/Press/SMP2010-2011.pdf>.
- Organizacija za Evropsku Saradnju i Bezbednost Misija na Kosovu, Departament za ljudska prava i zajednice, "Suđenja za ratne zločine na Kosovu: Procena deset

- godina kasnije 1999-2009," Maj 2010, at:
<http://www.osce.org/kosovo/68569>.
- _____. I Ministarstvo za rad i Socijalna staranja (MRSS),
 "Odgovor na incidente nasilja u porodici: Priručnik za
 socijalne usluge oficira," Priština: Januar 2006.
- Prodger, Matt for BBC, "Toxic Camp angers Kosovo Roma," 13
 Jun 2005, na:
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4080048.stm>.
- Qosaj-Mustafa, Ariana, za KIPRED, *Jačanje ženskog
 građanstva u kontekstu izgradnje države*, Priština:
 KIPRED, 2010.
- Raka, Lul. *National Background Report on Health Research for
 Kosovo (pod UNSCR 1244)*, Priština: 2009.
- Ralph, Regan. Human Rights Watch, "Serb Gang-Rapes in
 Kosovo Exposed," 20 mart 2000, na:
<http://www.hrw.org/news/2000/03/20/serb-gang-rapes-kosovo-exposed>.
- Republika Kosovo, Vlada, Ministarstvo Unutrašnjih Poslova,
 "Nacionalna strategija i Akcioni plan protiv trgovine
 ljudima 2011-2014," avgust 2011.
- Rogova, Igballe. "Umrežavanje: Ključ do izgradnje mira i
 organizovanja bolje budućnosti," govor obavljen na
 Međunarodnoj Ženskoj konferenciji CFD-a, 22-24. Maj
 2003, Ciri, Švajcarska, na [http://www.cfd-
 ch.org/womanoeuvres/wmo_ws_ref_rogova.html](http://www.cfd-ch.org/womanoeuvres/wmo_ws_ref_rogova.html),
 accessed February 2007.
- Save the Children, "Seksualno eksploatisanje i zloupotreba
 dece od humanitarnih radnika i mirovnih snaga", policijski
 izveštaj, decembar 2009.
- Singhatey, Peter Joseph. "The Role of Regional Organizations
 in the Maintenance of International Peace and Security"
 str. 2, na:
<http://www.petersinghatey.com/papers/The%20Role%20of%20Regional%20Organizations%20in%20the%20Maintenance%20of%20International%20Peace%20and%20Security.pdf>.

- Statistical Office of Kosovo. *Kosovo Labor Force Survey*, Prishtina: SOK, 2009.
- _____. "Rate of Unemployment," 11 Decembar 2008, na: <http://esk.rks-gov.net/ENG/statistikat-sociale/employment>.
- _____. *Women and Men*, Priština: SOK, Mart 2009.
- Vrhovni Sud Kosova, Ap-Kz-108/2010, 25 Novembar 2010, http://www.eulex-kosovo.eu/docs/justice/judgments/criminal-proceedings/SupremeC/Idriz-Gashi-108-2010/%282010.11.25%29%20JUD%20Idriz%20GASHI%20%28SC%29.ENG_redacted.pdf.
- Ujedinjene Nacije, Romski Statut, na: <http://untreaty.un.org/cod/icc/index.html>.
- Ujedinjene Nacije, Departament za poslove razoružanja, "Kordinacione akcije za mala oružja: Politika Ujedinjenih Nacija," 1998.
- United Nations Children's Fund (UNICEF), UNFPA, i WHO, "Poboljšanje zdravlja žena i dece na Kosovu," Kosovo: 2007-2010.
- _____. "Nemačka na dlanu," 2 Mart 2010 na: http://www.unicef.org/infobycountry/germany_statistics.html.
- Ujedinjene Nacije, Departament za javno informisanje, "Press konferencija o misiji pronalaženja činjenica Saveta Bezbednosti u Beogradu i na Kosovu," 24. april 2007, na: <http://reliefweb.int/node/231508>.
- United Nations Development Program (UNDP), *Human Development Report for Kosovo: The Rise of the Citizen: Challenges and Choices*, 2004
- _____. *Price of Peace: Financing for gender equality in post-conflict reconstruction*, New York: UNDP, 2010.
- Ujedinjene Nacije sastanak ekspertske grupe za međunarodne migracije i razvoj, Divizija za Stanovništvo, Odeljenje za ekonomska i socijalna pitanja, Sekretarijat Ujedinjenih nacija u Njujorku 6-8 jula 2005.

Visoki Komesarijat Ujedinjenig Nacija za Izbeglice (UNHCR),
„Uputstvo o podobnosti UNHCR-a za procenu
međunarodnih potreba za zaštitu pojedinaca na Kosovu,“
9.novembar 2009.

Ujedinjene Nacije Privremena uprava na Kosovu. „Borba
protiv trgovine ljudima na Kosovu: Strategija i
posvećenost“, UNMIK, Maj 2004, na:
[http://www.unmikonline.org/misc/UNMIK Whit paper on
trafficking.pdf](http://www.unmikonline.org/misc/UNMIK_Whit_paper_on_trafficking.pdf).

_____. „Izbori za skupštinu Kosova,“ Uredba UNMIK-a br.
2004/12, 5.maj 2004.

_____. „Kampanja o svesti HIV/AIDS na Kosovu“, UN Nations
TV, Program br.. 877, 3.novembar 2003

_____. „Opštinski izbori na Kosovu“ Uredba UNMIK-a br.
2000/39, 8. jul 2000.

_____. Saopštenje za štampu, „SPGS obaveštava o
pronalascima početne istrage o događajima u Maloj Kruši,
dana 25.maja 2006,“ UNMIK/PR/1561, 7. jun 2006.

_____. Saopštenje za štampu, „Generalni sekretar UN
imenuje Stephen Curtis za komesara UNMIK Policije,“
UNMIK/PR/1582, 15 Septembar 2006.

_____. Uredba No. 2001/4 O zabrani trgovine ljudima na
Kosovu.

_____. Uredba o Krivičnom Zakonu Kosova,
UNMIK/REG/2003/25

_____. Izveštaj Generalnom Sekretaru, 12.avgust 2011.

_____. Izveštaj Generalnom Sekretaru, 26.jun 2003.

_____. Izveštaj Generalnom Sekretaru, 20.novembar 2006.

Redakcija vesti Ujedinjenih Nacija. Članak , „Žene od vitalnog
značaja za mir u post-konfliktnim zonama, saslušanja
Saveta Bezbednosti“ na:

[http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=28758
&Cr=women&Cr1=peacekeeping&Kw1=Security+Council
+Resolution+1325&Kw2=Kosovo&Kw3](http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=28758&Cr=women&Cr1=peacekeeping&Kw1=Security+Council+Resolution+1325&Kw2=Kosovo&Kw3).

United Nations Population Fund (UNFPA). „Gender-Based
Violence In Kosovo: A Case Study“, UNFPA, Januar 2005,
at: http://www.unfpa.org/women/docs/gbv_kosovo.pdf.

- _____. Kosovo/UN izveštaj o silovanju, "UN Population Fund prijavljuje silovanje, zlostavljanje između kosovskih izbeglica," 26 mart 2000, at <http://www.radioradicale.it/exagora/kosovo-un-rape-report>.
- Generalni Sekretar Ujedinjenih Nacija, Beleške sa Sastanka Saveta bezbednosti o "Ženama, Miru i bezbednosti", Njujork, 19. Jun 2008, at: <http://www.un.org/apps/sg/sgstats.asp?nid=3239>.
- _____. "Izveštaj Generalnog Sekretara Privremene Uprave Misije Ujedinjenih Nacija na Kosovu " S/2009/149, 17.mart 2009.
- _____. "Izveštaj Generalnog Sekretara Privremene Uprave Misije Ujedinjenih Nacija na Kosovu," S/2009/497, 30 Septembar 2009, na: <http://www.un.org/Docs/sc/sgrep09.htm>.
- Sekretarijat UN-a, "Bilten Generalnog Sekretara: Departament fokalnih tačaka za žene u Sekretarijatu," ST/SGB/2008/12, 1.avgust 2008, na: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/447/38/PDF/N0844738.pdf?OpenElement>.
- Savet Bezbednosti Ujedinjenih nacija, "Zajedniči izveštaj br. 2 Žene Mir i Bezbednost," za 1.oktobar 2010: http://www.securitycouncilreport.org/site/c.gIKWLeMTISG/b.6239031/k.197D/CrossCutting_Report_No_2brWomen_Peace_and_Securitybr1_October_2010.htm.
- _____. "Pismo datirano 7.oktobra 2005 od Generalnog sekretara upućeno Predsedniku Saveta Bezbednosti ," S/2005/63, 7.oktobar 2005, at: <http://www.ico-kos.org/pdf/KaiEidereport.pdf>.
- _____. "Pismo datirano 26.marta 2007 od Generalnog sekretara upućeno Predsedniku Saveta Bezbednosti: Dodatak sveobuhvatnog predloga za rešenje statusa na Kosovu S/2007/168/Add.1, 26 mart 2007, at: http://www.unosek.org/docref/Comprehensive_proposal-english.pdf.

- _____. "Izveštaj Saveta Bezbednosti Misije na Kosovu i Beogradu, Savezna Republika Jugoslavija," S2002/1376, 19.decembar 2002, na: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/kos%20S2002%201376.pdf>.
- _____. Rezolucija 1244, at: [http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement](http://daccess-dds.ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement).
- _____. "Žene, mir i bezbednost: Izveštaj Generalnog Sekretara," S/2010/173, 6.april 2010.
- Zeri, "Veteranet te pakenqaur me ligjin," ["Veterani nezadovoljni zakonom]," 22.juli 2011 na: <http://www.zeri.info/artikulli/1/1/30495/perfundon-greva-e-veteraneve/>.

Prilog 1. Napredak predloženih pokazatelja Generalnog Sekretara UN-a

MŽK je koristila predloge pokazatelja Generalnog Sekretara UN-a da proceni u kojoj meri je Rezolucija 1325 sprovedena na Kosovu. Ovaj prilog rezimira naše nalaze. Prva i druga kolona odgovaraju predloženim pokazateljima Generalnog Sekretara UN-a. Za ostale kolone, MŽK je stvorila svoj sistem ocenjivanja. „Ukupna ocena“ je ukupan obim u kojem je Rezolucija 1325 sprovedena na Kosovu do 2011, gde:

- 0 = nije sprovedena
- 1 = delimično sprovedena
- 2 = u potpunosti sprovedena
- DK = ne znam ili nedovoljno informacija

Treća kolona pokazuje da li je bilo napretka (+), bez promene (=) ili regres (-) u sprovođenju Rezolucije 1325 na Kosovu u poslednjoj deceniji.

Br.	Pokazatelj	Ukupna ocena	Napredak /regres	Objašnjenje
PREVENCIJA				
I. Sprečavanje svih oblika nasilja nad ženama, naročito seksualnih rodno osnovanih nasilja				
1a	Rasprostranjenost seksualnog nasilja	1	+	Seksualno nasilje se pretežno koristi za vojne/političke svrhe, uključujući ponavljane napade nad istim žrtvama. Situacija se poboljšala još od rata, ali ne nužno kao rezultat Rezolucije 1325.
1b	Obrasci seksualnog nasilja u konfliktnim i post-konfliktnim situacijama	1	+	Bilo je pozitivnih razvoja u policiji i sudstvu, uključujući nove politike i obuke. Međutim, oni u potpunosti sprovedeni i nekažnjivost i dalje postoji, posebno za strance koji imaju diplomatski imunitet.
II. Operativni rodno senzitivni sistemi za praćenje, izveštavanje i odgovor na kršenje prava žena i devojaka tokom sukoba, primirja, mirovnih pregovora i nakon sukoba				
2	Mera u kojoj mirovne snage UN i specijalne političke misije obuhvataju informacije o povredama ljudskih prava žena i devojaka u svom periodičnom izveštavanju u Savetu bezbednosti.	1	=	Oko 54% UNMIK-ovih periodičnih izveštaja Generalnog Sekretara obuhvata informacije o kršenju prava žena i devojaka. Polovina izveštaja je bila čitljiva o ovom pitanju. Nijedan od UNMIK-ovih izveštaja nije obuhvatio pristup rodnog učešća.

Br.	Pokazatelj	Ukupna ocena	Napredak /regres	Objašnjenje
3a	Mera do koje su kršenja prava žena i devojaka raportirana, odnošena i istražena od strane organa za ljudska prava	DK	DK	Sistemi slabog sakupljanja podataka organa ljudskih prava učinili su mogućim ispitivanje rodnih raščanjenih podata o vrstama prijavljenih, odnosnih i istraženih slučajeva.
3b	Broj i procenat učešća žena u organima upravljanja nacionalnih organa za ljudska prava	0	=	Muškarci su predvodili svim ovim institucijama od samog njihovog osnivanja na Kosovu.
III. Međunarodni, nacionalni i ne-državni akteri bezbednosti reaguju i pozvani su na odgovornost za bilo koje kršenje prava žena i devojaka, u skladu sa međunarodnim standardima.				
4	Procenat prijavljenih slučajeva seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja navodno počinjenih od strane uniformisanih, civilnih mirovnih snaga i/ili humanitarnih radnika koji su postupili od ukupnog broja prijavljenih slučajeva	DK	DK	Računanje procenta je teško zbog nedovoljnih informacija. Međutim, kvalitetne informacije ukazuju na to da su se takvi slučajevi dogodili i da je nedovoljno reagovano u zbog diplomatskog imuniteta.

Br.	Pokazatelj	Ukupna ocena	Napredak /regres	Objašnjenje
5a	Obim koji odmerava do koje mere su uključena ljudska prava žena i devojaka u direktivama izdatim od strane šefova vojnih komponenti i šefova vojnih komponenti i mirovnih misija	1	+	Policija UNMIK-a, KFOR i EULEX izgleda da su bili spori u uvođenju ovih direktiva, ali je ovo poboljšano s vremenom.
5b	Obim koji odmerava do koje mere su uključena ljudska prava žena i devojaka u politici okvira nacionalne bezbednosti	1	+	Kosovska Policija i Kosovske Bezbednosne Snage su ovele mere. Strategija za Nacionalnu Bezbednost koja je još uvek u izradi mogla je da uvede više ljudskih prava žena i devojaka.
IV. Odredbe koje se odnose na specifične potrebe i pitanja žena i devojaka su uključene u sistemima ranog upozorenja i mehanizmima za sprečavanje sukoba i njihovo sprovođenje se prati				
6	Broj i vrsta akcija preduzetih od Saveta Bezbednosti u vezi sa Rezolucijom 1325	0	=	U vezi sa Kosovom, Savet Bezbednosti nije preduzeo nikakve poznate akcije.
7	Broj procenat učešća žena u izvršnim pozicijama relevantnih regionalnih i	1	=	Žene nisu dovoljno predstavljene u Evropskom Parlamentu, Evropskoj Komisiji, NATO i OEBS. Žene u rukovodećim položajima unutar ovih organizacija

Br.	Pokazatelj	Ukupna ocena	Napredak /regres	Objašnjenje
	podregionalnih organizacija uključenih u sprečavanje sukoba			koje predstavljaju potrebe žena na Kosovu.
UČEŠĆE				
V. Učešće žena i ženskih interesa u procesima odlučivanja u vezi sa sprečavanjem, rukovođenjem i rešavanjem sukoba				
8	Procenat mirovnih sporazuma sa posebnim odredbama za poboljšanje bezbednosti i statusa žena i devojaka	0	=	Možda od kako je Rezolucija 1244 Saveta Bezbednosti UN postupila Rezoluciju 1325, ne pominju se više žene u Rezoluciji 1244. Nijedna Rezolucija je nije zamenila.
VI. Povećana zastupljenost i značajno učešće žena u Ujedinjenim Nacijama i druge međunarodne misije u vezi sa mirom i bezbednosti				
9	Učešće žena na visokim položajima u oblasti misije UN	1	+	Više žena na visokim položajima na Kosovu, ali još uvek nisu dovoljno predstavljene.
10	Procenat lokalnih misija sa visokim stručnjacima iz rodni pitanja	1	+	Napredak sa visokim savetnikom za rodna pitanja UNDP-a. Po pitanju kvaliteta, stručnjaci za rodna pitanja izgleda da su se borili da uključe rodna pitanja unutar svojih misija.

Br.	Pokazatelj	Ukupna ocena	Napredak /regres	Objašnjenje
VII. Povećano prisustvo i značajno učešće žena u formalnim i neformalnim mirovnim pregovorima i procesima izgradnje mira				
11a	Predstavljanje žena između posrednika, pregovarača i tehničkih stručnjaka u formalnim mirovnim pregovorima	1	+	UNMIK i lideri Kosova nisu uspjeli da na početku uključe žene. Napredak sa Edita Tahirijem je doveo do trenutnog dijaloga sa Srbijom, ali žene nisu konsultovane o prioritetima do sada.
11b	Učešće žena u zvaničnom posmatranju statusa, na početku i na kraju mirovnih pregovora	0	=	Nikada nije postojalo.
VIII. Povećano prisustvo i značajno učešće žena u nacionalnim i lokalnim upravama, kao građani, izabrani zvaničnici i donosioci odluka				
12a	Žensko političko učešće u skupštinama i ministarskim položajima.	1	+	Ograničen napredak jer je više žena izabrano i imenovano na položaje donošenja odluka. Žene su još uvek malo predstavljene na opštinskom nivou.
12b	Žensko političko učešće kao birači i kandidati	DK	DK	MŽK nije mogla da obezbedi podatke iz OEBS-a i Kosovske Centralne Izborne Komisije.

Br.	Pokazatelj	Ukupna ocena	Napredak /regres	Objašnjenje
IX. Povećano prisustvo žena i ženskih organizacija u aktivnostima za sprečavanje, upravljanje, rešavanje i odgovor na sukobe i kršenja ljudskih prava žena i devojaka				
13	Obim do kojeg misije Saveta Bezbednosti upućuju specifična pitanja koja dotiču žene i decu u smislu preporuke i izveštavanja misije	0	=	Saveti bezbednosti nisu dali prioritet sastancima sa ženama; tri od četiri su pregledanih izveštaja od misija za praćenje Saveta bezbednosti koje posećuju Kosovo, nisu pomenuli niti žene niti devojke.
ZAŠTITA				
X. Bezbednost, fizičko i mentalno zdravlje žena i devojaka i njihove ekonomske sigurnosti i poštovanje ljudskih prava				
14	Indeks fizičke bezbednosti žena i devojaka	DK	DK	Nije sprovedeno jedno takvo reprezentativno, kvantitativno o istraživanje.
XI. Politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava žena i devojaka su zaštićena i osnažena nacionalnim zakonima u vezi sa međunarodnim standardima				
15	Obim do koje mere nacionalni zakoni štite ljudska prava žena i devojaka su u skladu sa međunarodnim standardima	1	+	Osnivanje nacionalnog zakonodavstva koje štiti žene i devojke, u skladu sa međunarodnim standardima je unutar najvećih uspeha u postkonfliktnom Kosovu. Ipak, sistematski izuzeci za primenu postojećih zakona postoje. Sprovođenje je još uvek problematično.

Br.	Pokazatelj	Ukupna ocena	Napredak /regres	Objašnjenje
XII. Operativni mehanizmi i strukture za osnaživanje fizičke bezbednosti i sigurnosti za žene i devojke				
16	Nivo učešća žena u pravdi, sigurnosti i diplomatskim sektorima	1	+	Napori za privlačenje žena doveli su do povećanja broja žena na raznim nivoima sektora pravde i bezbednosti. Međutim, žene su još uvek nepredstavljene u svim sektorima, posebno na nivoima odlučivanja. Žensko učešće u diplomatskom sektoru je veoma ograničeno jer su žene veoma retko imenovane na ove položaje.
17	Postojanje nacionalnih mehanizama za kontrolu ilegalnog malog i lakog naoružanja	1	+	Zakon je osnovan. Međutim, nacionalni nivo održavanja podataka se mora poboljšati. Oružja su još uvek rasprostranjena i korišćena su za obavljanje nasilja u porodici.
XIII. Žene i devojke u opasnosti imaju pristupa uslugama za životnu podršku				
18	Procenat koristi od privremenog zapošljavanja u kontekstu ranih ekonomskih programa obnove dobijenih od žena i devojaka	DK	DK	Nije poznato da su takvi programi postojali na Kosovu.
XIV. Povećan pristup pravdi za žene čija su prava prekršena				

Br.	Pokazatelj	Ukupna ocena	Napredak /regres	Objašnjenje
19	Procenat slučajeva seksualnog i rodno zasnovanog nasilja nad ženama i devojkama koji je prijavljen, istražen i osuđen	DK	DK	Manjak nacionalnog nivoa sistema za sakupljanje podataka gde su slučajevi zanemareni zbog rodnih pitanja , nisu odmereni
20	Časovi obuke po glavi stanovnika osoblja za donošenje odluka u sektoru bezbednosti i pravde za prijavljivanje slučajeva seksualnih i rodno osnovanih nasilja	1	+	Obuka za međunarodne institucije sa bezbednosnim odgovornosima izleda da je bila ad hoc. Kosovska policija i Kosovske bezbednosne Snage su institucionalizovale obuku. Sistem pravde pruža „potrebe osnovane“ na obuci ove nedavne mere.
OLAKŠANJE & OPORAVAK				
XV. Specifične potrebe reproduktivnog zdravlja žena i devojaka su ispunjene u konfliktnim i post-konfliktnim situacijama				
21a	Stopa smrtnosti majki; promene kvaliteta dostupnih usluga; faktori koji sprečavaju pristup	1	+	Netačni podaci; neke osnovane usluge bolje nego neposredno posle rata, ali još uvek nedostaju. Ruralne i neudate žene kojima nedostaje pristup zbog udaljenosti, nedovoljnih finansijskih sredstava i ponekad kulturnih normi.

Br.	Pokazatelj	Ukupna ocena	Napredak /regres	Objašnjenje
21b	Obrazovni upis, razvrstan po polu	1	+	Čini se da se opšti upis žena znatno povećao od 2002, ruralnim devojkama i devojkama Roma, Aškalija i Egipćana i Goranke još uvek nedostaje jednak pristup.
XVI. Potrebe žena i devojaka, posebno ugroženih grupa (interno raseljena lica, žrtve seksualnih i rodno osnovanih nasilja, bivši borci, izbeglice, povratnici) su upućeni u opuštanju ranom oporavku i programima za ekonomski oporavak				
22a	Proporcija budžeta u vezi sa pokazateljima koji upućuju pitanja rodne jednakosti u okvirima strateškog planiranja	DK	DK	Nema podataka.
22b	Proporcija budžeta u vezi sa ciljevima koji upućuju pitanja rodne jednakosti u okvirima strateškog planiranja	DK	DK	Nema podataka.
23a	Proporcija od ukupno odobrenih sredstava civilnih organizacija koje su sakupljanje za upućivanje pitanja rodne jednakosti	DK	DK	Nema podataka.

Br.	Pokazatelj	Ukupna ocena	Napredak /regres	Objašnjenje
23b	Proporcija ukupno odobrenih sredstava za podršku pitanja rodne jednakosti koja je sakupljena za organizacije civilnog društva	DK	DK	Nema podataka.
24a	Proporcija odobrenih Multi donatorskih sredstava korišćenih za upućivanje pitanja rodne jednakosti	DK	DK	Nema podataka.
24b	Proporcija ukupnog utroška sistema UN-a korišćenog za podršku pitanja rodne jednakosti	DK	DK	Nema podataka.
XVII. Post-konfliktne institucije i procesi tranzicione pravde, pomirenja i rekonstrukcije poštuju rodnu jednakost				
25	Komisije za istinu i pomirenje obuhvataju odredbe za rešavanje prava i učešća žena i devojaka	1	+	Nedovoljno krivično gonjenje zločina počinjenih nad ženama na Kosovu; unapređena zaštita svedoka, ali žene se osećaju da je još uvek nedovoljno. .

Br.	Pokazatelj	Ukupna ocena	Napredak /regres	Objašnjenje
XVIII. Razoružanje, demobilizacija i reintegracija i programi reformisanja sektora bezbednosti upućuju specifične bezbednosne i druge potrebe ženskih aktera bezbednosti, bivših boraca i žena i devojaka u vezi sa oružanim grupama				
26a	Procenat koristi od programa odštete dobijenih od žena i devojaka	0	=	Nije bilo odštete ni za koga.
26b	Procenat koristi od programa DDR dobijenih od žena i devojaka	DK	DK	Podaci razvrstani po dostupnom polu, mada su neke žene imale koristi od ovih programa.

Prilog 2. Metoda

Nedavno predloženi pokazatelji Generalnog Sekretara za praćenje i primenu Rezolucije 1325 vodili su istraživanje (vidi Prilog 1), obaveštavajući sve protokole intervjuja i izbore sakupljanja podataka. Istraživači su intervjuisali predstavnike raznih institucija, odabranih na osnovu njihove odgovornosti za sprovođenje Rezolucije ili njihovog znanja o sprovođenju iste (vidi Prilog 3). Istraživači su saradivali u transkriptu, prevodu na Engleski jezik i kodirali (analizirali) podatke, proveravali početne nalaze tokom budućih razgovora. One su takođe izvukle iz intervjuja obavljenih u 2007 i 2009. godini, za vreme prethodne vežbe MŽK monitoringa, u pravcu identifikovanja bilo kojih promena u sprovođenju Rezolucije tokom vremena. Istraživači su koristili internet za informacije, pregledavali tekstove i tražili statističke podatke od institucija. Dok su istraživači na početku dobrovoljno pružili svoje vreme, istraživanje je kasnije imalo koristi od velikodušne podrške Austrijske ambasade u Prištini.

Istraživači su napravili nacрте poglavlja na osnovu četiri „stubova“ predloženih od Generalnog sekretara UN-a: Prevencija, Učešće, Zaštita i Opuštanje i oporavak. Izrada je iterativan proces: novi razgovori koji proveravaju starije nalaze i statističke podatke su dodati. Komunikacija je tekla transnacionalno kako su istraživači pisali, uređivali i ponovo uređivali iz različitih lokacija.

Kada je urednica sela da sve to spoji zajedno, nešto nije bilo sasvim u redu. Poglavlja su se ponavljala kao što su se pokazatelji preklapali. Pokazatelji su izgledali kao „lude košulje“ koje guše bogate priče ispitanika. Ona je značajno uredila nacrt uz pomoć, uvid i moralnu podršku Anna Di Lellio, profesora Međunarodnih odnosa u New School i Njujorškom Univerzitetu. U međuvremenu, učesnici u istraživanju su pregledali izvode i citate, nudeći povratne informacije. Neki ispitanici su pisali pasuse dodatnih informacija koje su želeli

da obuhvate. Ograničenje prostora i konteksta je značilo da to nije uvek bilo moguće, ali istraživački tim je pokušao da ispravi neke faktičke greške.

Pisanje desetogodišnje istorije nije uvek lak poduhvat. Pisanje takve istorije u roku od pet meseci, neko bi rekao, da je nemoguće. Dodati letnji odmor, institucionalnu birokratiju, zabrinutost u učešću i prevod, i ovo zaista nije bio lak poduhvat. Prakse vođenja institucionalne evidencije bile su siromašne i podaci su nedostajeli. Iako su provere učesnika nastojale da potvrde sve nalaze i minimiziraju greške, greške mogu postojati, i zbog kojih se autor izvinjava.

Prilog 3. Učesnici u istraživanju

#	Ime	Položaj	Institucija
1.	Albert Avdiu	Šef Sekretarijata	Sudski Savet Kosova
2.	Arbena Kuriu	Programski službenik	Kancelarija Visokog Komesara za ljudska prava (OHCHR)
3.	Ariana Qosaj-Mustata	Pravni savetnik / Bivši nacionalni savetnik za žene i decu	Kancelarija Predsednika Republike Kosovo / Organizacija za Ekonomsku Bezbednost i Sigurnost (OEBS)
4.	Arjeta Rexhaj	Politički savetnik / Bivši direktor	Kancelarija Šefice dijaloga, Edita Tahiri / Centar za rodnu obuku i studije
5.	Bajram Pajaziti	Direktor	Departament za porodice palih boraca i ratne invalide, Ministarstvo za rad i socijalna staranja
6.	Behar Selimi	Poslanik u Skupštini / Bivši Generalni direktor	Demokratska partija Kosova (PDK) / Policija Kosova
7.	Bekim Ajdini	Službenik za javno informisanje	Međunarodna Organizacija za Migracije (IOM)
8.	Belgjzare Muharremi	Direktor	'Otvorena vrata' ženska organizacija
9.	Besim M. Kajtazi	Šef odeljenja za ljudska prava	Ured premijera, Republika Kosovo

10.	Brigitte Holzner, Violeta Rexha, Irina Gudelijevic	Savetnik za rodna pitanja, Kancelarija za ljudska prava i rodna pitanja, portparol	Misija Evropske Unije Vladavine Zakona na Kosovu (EULEX)
11.	Christos Theodoropoulos		Komitet za ljudska prava Ujedinjenih Nacija (UNHCR)
12.	Clare Hutchinson	Bivši savetnik za rodna pitanja	Kancelarija za rodna pitanja, Privremena administracija Misije UN na Kosovu (UNMIK)
13.	Doina Bologna, Visare Mujko Nimani	Chief of Operation, National Program Officer	United Nations Population Fund (UNFPA)
14.	Donika Kadaj	Poslanica u skupštini	Alijansa za Budućnost Kosova (AAK)
15.	Edita Tahiri	Šef Tehničkog Dijaloga, Potpredsednica Vlade	Republika Kosovo
16.	Elife Krasniqi	Aktivistkinja	
17.	Elisabeth Schleicher	Savetnik za rodna pitanja	Kosovske snage (KFOR)
18.	Enver Peci	Predsedavajući	Sudski Savez Kosova
19.	Fahri Sadriu	Šef G9 / Bivša fokus tačka rodnih pitanja	Kosovske Bezbednosne Snag / Zaštitni Korpus Kosova
20.	Flora Macula	Odgovorni službenik	UN Women
21.	Frode Mauring	Bivši šef	United Nations Development Programme (UNDP)
22.	Habit Hajredini	Direktor	Kancelarija za dobro upravljanje, Jednake mogućnosti i rodna pitanja, Ured Premijera

23.	Halime Morina	Koordinator	Jedinica za ljudska prava, Ministarstvo Kosovskih Bezbednosnih Snaga
24.	Hysni Shala	Koordinator za ljudska prava	Kosovska policija
25.	Igballe Rogova	Izvršni Direktor	Mreža Žena Kosova
26.	Jean Wakam	Šef	Tim za ponašanje I discipline, UNMIK
27.	Jocelyne Talbot	Savetnik za rodna pitanja	UNDP
28.	Lina Andeer	Lokalni predstavnik	Kvinna till Kvinna
29.	Lorik Pustina		Međunarodna Civilna Kancelarija (ICO)
30.	Luciano Calestini, Aferdita Spahiu, Laura Fragiacomio		United Nations Children's Fund (UNICEF)
31.	Luljeta Domaniku	Rodni savetnik	Institucija Ombudspersona
32.	Luljeta Vuniqi	Izvršni Direktor	Kosovski Centar za Rodne Studije
33.	Merita Halitaj	Direktor	One to One
34.	Mehdi Geci		Agencija za Ravnopravnost polova, Ured premijera (2007)
35.		Odeljenje za finansije	Ministarstvo Zdravstva
36.	Muharrem Xhemajli	Šef	Organizacija Veterana Oslobodilačke Vojske Kosova
37.	Nagip Skenderi		Ministarstvo Spoljnih poslova
38.	Naime Sherifi	Predsednik odbora	Koalicija Ženskih skloništa
39.	Nazlie Bala	Koordinator	Inicijativa za žensku sigurnost i bezbednost, UNDP

40.	Nerma Jelacic	Portparol	Međunarodni Krivični Sud bivše Jugoslavije (MKSJ)
41.	Nora Ahmetaj	Direktor	Centar za istraživanje i objavljivanje dokumentacije
42.	Osnat Lubrani	Lokalni predstavnik	UNDP
43.	Pauline Menthonnex	Specijalista programa	UNDP
44.	Philippe Tissot	Spoljni poslovi	Kancelarija SPGS UNMIK
45.	Sebahate Pacolli Krasniqi	Šef Jedinice za Rehabilitaciju i izgradnju kapaciteta	Kosovski centar za rehabilitaciju žrtava torture
46.	Sevdije Ahmeti	Aktivistkinja	
47.	Safet Syla, Shaban Shala	General poručnik	Kancelarija za pitanja nasleđa Kosovskog Zaštitnog Korpusa, Ministarstvo za rad i socijalna staranja
48.	Shpresa Agushi	Direktor	Mreža za zajednice Roma Aškalija i Egipćana
49.	Shpresa Mulliqi	Službenik za podizanje svesti javnosti	Jedinica za posebno savetodavstvo, Kancelarija Direktora, Departament za Sigurnost i Javnu bezbednost, OEBS, Misija na Kosovu
50.	Shqipe Krasniqi	v.d. šefa	Agencija za Ravnopravnost polova, Ured premijera
51.	Shukrije Gashi	Direktor	Partners Kosova
52.	Sirpa Rautio	Bivši šef	Kancelarija za ljudska prava i rodna pitanja, EULEX
53.	Skender Syla	Šef	Svetska Zdravstvena Organizacija (WHO)

54.	Snezana Karadzic	Direktor	Ženski Komitet za zaštitu ljudskih prava
55.	Tahire Haxholli	Poručnik	Kosovska policija
56.	Tanya Castle	Službenik za Javno informisanje	UNMIK
57.	Teuta Sahatqija	Poslanica u skupštini	Demokratski Savez Kosova (LDK)
58.	Theodora Krumova	Službenik za ljudska prava	Kancelarija Visokog komesara za ljudska prava (OHCHR)
59.	Tilly Stroosnijder	Savetnik za rodna pitanja	UNMIK Policija
60.	Valbona Salihu	Direktor	Udruženje advokata Norma
61.	Veprorre Shehu	Izvršni Direktor	medica Kosova
62.	Visare Gorani Gashi	Programski službenik	Demokratsko upravljanje i ljudska prava, Ambasada Švedske
63.	Violeta (Krasniqi) Rexha		Institucija Ombudsperson
Ostali izvori koji su želeli da ostanu anonimni			
Ostali intervjui obavljani od MŽK-a za prethodne vežbe praćenja			

Prilog 4. Rezolucija Saveta Bezbednosti 1325, o Ženama, Miru i Bezbednosti

Savet Bezbednosti je usvojio Rezoluciju 1325 jednoglasno, 31 oktobra 2000 godine. Rezolucija 1325 je prva rezolucija usvojena od strane Saveta Bezbednosti a koja specificno dotice uticaj rata na zene, i doprinos zena u resavanju konflikata i odrzavanju mira.

Savet bezbednosti,

Pozivajući se na Rezolucije 1261 (1999) od 25. avgusta 1999, 1265 (1999) od septembra 1999, 1296 (2000) od aprila 2000 i 1314 (2000) od avgusta 2000 kao i na relevantne izjave njegovog predsednika ukljucujuci i izjavu koju je predsednik dao novinarima povodom dana Ujedinjenih nacija posvecenom pravima zena i medjunarodnom miru, 8 marta 2000 (SC/6816),

Pozivajući se na obaveze Pekinske deklaracije i Platforme delovanja (A/52/231) kao i sve obaveze sadrzane u konacnom dokumentu 23-ce posebne sednice Generalne skupstine Ujedinjenih nacija pod nazivom "Zene 2000: jednakost polova, razvoj i mir u 21. veku " (A/S-23/10 Rev.1) a posebno na deo koji se tice zena i oruzanih sukoba,

Imajući u vidu namenu i principe Povelje ujedinjenih nacija te osnovnu odgovornost Saveta bezbednosti prema Povelji o odrzanju medjunarodnog mira i sigurnosti,

Izražavajući zabrinutost da se civili, posebno zene i deca, ubrajaju u vecinu onih koji su negativno pogodjeni vojnim

sukobom, uključujući i izbeglice i interno raseljena lica, kao i činjenicu da su oni u sve većoj mjeri meta strana u sukobu i vojnih elemenata, te prepoznajući posljedice udara koje on ima na trajni mir i pomirenje,

Reafirmišući važnost uloge žena u sprečavanju i resavanju konflikata i u izgradnji mira, naglasavajući važnost njihove jednake participacije i punom uključenju u sve napore na održanju i promociji mira i sigurnosti kao i potrebu povećanja njihove uloge u donošenju odluka koje se tiču sprečavanja i resavanja konflikta,

Reafirmišući potrebu za punom implementacijom zakona o humanitarnim i ljudskim pravima koji štite prava žena i devojaka tokom i posle konflikta,

Naglašavajući potrebu da sve strane treba da osiguraju da programi svesnosti o minama i čišćenja mina, uzmu u obzir i posebne potrebe žena i devojaka,

Prepoznajući hitnu potrebu izjednačavanja perspektive polova u mirovnim operacijama, te u ovom smislu pozivajući se na Windhoek deklaraciju i Namibijski plan delovanja o uključivanju perspektive polova u multidimenzionalne operacije podrške miru (S/2000/693),

Prepoznajući također važnost preporuka koje su sadržane u izjavama njenog predsednika date novinarima 8. marta 2000 godine o specijalizovanoj obuci zaštite, posebnih potreba i ljudskih prava žena i dece u konfliktnim situacijama za svo osoblje koje učestvuje u mirovnim operacijama,

Imajući u vidu da razumevanje uticaja oružanog sukoba na žene i devojke, efektivni institucionalni dogovori koji garantuju njihovu zaštitu i potpuno učesce u mirovnom procesu, može uveliko da doprinese održanju i promociji međunarodnog mira i sigurnosti,

Naglašavajući potrebu konsolidovanja podataka o uticaju oruzanog sukoba na zene i devojke,

1. ***Poziva*** zemlje članice da osiguraju povećano prisustvo žena na svim nivoima odlučivanja u nacionalnim, regionalnim i međunarodnim institucijama i mehanizmima za sprečavanje, vođenje i resavanje sukoba;
2. ***Ohrabruje*** generalnog sekretara da implementira svoj strategijski plan delovanja (A/49/587) koji poziva na povećano učešće žena na nivoima odlučivanja u resavanju konflikata i mirovnim procesima;
3. ***Poziva*** generalnog sekretara da imenuje više žena za specijalne predstavnice i izaslanice koje će vršiti dužnosti u njegovo ime te tim povodom, poziva zemlje članice da nominuju svoje kandidatkinje i dostave njihova imena Generalnom Sekretaru da bi bili uključeni u regularne azurirane centralizovane rostore;
4. ***Nadalje*** poziva generalnog sekretara da traži proširenje uloge i doprinosa žena u operacijama Ujedinjenih nacija na terenu a posebno među vojnim posmatracima, civilnoj policiji, te osoblju koje se bavi ljudskim pravima i humanitarnim radom;
5. ***Izražava*** spremnost da ugradi perspektivu polova u mirovne operacije i poziva generalnog sekretara da obezbedi da, kad god je to moguće, uključujući komponentu pola u operacije na terenu;
6. ***Zahteva*** od generalnog sekretara da obezbedi zemljama članicama vodice i materijale za obuku o zaštiti, pravima i posebnim potrebama žena kao i o važnosti uključivanja žena u sve mirotvorne operacije i mere izgradnje mira, poziva zemlje članice da ugrade ove elemente kao i obuku

o svesnosti od opasnosti od HIV/AIDS-a u svoje nacionalne programe obuke za vojno i osoblje civilne policije u pripremi za razmestanje trupa, nadalje trazi da generalni sekretar obezbedi da civilno osoblje u mirovnim operacijama prodje kroz slicnu obuku;

7. **Poziva** zemlje clanice da povecaju svoju dobrovoljnu finansijsku , tehnicku i logisticku podrsku osetljivim obukama za polove, ukljucujuci one koje su poduzete od strane relevantnih programa i fondova, inter alia, Fond za zene i Fond za decu Ujedinjenih nacija te visokog komesara Ujedinjenih nacija za izbeglice i ostala relevantna tela;
8. **Poziva** sve ukljucene strane da pri pregovorima i dogovorima o implementaciji mira, usvoje perspektivu polova, ukljuci, inter alia: (a) posebne potrebe zena i devojaka tokom repatrijacije i ponovnog naseljavanja te tokom rehabilitacije, reintegracije i post- konfliktne rekonstrukcije; (b) mere koje podrzavaju mirovne inicijative zena lokalnog podrucja i lokalne procese za resavanje konflikta i koje ukljucuju zene u svim mehanizmima za implementaciju mirovnih sporazuma; (c) mere koje ce osigurati zastitu i postovanje ljudskih prava zena i devojaka pogotovo zbog toga sto se one odnose na ustav, izborni sistem, policiju i pravosudje;
9. **Poziva** sve strane u oruzanom sukobu da u potpunosti postuju medjunarodno pravo koje se primenjuje u zastiti zena i devojaka kao civila a posebno da postuju obaveze koje se odnose na njih prema zenevskim konvencijama iz 1949 uz to i u Dodatnom protokolu iz 1997, Konvenciji o izbeglicama iz 1951 i uz to Protokolu iz 1967, Konvenciji saveta bezbednosti – 5 – izvestaj za novinare SC/6942 4213-i sastanak (PM) 31 oktobra 2000 godine, o eliminaciji svih formi diskriminacije zena iz 1979 uz to i Opcioni protokol iz 1999, Konvencija ujedinjenih nacija o

pravima deteta iz 1989 i još dva opciona protokola iz maja 2000 godine, imajući u vidu i relevantne propise Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda;

10. **Poziva** strane u oružanom sukobu da preduzmu ozbiljne mere da zaštite žene i devojke od nasilja zasnovanog na polnoj pripadnosti, pogotovo silovanja i drugih načina seksualnog nasilja, te svih ostalih tipova nasilja u situacijama oružanog sukoba;
11. **Naglašava** odgovornost svih država da stave tacku na nekažnjavanje i da kazne one koji su odgovorni za genocid, zločine protiv čovečnosti, ratne zločine, uključujući i one koji se odnose na seksualno nasilje nad ženama i devojčama, te u ovom smislu naglašava potrebu isključenja ovih zločina, gde je to moguće, iz odredaba o amnestiji.
12. **Poziva** sve strane u oružanom, sukobu da postuju civilni i humanitarni karakter izbegličkih kampova i naselja i da uzmu u obzir posebne potrebe žena i devojaka uključujući i njihove zamisli, i poziva se na Rezoluciju 1208 (1998) od 19. novembra 1998;
13. **Podstiče** sve one koji su uključeni u planiranje razoružanja, demobilizaciju i reintegraciju da razmotre različite potrebe žena i muškaraca bivših vojnika, te da uzmu u obzir potrebe članova njihovih porodica.
14. **Reafirmiše** svoju spremnost, kad god se usvoje mere prema članu 41 Povelje ujedinjenih nacija, da iznese svoje mišljenje o njihovom potencijalnom udaru na civilnu populaciju imajući u vidu posebne potrebe žena i devojaka da bi se razmotrila odgovarajuća humanitarna izuzeka;

15. **Izražava** spremnost da osigura da misije Veka sigurnosti uzmu u obzir pol i prava žena, uključujući sveukupne konsultacije sa lokalnim i međunarodnim organizacijama (grupama) žena;
16. **Poziva** generalnog sekretara da sprovede studiju o uticaju oružanog sukoba na žene i devojke, uloži žena u izgradnji mira i dimenzije polova u mirovnim procesima i razrešenju konflikta, te ga nadalje poziva da podnese izveštaj Savetu bezbednosti o rezultatima te studije i da je prosledi svim zemljama članicama Ujedinjenih nacija;
17. **Zahteva** od generalnog sekretara, kada bude zgodno, da uključi u svoje izveštavanje pred Vecom sigurnosti, napredak postignut u izjednačavanju polova kroz mirovne misije i sve druge aspekte koji se odnose na žene i devojke;
18. **Odlučuje** da ostane aktivno uključen u ovo pitanje.

From: <http://www.peacewomen.org/un/sc/1325.html#Full>

ZAVRŠNE BELEŠKE

Uvod

¹ Rogova se odnosila na četiri podržavajuće rezolucije usvojene od Saveta Bezbednosti UN, 1820, 1888, 1889 i 1960, koje ona naziva "sestre rezolucije".

² Savet Bezbednosti Ujedinjenih nacija, "Žene, Mir i Bezbednost: Izveštaj Generalnog Sekretara," S/2010/173, 6. april 2010.

³ Merriam Webster Online Rečnik, na: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/fables>.

⁴ Korespodencija i intervju MŽK sa Osnat Lubrani, UNDP Lokalna predstavница, Priština, 4. juli 2011.

⁵ UNIFEM *Rodno učesće; Pregled*, UNIFEM, 2002.

⁶ Intervju MŽK sa Elizabeth Schleicher, Savetnik za rodna pitanja u KFOR-u, Priština, 14. juli 2011.

⁷ Intervju MŽK sa Nazlie Bala, Koordinatorica, UNDP Bezbednost Žena i Inicijativa za Bezbednost, Priština, 14. Juni 2011.

⁸ Intervju MŽK sa Clare Hutchinson, bivši savetnik za rodna pitanja u UNMIK-u, Priština, 2007.

⁹ Intervju MŽK sa Frode Mouring, UNDP, Priština, 2007.

¹⁰ EULEX, "Brošura o Misiji EU o Vladavini Prava na Kosovu."

¹¹ Savet Evropske Unije, Sekretarijat, "Primena Rezolucije 1325 u kontekstu ESDP-a," Brisel, 29 Septembar 2005, na: http://www.eulex-kosovo.eu/training/hrgi/docs/170707implementationunscr_en.pdf.

¹² Evropska Unija, "Zajednička Akcija Saveta 2008/5928/CFSP Evropske Unije."

¹³ Na Albanskom, Trupat Mbrojtëse të Kosovës (TMK).

Učešće

¹ Human Rights Watch, *Nedelja terora u Drenici: Humanitarni Zakon Nasilja na Kosovu*, Sjedinjene Države: Februar 1999.

² Intervju MŽK sa Sirpa Rautio, Bivšim Šefom za ljudska prava i kancelariju za rodna pitanja u EULEX-u, 21. septembar 2011.

³ Rezolucija 1244 Saveta Bezbednosti UN, at: [http://daccess-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement).

⁴ NATO, Vojno tehnički sporazum, 9. jun 1999, na: <http://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm>.

⁵ Generalni Sekretar UN, Cilj V, Pokazatelj 8 definiše "mirovne sporazume" kao "ugovore koji imaju cilj da završe ili značajno transformišu nasiljne sukobe, tako da se mogu uputiti još konstruktivnije."

⁶ Generalni Sekretar UN, Pokazatelj 8.

⁷ Igballe Rogova, "Umrežavanje: Ključ do Izgradnje mira i Organizovanja bolje budućnosti," govor obavljen na Međunarodnoj ženskoj konferenciji CFD-a, 22-24.maj 2003, Ciri, Švajcarska, na http://www.cfd-ch.org/womanoeuvres/wmo_ws_ref_rogova.html, u Februaru 2007.

⁸ Korespondencija MŽK sa Veprora Shehu, Izvršna direktorka Medica Kosova, 2011.

⁹ UNMIK-ova tendencija da ojača patrijarhat je bio je jedan od stalnih lajtmotiva među ispitanicima.

¹⁰ Pogledajte isto, Lesley Abdela, "Muškarci sa misijom – bez žena", 2. Mart 2000, na: http://www.abdela.co.uk/Information/Kosovo/Men_with_a_mission_no_women.html.

¹¹ Intervju MŽK sa Igballe Rogova, Izvršna direktorka Mreže Žena Kosova, Priština, 2007.

¹² Generalni Sekretar UN-a, pokazatelj 7

- ¹³ Peter Joseph Singhatey, „Uloga Regionalnih organizacija u održavanju Međunarodnog mira i bezbednosti“ str.2 na: <http://www.petersinghatey.com/papers/The%20Role%20of%20Regional%20Organizations%20in%20the%20Maintenance%20of%20International%20Peace%20and%20Security.pdf>.
- ¹⁴ Generalni Sekretar UN, cilj VI, Pokazatelj 9.
- ¹⁵ Intervju MŽK sa Ariana Qosaj-Mustafa, aktivistkinja za ženska prava, Priština, 15. juli 2011.
- ¹⁶ Intervju MŽK sa Flora Macula, UN Women (u to vreme UNIFEM), Priština, 2007.
- ¹⁷ Intervju MŽK sa Clare Hutchinson, 2007.
- ¹⁸ Šef Misije EULEX, govor na "Otvorenom danu: 10 Godina RSBUN 1325," 3.novembar 2010.
- ¹⁹ Intervju MŽK sa Luljeta Vuniqi, Izvršna direktorka, Kosovskog Centra za rodne studije, Priština, 12. Juli 2011. Ostali ispitanici su dali slične izjave
- ²⁰ EULEX webstranica, "EULEX staff info" <http://www.eulex-kosovo.eu/en/info/StaffInfo.php>.
- ²¹ Intervju MŽK sa Sirpa Rautio, 2011.
- ²² Intervju MŽK sa Clare Hutchinson, 2007.
- ²³ Korespodencija MŽK sa EULEX, oktobar 2011.
- ²⁴ Generalni Sekretar UN, Pokazatelj 10 o prusustvu viših stručnjaka za rodna pitanja u terenskim misijama UN-a.
- ²⁵ Korespodencija MŽK sa UNMIK, septembar 2011.
- ²⁶ Intervju MŽK-a sa Clare Hutchinson, 2007.
- ²⁷ Intervju MŽK-a sa Luljeta Vuniqi, 2007.
- ²⁸ Intervju MŽK-a sa Igballe Rogova, 2011.
- ²⁹ Generalni Sekretar UN, Pokazatelj 10: "nivo rodne stručnosti u odlučivanju UN u zemljama pogođenim od skukoba", odmereno od "broja i procenata imenovanih savetnika za rodna pitanja."
- ³⁰ Intervju MŽK sa Luljeta Vuniqi, 2007.
- ³¹ Intervju MŽK sa Arjeta Rexhaj, Politička savetnica potpredsednice Vlade Edita Tahiri, Priština, 26.juli 2011.
- ³² Korespodencija sa EULEX, oktobar 2011.

- ³³ MŽK, *Godišnji izveštaj 2007*, na:
<http://www.womensnetwork.org/images/pdf/kwn%20annual%20report%202007.pdf>, str. 15.
- ³⁴ Intervju MŽK-a sa Luljetom Vuniqui, 2007
- ³⁵ Intervju MŽK-a sa Belgjzare Muharremi, Direktorka „Otvorenih Vrata“, ženske organizacije, Priština, 22.juli 2011.
- ³⁶ NATO, Newsroom, News 17 Maj 2011, na:
http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_74396.htm.
Takođe, NATO, „Poboljšanje rodne svesti u KFOR-u,“ 17.maj 2011, na:
http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_74396.htm.
- ³⁷ Intervju MŽK-a sa Elisabeth Schleicher, Priština, 11. Juli 2011.
- ³⁸ Prema Generalnom Sekretaru UN, pokazatelji 4 i 20.
- ³⁹ Intervju MŽK-a sa Ariana Qosaj-Mustafa, bivši predstavnik OEBS-a, Priština, 15. juli 2011.
- ⁴⁰ Intervju MŽK-a sa Theodora Krumova, Priština, 24. Avgust 2011.
- ⁴¹ Intervju MŽK-a sa Jocelyne Talbot, Rodni savetnik UNDP, Priština, 20. Septembar 2011.
- ⁴² Novi pristup u uspostavljanju visokih savetnika za rodna pitanja na višim nivoima upravljanja počeo je 2009, u devet konfliktnih i post-konfliktnih zemalja, kao inicijativa Globalnog UNDP-ja. UNDP Kosovo je bila jedna od kancelarija UNDP-ja izabrana da pokrene ovaj novi pristup (Korespodencija MŽK-a sa Jocelyne Talbot).
- ⁴³ Vidi poglavlje „zaštita života žena.“
- ⁴⁴ Generalni sekretar UN-a, Cilj IX, Pokazatelj 13. Ovo je odmereno pregledavanjem „mere do koje misije Saveta Bezbednosti upućuju specifična pitanja koja dotiču žene i devojke u smislu preporuke i izveštaja misije.“
- ⁴⁵ Savet Bezbednosti UN-a, „Izveštaj Misije Saveta Bezbednosti za Kosovo i Beorad, Savezna Republika Jugoslavije,“ S2002/1376, 19. Decembar 2002, na:
<http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B->

6D27-4E9C-8CD3-
CF6E4FF96FF9%7D/kos%20S2002%201376.pdf.

⁴⁶ Mreža Žena Kosova, *Praćenje primene Rezolucije 1325 SBUN na Kosovu*, Priština, Kosovo, 2009.

⁴⁷ Savet Bezbednosti UN, "Pismo datirano 7. oktobra 2005, od strane Generalnog Sekretara, upućeno Predsedniku Saveta Bezbednosti," S/2005/63, 7. oktobar 2005, na:
<http://www.ico-kos.org/pdf/KaiEidereport.pdf>.

⁴⁸ Savet Bezbednosti UN, "Pismo datirano 7. oktobra 2005, od strane Generalnog Sekretara, upućeno Predsedniku Saveta Bezbednosti."

⁴⁹ Ostali izveštaji koji su možda pominjali žene, ali smo mi samo našle četiri izveštaja. Dva su bila na web stranici SBUN (<http://www.un.org/Docs/sc/missionreports.html>) i dva su bila priložena pismima Generalnog Sekretara UN-a u vezi sa izveštajima Martti Ahtisaarija (<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=s/2007/168>) i Kai Eide (http://www.un.org/Docs/sc/unsc_presandsg_letters05.htm).

⁵⁰ Misija Saveta Bezbednosti UN, *"Izveštaj o Misiji Saveta Bezbednosti na Kosovu i Beogradu, Savezna Republika Jugoslavija 14-17. Decembar 2002,"* S/2002/1376, 19. decembar 2002, str. 11, na:

<http://www.un.org/Docs/sc/missionreports.html>. Uprkos postojanju web stranice Kancelarije Ujedinjenih Nacija Specijalnog izaslanika za Kosovo, samo Kai Eide-ov izveštaj se može naći u odeljku dokumenata. Nijedan drugi izveštaj nekog od specijalnih izaslanika se ne može naći na web stranici UNOSEK-a.

⁵¹ *Ibid*, str. 8.

⁵² Intervju MŽK-a sa Igballe Rogova, 12. Juli 2007.

⁵³ *Ibid*.

⁵⁴ Intervju MŽK-a sa Igballe Rogova, 2007.

⁵⁵ Intervju MŽK-a sa Luljeta Vuniqi, 12. Juli 2011.

- ⁵⁶ Generalni Sekretar UN-a, Cilj VII, Pokazatelj 11, "nivo učešća žena u formalnim pregovorima" i "učešće žena u formalnom praćenju konsultativnog statusa na početku i na kraju mirovnih pregovora."
- ⁵⁷ Korespondencija MŽK-a sa Veprora Shehu, 2011.
- ⁵⁸ Intervju MŽK-a sa Igballe Rogova, 20. Juli 2011.
- ⁵⁹ Intervju MŽK-a sa Luljeta Vuniqi, 2007.
- ⁶⁰ Intervju MŽK-a sa Igballe Rogova, 12. Juli 2007.
- ⁶¹ Pisma dostupna na: www.womensnetwork.org.
- ⁶² Departament UN-a za Javno informisanje, „Konferencija za Štampu o misiji SB za pronalaženje činjenica u Beogradu i Prištini,, 24.april 2007, na: <http://reliefweb.int/node/231508>.
- ⁶³ Intervju MŽK-a sa Teuta Sahatqija, Članica Skupštine za LDK, Priština, 26.juli 2011.
- ⁶⁴ Intervju MŽK-a sa Flora Macula, UN Women, Priština, 6.juli 2011.
- ⁶⁵ Generalni Sekretar UN-a, Pokazatelj 8.
- ⁶⁶ Savet Bezbednosti UN-a, "Pismo datirano 26.marta 2007, od Generalnog Sekretara, upućeno Predsedniku Saveta Bezbednosti: Dodatak Sveobuhvatnog predloga za rešenje statusa Kosova," S/2007/168/Add.1, 26.mart 2007, at: http://www.unosek.org/docref/Comprehensive_proposal-english.pdf.
- ⁶⁷ Generalni sekretar UN-a, Pokazatelj 11.
- ⁶⁸ Intervju MŽK-a sa Arjeta Rexhaj, Politički savetnik Edite Tahiri, Priština, 26.juli 2011.
- ⁶⁹ Intervju MŽK-a sa Igballe Rogova, Priština, 20.juli 2011.
- ⁷⁰ Intervju MŽK-a sa Edita Tahiri, Potpredsednica Vlade za Spoljnu politiku i Nacionalnu Bezbednost, Priština, 27.juli 2011.
- ⁷¹ Intervju MŽK-a sa Edita Tahiri, 27.juli 2011.
- ⁷² Što se tiče Generalnog Sekretara UN-a, Pokazatelj 12b, Centralna Izborna Komisija Kosova (CIKK) nije posedovala rodne razvrstane podatke o broju registrovanih i trenutnih

biraa (Telefonski razgovor MŹK-a sa CIKK, 10.novembar 2011.)

⁷³ Generalni Sekretar UN-a Cilj VIII, Pokazatelj 12.

⁷⁴ Izbori za Skupštinu Kosova, Uredba UNMIK-a br. 2004/12 proglašena 5.maja 2004, odeljak 21 i Uredba UNMIK-a br. 2000/39 o Opštinskim Izborima na Kosovu, dana 8.jula 2000, odeljak 4.2.

⁷⁵ Kosovski Źenski Lobi (KŹL) je nastao kao proces sastavljanja Nacionalnog Plana Akcije u Postizanju Rodne jednakosti, proces koji je obuhvatio Źene iz civilnog društva i Źene u politici. Grupa je bila ad-hoc i uključila pojedinačne članove u pokušaju da izbegne institucionalne i političke zahteve partija nad Źenama. I pored toga, alijanse političkih partija su mislile da su neke Źene kasnije odbile da budu uključene u napore za zastupanje KŹL-a. Bez formalnog dogovora o koordinacionoj strukturi, grupa se polako raspala. Vidi Nicole Farnsworth (ed.) za Kosovski Centar za Źenske Studije, *Istorija je takođe i njena priča: Istorija Źena u Civilnom Društvu na Kosovu 1980-2004*, Priptina: Kosovski Centar za Rodne studije, 2008, str. 195.

⁷⁶ Intervju MŹK-a sa Edita Tahiri.

⁷⁷ Institut za Razvoj Demokratije (D4D), *Dekonstrukcija Izbornih Trendova 2000-2010*, Priština: D4D, Septembar 2011.

⁷⁸ Intervju MŹK-a sa Igballe Rogova, 20.juli 2011.

⁷⁹ Intervju MŹK-a sa Behar Selimijem, poslanik skupštine za PDK, Priština, 14.juli 2011.

⁸⁰ Generalni Sekretar UN, Cilj VIII, Pokazatelj 12a.

⁸¹ Ariana Qosaj-Mustafa za KIPRED, *OsnaŹivanje Źenskog građanstva u kontekstu izgradnje države*, Priština: KIPRED, 2010, str. 10.

⁸² Intervju MŹK-a sa Sevdije Ahmeti, aktivistkinja za Źenska prava, Priština, 4.juli 2011.

⁸³ Intervju MŹK-a sa Donika Kadaj, poslanica Skupštine za AAK, Priština, 31. Avgust 2011.

- ⁸⁴ Intervju MŽK-a sa Teuta Sahatqija, poslanica Skupštine za LDK, Priština, 26.juli 2011.
- ⁸⁵ Generalni Sekretar UN-a, Cilj VIII, Pokazatelj 12a.
- ⁸⁶ Intervju MŽK-a sa Shpresa Agushi, 2007.
- ⁸⁷ Intervju MŽK-a sa Snežanom Karadžić, direktorka, Ženski Komitet za Zaštitu ljudskih prava, Priština, 9.avgust 2011.
- ⁸⁸ Intervju MŽK-a sa Teuta Sahatqija, Poslanica skupštine za LDK, Priština, 26.juli 2011.
- ⁸⁹ Intervju MŽK-a sa Naime Sherifi, Koordinator, Koalicija Skloništa i Direktorka, Centra za Zaštitu Žena i Dece, Priština, 25.juli 2011.
- ⁹⁰ Intervju MŽK-a sa Osnat Lubrani, Lokalni predstavnik UNDP-a, Priština, 4.juli 2011.
- ⁹¹ Intervju MŽK-a sa Shpresa Agushi, 21.juli 2011.
- ⁹² Intervju MŽK-a sa Arjeta Rexhaj, 26.juli 2011.
- ⁹³ Intervju MŽK-a sa Donika Kadaj, 31.avgust 2011.
- ⁹⁴ Intervju MŽK-a sa Teuta Sahatqija, 26.juli 2011.
- ⁹⁵ Intervju MŽK-a sa Naime Sherifi, 25.juli 2011.
- ⁹⁶ Generalni sekretar UN-a, Pokazatelj 12a.
- ⁹⁷ Intervju MŽK-a sa Ariana Qosaj-Mustafa, Savetnica Predsednice Jahjaga, Priština, 15.juli 2011.
- ⁹⁸ Zakon o rodnoj jednakosti, br. 2004/2, 7.jun 2004.
- ⁹⁹ Zakon o rodnoj jednakosti, Čl. 3.2.
- ¹⁰⁰ Kosovo je uvelo kvotu za učešće žena u skupštini i skupštini opštine (molimo pogledajte prethodno poglavlje).
- ¹⁰¹ Zakon o rodnoj jednakosti, Čl. 3.5. Očigledno je da su sve ulice na Kosovu imenovane po muškarcima. Teuta Sahatqija je rekla da ovo prikazuje „duboki muški mentalitet koji je kontra produktivan kada je reč o osnaživanju žena“ (intervju, Priština, 26.juli 2011).
- ¹⁰² Zakon o rodnoj jednakosti, Čl. 5.2.
- ¹⁰³ Intervju MŽK-a sa Mehdi Geci, Priština, 29.jun 2007
- ¹⁰⁴ Intervju MŽK-a sa Arjeta Rexhaj, 10.juli 2007.
- ¹⁰⁵ Intervju MŽK-a sa Lujeta Vunij, 2007.

- ¹⁰⁶ MŽK, *Prećenje sprovođenja Rezolucije 1325 Saveta Bezbednosti Ujedinjenih Nacija na Kosovu*, drugo izdanje, Priština: MŽK, 2009, str. 27.
- ¹⁰⁷ Generalni Sekretar UN-a, Cilj 16: "Operativni mehanizmi i strukture na mestu za jačanje fizičke bezbednosti i sigurnosti za žene i devojke."
- ¹⁰⁸ Intervju MŽK-a sa Hysni Shala, Vodnik i koordinator za ljudska prava, Kosovska policija, Priština, 22.juli 2011.
- ¹⁰⁹ Intervju MŽK-a sa Hysni Shala, 22.juli 2011.
- ¹¹⁰ Intervju MŽK-a sa Behar Selimi, Bivši Generalni Direktor Kosovske Policije, Priština, 2007 i 2011.
- ¹¹¹ Generalni Sekretar UN-a pokazatelj 5b poziva se na politiku okvira nacionalne bezbednosti da zaštiti prava žena i devojaka.
- ¹¹² Intervju MŽK-a sa Behar Selimijem, 2007.
- ¹¹³ Intervju MŽK-a sa Behar Selimijem, jul 2011.
- ¹¹⁴ Intervju MŽK-a sa Osnat Lubrani, 4.juli 2011.
- ¹¹⁵ Podaci iz Kosovske policije, 2011.
- ¹¹⁶ Intervju MŽK-a sa Hysni Shala, 22.juli 2011.
- ¹¹⁷ Intervju MŽK-a sa Shpresa Mulliqi, OSCE, Priština, 12.juli 2011.
- ¹¹⁸ Intervju MŽK-a sa Tahire Haxholli, Septembar 2011.
- ¹¹⁹ Generalni Sekretar, Pokazatelj 16.
- ¹²⁰ Intervju MŽK-a sa Hysni Shala, 22.juli 2011.
- ¹²¹ Međunarodna organizacija za Migraciju (IOM), "Socio ekonomski i demografski profili bivših boraca OVK registrovanih od IOM-a, Vol.1". Priština: IOM, 21.januar 2000.
- ¹²² Generalni sekretar UN, Pokazatelj 26.
- ¹²³ Korespondencija MŽK-a sa IOM, 5.oktobar 2011.
- ¹²⁴ John Durance i Pauline Menthonnex Gacaferri (ed) za UNDP, "Informator: Program Reintegracije ZKK-a," Kosovo: UNDP, jul 2011, str. 15.
- ¹²⁵ UNDP, "Informator," str. 5.
- ¹²⁶ Intervju MŽK-a sa Shukrije Gashi, Direktor, Partners Kosova, 7.septembar 2011.

- ¹²⁷ Intervju MŽK-a sa Muharrem Xhemajli, Priština, 15. septembar 2011.
- ¹²⁸ Zeri, "Veterani nezadovoljni zakonom," 22.juli 2011 na: <http://www.zeri.info/artikulli/1/1/30495/perfundon-greva-e-veteraneve/>.
- ¹²⁹ Zakon o Statusu i Pravima Porodica heroja, invalida, veterana i članova OVK i porodica civilnih žrtava rata, usvojen 2006, nije na početku obuhvatio i veterane (Zakon br. 02/L-2).
- ¹³⁰ Koha Net, "Veterani štrajkuju ako se ne sprovede zakon obećan od strane Thaqija", 15.novembar 2011 na: <http://www.kohaditore.com/?page=1,13,77005>.
- ¹³¹ Od 5,152 zaposlenih, 185 su žene (Statistički zavod Kosova, *Žene i Muškarci*, Priština: SOK, Mart 2009).
- ¹³² Intervju MŽK-a sa Fahri Sadriu, Bivša fokus tačka za rodna pitanja, 2007.
- ¹³³ Intervju MŽK-a sa Safet Syla, Priština, 19.septembar 2011.
- ¹³⁴ Zakon br. 03/L-04, Kosovske Bezbednosne Snage.
- ¹³⁵ Intervju MŽK-a sa Halime Morina, Koordinator, Jedinica za ljudska pravat, Ministarstvo Kosovske Bezbednosne Snage (MKBS), Priština, 25.oktobar 2011.
- ¹³⁶ Intervju MŽK-a sa Fahri Sadriu, Major, MKBS, Priština, 5.septembar 2011.
- ¹³⁷ Zakon br. 03/L-045, Ministarstvo Kosovske Bezbednosne Snage.
- ¹³⁸ Akcioni Plan za Sprovođenje Ljudskih prava i Politike ravnopravnosti polova u MKBS i KBS.
- ¹³⁹ Korespondencija MŽK-a sa Halime Morina, 15.novembar 2011.
- ¹⁴⁰ Generalni Sekretar UN-a, pokazatelj 5b.
- ¹⁴¹ Zakon br.. 03/L-122 o Diplomatskoj službi Republike Kosovo, 16.decembar 2008.
- ¹⁴² Ministarstvo Spoljnih poslova.
- ¹⁴³ Za 18 položaja ambasadora, prijavilo se 275 muškaraca i 78 žena (Ministarstvo Spoljnih poslova, 2010).

¹⁴⁴ Koha Net, "Žene poslanice: Diskriminisanje, nijedna žena ambasador", 11.novembar 2011, na: <http://www.koha.net/?page=1,13,76640>.

¹⁴⁵ Korespodencija MŽK-a sa Nagip Skenderi, Generalni sekretar, Ministarstvo Spoljnih pitanja, 18.oktobar 2011.

¹⁴⁶ Udruženje advokata Norma, *Istraživanje i praćenje sprovođenja Zakona o ravnopravnosti polova, Priština: Norma, 2011.*

Bezbednost

¹ Intervju MŽK-a sa Fahri Sadriu, u to vreme Koordinator Borda za Ravnopravnost polova, Kosovski Zaštitni Korpus, 2007.

² Generalni sekretar UN-a, pokazatelj 14.

³ Generalni Sekretar UN-a, Cilj X.

⁴ Agencija za Ravnopravnost Polova se udružila UNDP-u u podržavanju istraživanja MŽK-a *Bezbednost počinje od kuće*, ali ovo samo ispituje jedan aspekt bezbednosti žena i devojaka: nasilje u porodici. Promene u ženskim shvatanjima bezbednosti mogu uticati na napredak tokom vremena u oblasti zaštite, prema Generalnom Sekretaru UN-a. Kosovski Centar za Rodne Studije (KCRS) razvio je metodologiju u 2010, za procenu ženske bezbednosti koristeći pokazatelje Generalnog Sekretara UN-a (*Indeks bezbednosti žena 2010: Izveštaj Kosova*, Priština: KCRS, 2011). Međutim, KCRS je izveo iz panel rasprave sa stručnjacima pre nego sa širim predstavnicima Kosova, pregled različitih žena (na osnovu pokazatelja 14 Generalnog Sekretara UN-a). Stoga shvatanja žena i devojaka o bezbednosti razvrstani po određenim etničkim, starosnim i drugim socijalnim grupama; kako ovo utiče na njihovu sposobnost da učestvuju u javnom životu; i promene u percepcijama preko vremena ostaju nedovoljno ocenjene i upućene.

⁵ Citirano u Human Rights Watch, "Serb Gang-Rapes in Kosovo Exposed," 20.mart 2000, na: <http://www.hrw.org/news/2000/03/20/serb-gang-rapes-kosovo-exposed>. Kosovska žena svedoči o silovanju svoje 28-o godišnje zaove i ubistvu šest članova njene porodice od strane šest naoružanih i uniformisanih srpskih muškaraca. Incident se dogodio dva dana pre nego što je NATO ušao u Peć.

⁶ Statut Roma, Čl. 7.1, g, na: <http://untreaty.un.org/cod/icc/index.html>.

⁷ Međunarodni Sud za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja Međunarodnog humanitarnog zakona počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991, „Ažuriran Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju,” Septembar 2009, Čl. 5, na: http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_s_ept09_en.pdf.

⁸ Rezolucija Saveta Bezbednosti 1325, čl. 10. Populacioni fond Ujedinjenih Nacija (UNFPA) definiše rodno zasnovano nasilje kao „bilo kakvu štetu koja je uperena protiv lica na osnovu roda ili pola, što je rezultovalo iz neravnoteže vlasti koje eksploatišu razliku između muškaraca i žena, kao i između muškaraca i žena” Nasilje može biti fizičko i/ili seksualno, kao i psihološko, ekonomsko, ili socio-kulturno („Rodno zasnovano nasilje na Kosovu: Studija slučaja”, UNFPA, januar, 2005, na: http://www.unfpa.org/women/docs/gbv_kosovo.pdf).

⁹ D. Serrano Fitamant za UNFPA, "Izveštaj o proceni seksualnog nasilja na Kosovu," Albanija: 28 maj 1999, na: http://www.ess.uwe.ac.uk/Kosovo/Kosovo-Current_News196.htm, procenjeno 30.oktobra 2011.

¹⁰ Regan Ralph, Izvršni Direktor Divizije za ljudska prava, Human Rights Watch, "Serb Gang-Rapes in Kosovo Exposed," 20.mart 2000, na: <http://www.hrw.org/news/2000/03/20/serb-gang-rapes-kosovo-exposed>.

¹¹ Vidi Chris Corrin, "Post konfliktna situacija na Kosovu," u *Ako ne sada, kada?*, 2001, str. 93; Michelle Hynes i Barbara Lopes Cardozo, "Seksualno nasilje protiv žena u izbegličkim okolnostima," *Žurnal o Zdravlju žena i rodno zasnovane medicine*, 9, br. 8, 2000, str. 819-824; i Centar za zaštitu žena i dece, *Godišnji 2003*, str. 136.

¹² Human Rights Watch, "Srpske bande-Izložena silovanja na Kosovu."

¹³ Generalni sekretar UN-a, pokazatelj 25.

¹⁴ MKSJ, "Ažuriran Statut," rezolucije 808 i 827.

¹⁵ Kancelarija ima isti mandat kao i druge fokus tačke departamenta UN-a (Korespodencija MŽK-a sa MKSJ, 18.oktobar 2011), navedeno u Sekretarijatu UN , Bilten "Generalnog Sekretara: Fokus tačke Departamenta za žene u Sekretarijatu," ST/SGB/2008/12, 1.avgust 2008, na: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/447/38/PDF/N0844738.pdf?OpenElement>.

¹⁶ Vidi Julie Mertus, "Kada dodajete ženska pitanja: Žensko učešće u Međunarodnom Krivičnom sudu za Bivšu Jugoslaviju," *Seton Hall Law Review*, Vol. 38:1297, 2008, na: <http://law.shu.edu/Students/academics/journals/law-review/Issues/archives/upload/Mertus-final.pdf>.

¹⁷ Korespodencija MŽK-a sa MKSJ, 18.oktobar 2011.

¹⁸ UN MKSJ, "Outreach Program" at: <http://www.icty.org/sections/Outreach/OutreachProgramme>.

¹⁹ Generalni sekretar UN-a, pokazatelj 25a.

²⁰ Korespodencija MŽK-a sa MKSJ, 18.oktobar 2011.

²¹ MKSJ, Obrazac za informisanje o slučaju, "Vlastimir Đorđević," IT-05-87/1.

²² MSKJ, "Pregled presude," Hag, 23.februar 2011, na: http://www.icty.org/x/cases/djordjevic/tjug/en/110223_summ ary.pdf.

²³ Generalni Sekretar UN-a, pokazatelj 25a.

- ²⁴ Intervju MŽK-a sa Sevdije Ahmeti, aktivistkinja za ženska prava, Priština, 4.juli 2011.
- ²⁵ MKSJ "Inovativne procedure", na: <http://www.icty.org/sid/10313>, procenjene 31.oktobar 2011.
- ²⁶ *Ibid.*
- ²⁷ Intervju MŽK-a sa Vepore Shehu, Izvršni direktor, medica Kosova, Đakovica, 1.juli 2011.
- ²⁸ Intervju MŽK-a sa Nora Ahmetaj, Direktorka Centra za Istraživanje i Objavljivanje dokumentacije, Priština, 13.oktobar 2011.
- ²⁹ Kosovo/UN izveštaj o silovanju, "Populacioni fond UN za izveštavanje o silovanju, otmice među kosovskim izbeglicama," 26.mart 2000, na <http://www.radioradicale.it/exagora/kosovo-un-rape-report>.
- ³⁰ Korespodencija MŽK-a sa UNMIK-ovim zvaničnicima, novembar 2011.
- ³¹ Generalni Sekretar UN-a, "Izveštaj Generalnog Sekretara o Privremenoj Misiji Ujedinjenih Nacija na Kosovu," S/2009/149, 17.mart 2009.
- ³² Udružene akcije 2008/124/CFSP u Evropskoj Uniji Misije Vladavine zakona na Kosovu, EULEX Kosovo; zakon br. 03/L-053 "O delokrugu, izboru predmea i slučaju sakupljanja EULEX sudija i tužioca na Kosovu,,; i Zakon br.. 03/L-052 "O Kancelariji Specijalnog Tužioca Republike Kosovo."
- ³³ Generalni Sekretar UN-a, "Izveštaj Generalnog sekretara Privremene Administracije Misije Ujedinjenih Nacija na Kosovu," S/2009/497, 30.septembar 2009, Prilog I, deo 2, "Policija", na: <http://www.un.org/Docs/sc/sgrep09.htm>.
- ³⁴ Organizacija za Evropsku Bezbednost i Saradnju na Kosovu, Departament za ljudska prava i zajednice, "Suđenja o ratnim zločinima na Kosovu: Desetogodišnja procena od 1999-2009," Maj 2010, na: <http://www.osce.org/kosovo/68569>.
- ³⁵ *Ibid.*
- ³⁶ Vrhovni Sud Kosova, Ap-Kz-108/2010, 25.novembar 2010, <http://www.eulex-kosovo.eu/docs/justice/judgments/criminal->

proceedings/SupremeC/Idriz-Gashi-108-2010/%282010.11.25%29%20JUD%20Idriz%20GASHI%20%28SC%29.ENG_redacted.pdf.

³⁷ Intervju MŽK-a sa Lina Andeer, Lokalni predstavnik, Kvinna till Kvinna, Priština, 11.juli 2011.

³⁸ Intevju MŽK-a sa Sirpa Rautio, bivši Šef kancelarije za ljudska prava i rodna pitanja, EULEX, 21.septembar 2011.

³⁹ Intervju MŽK-a sa Igballe Rogova, 20.juli 2011.

⁴⁰ Zakon br. 02/L-2, 2006. Vidi takođe, Ministarstvo za rad i socijalna pitanja, "Delatnost Departamenta Porodica palih boraca, ratnih invalida i porodica civilnih žrtava (DFDIL)," Priština, 2010 na: <http://mpms.rks-gov.net/sq-al/departamentet/departamentiifamiljeved%C3%ABshmor%C3%ABve/fush%C3%ABveprimtaria.aspx>.

⁴¹ Centralni članak UN vesti, "Žene od vitalnog značaja za mir u postkonfliktnim zonama, saslušanje Saveta bezbednosti" na: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=28758&Cr=women&Cr1=peacekeeping&Kw1=Security+Council+Resoluti on+1325&Kw2=Kosovo&Kw3>.

⁴² MŽK, Pismo Specijalnom predstavniku Generalnog sekretara UN, „Incident u selu Mala Kruša, Kosovo, dana 25.maja 2006," 26.maj 2006, na: http://www.womensnetwork.org/16letterspressreleases/index_english.html.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ UNMIK, Saopštenje za štampu, "SPGS objavljuje pronalasku o početnom istraživanju događaja u Maloj Kruši dana 25.maj 2006," UNMIK/PR/1561, 7.jun 2006.

⁴⁵ UNMIK, Saopštenje za štampu, "Generalni Sekretar UN-a imenuje Stephen Curtis kao Komisionera Policije UNMIK-A," UNMIK/PR/1582, 15. Septembar 2006.

⁴⁶ Generalni sekretar UN-Aa, pokazatelji 6 i 7.

⁴⁷ Savet Bezbednosti UN-a, "Zajednički izveštaj br. 2 Žene Mir i Bezbednost," za 1.oktobar 2010: <http://www.securitycouncilreport.org/site/c.gIKWLeMTIsG/b.6>

239031/k.197D/CrossCutting Report No 2brWomen Peace and Securitybr1 October 2010.htm.

⁴⁸ Na primer, činjenica da je UNMIK „stvorio specijalnu jedinicu kako bi osigurao da su žrtve dobile pomoć prilikom traženja pravde,“ pomenuto je od Generalnog Sekretara tokom njegovih „Primedbi o sastanku Saveta Bezbednosti o Ženama, Miru i Bezbednosti“, Nju jor, 19.jun 2008, na: <http://www.un.org/apps/sg/sgstats.asp?nid=3239>.

⁴⁹ Generalni sekretar UN-a, pokazatelj 6.

⁵⁰ Generalni sekretar UN-a, pokazatelj 5a.

⁵¹ Intervju MŽK-a sa Tilly Stroosnijder, Savetnik policije za rodna pitanja za UNMIK, 2011.

⁵² Generalni sekretar UN-a, pokazatelj 5a.

⁵³ Korespondencija MŽK-a sa Elisabeth Schleicher, Rodni savetnik KFOR-a, 17.novembar 2011.

⁵⁴ Intervju MŽK-a sa Sirpa Rautio.

⁵⁵ Korespondencija MŽK-a sa EULEX-om, 7.oktobar 2011.

⁵⁶ Generalni Sekretar UN-a, Cilj IV.

⁵⁷ Generalni Sekretar UN-a, Cilj IV i pokazatelj 5a.

⁵⁸ Intervju MŽK-a sa Igballe Rogova, 2007.

⁵⁹ Generalni Sekretar UN-a, Cilj II.

⁶⁰ Generalni Sekretar UN-a, pokazatelj 2.

⁶¹ MŽK je fokusirala izveštaje UNMIK-a na Savet Bezbednosti UN-a, kao organizacija odgovorna za izveštavanje. Izveštaji UNMIK-a su uglavnom obuhvatali informacije od ostalih relevantnih aktera, kao što je EULEX u kasnijim godinama.

⁶² UNMIK Izveštaj Generalnom Sekretaru, 20.novembar 2006, str. 10.

⁶³ UNMIK Izveštaj Generalnom Sekretaru, 26. jun 2003, str. 5.

⁶⁴ Generalni Sekretar UN-a, pokazatelj 2.

⁶⁵ Intervju MŽK-a sa Tilly Stroosnijder, Savetnica za rodna pitanja u policiji, UNMIK, 2011.

⁶⁶ Intervju MŽK-a sa pet aktivistkinja za ženska prava, 2011.

⁶⁷ Intervju MŽK-a sa Luljeta Vuniqi, 2011.

⁶⁸ UNMIK Izveštaj Generalnom Sekretaru, 12.avgust 2011, str. 11.

⁶⁹ Generalni Sekretar UN-a, pokazatelj 3a.

⁷⁰ Prema Generalnom Sekretaru UN-a, pokazatelj 3a.

⁷¹ Koordinaciona grupa za bezbednost i rodna pitanja (SGCG) je neformalna grupa koja zahteva da koordiniše napore u vezi sa rodnom jednakošću na Kosovu, uključujući agencije UN-a, Kosovske institucije, ženske organizacije, NATO, OEBS, EUSR, i EULEX.

⁷² OHCHR, "Strateški Plan Uprave Visokog Komesara 2010-2011," na: <http://www.ohchr.org/Documents/Press/SMP2010-2011.pdf>.

⁷³ Intervju MŽK-a sa Arbena Kuriu, Službenik programa, OHCHR, Priština, 27.juli 2011.

⁷⁴ Zakon o ravnopravnosti polova, čl. 6, prema Luljeta Domaniku, Pravni savetnik za rodnu jednakost u Instituciji Ombudspersona (Intervju MŽK-a, Priština, 14.oktobar 2011).

⁷⁵ Intervju MŽK-a sa Luljeta Domaniku, 14.oktobar 2011.

⁷⁶ Iz slučajeva žalbi, 23.4 procenata su registrovane žene (942 od muškaraca i 288 od žena), i 26.1 procenat slučajeva je istraženo i popunjeno od strane žena (306 slučajeva popunjeno od muškaraca koji su ispitivani i 108 od žena).

⁷⁷ Intervju MŽK-a sa predstavnicima EULEX-a, Priština, 13.juli 2011.

⁷⁸ Šef Misije, Govor na otvorenom danu, "10.godina Rezolucije SBUN 1325," 3.novembar 2010.

⁷⁹ Nažalost njihov odgovor na naš zahtev za rodno-rašljanjene podatke o slučajevima nije stigao na vreme, tako da smo samo iskoristili dostupne online informacije. Za više informacija o slučajevima koje možemo da lociramo, molimo pogledajte sledeći odeljak "Daleko je pravda."

⁸⁰ EULEX, *Godišnji izveštaj 2010 o sudskim aktivnostima EULEX-a*, 2010, na: <http://www.eulex-kosovo.eu/en/justice/>.

⁸¹ Korespondencija MŽK-a sa EULEX-om, 7.oktobar 2011.

⁸² Ured Premijera, Kancelarija za dobro upravljanje, ljudska prava, jednake mogućnosti i rodna pitanja, *Izveštaj o Sprovođenju Strategije i Akcionog Plana o Ljudskim pravima u Republici Kosova (2009-2011)*, Priština: Kancelarija Dobrog upravljanja, 2011.

⁸³ Intervju MŽK-a sa Habit Hajredini, Direktor Kancelarije za dobro upravljanje, Jednake mogućnosti i rodna pitanja, Ured Premijera Kosova, Priština, 2. avgust 2011.

⁸⁴ Intervju MŽK-a sa Igballe Rogova, 2007.

⁸⁵ Generalni Sekretar UN-a, pokazatelji 3a, 4, i 5a.

⁸⁶ Amnesty International, Kosovo (Srbija i Crna gora) *"Da li to znači da imamo prava?" Zaštita ljudskih prava žena i devojaka trafikovanih za nasilnu prostituciju na Kosovu*, EUR 70/010/2004, 5 Maj 2004, na:

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR70/010/2004/en/55dae004-d5e4-11dd-bb24-1fb85fe8fa05/eur700102004en.html>.

⁸⁷ Intervju MŽK-a sa Behar Selimi, 2011.

⁸⁸ Amnesty International, 2004, i Sastanak Grupe Ekspertata Ujedinjenih nacija o Međunarodnoj Migraciji i Razvoju, podeli stanovništva, Departamentu za Ekonomska i Socijalna pitanja, Sekretarijat Ujedinjenih Nacija, New York, 6-8. juli 2005. Dok se upotreba usluga prostitucije i trgovine znatno proširila zbog međunarodnih snaga na Kosovu, lokalna kosovska klijentela izgleda da je sa vremenom odrasla (UNMIK, „Kampanja o osavešćavanju o HIV/AIDS na Kosovu“, TV UN Nacija, Progra br. 877, 3. novembar 2003.)

⁸⁹ BBC News, "UN Trupe na Kosovu 'Industrija seksa'" 6. maj 2004, na: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3686173.stm>. Za druge primere, pogledajte Amnesty International.

⁹⁰ Generalni Sekretar UN-a, pokazatelj 4. Bilten Generalnog Sekretara ST/SGB/2003/13 definiše seksualno eksploataciju kao bilo koji stvarni ili pokušaj zloupotrebe položaja ugroženosti, različite moći ili poverljivosti, u seksualne svrhe, uključujući ali se ne ograničavajući na, novčano, socijalno ili

političko profitiranje od seksualnih eksploatacija drugih.
„Seksualno zlostavljanje“ je definisano kao stvarni ili preteće fizičko nametanje seksualne prirode, bilo na silu ili pod neravnopravnim uslovima ili prinude.

⁹¹ UNMIK Odredba Br. 2001/4 O zabrani Trgovine Ljudima na Kosovu.

⁹² Republika Kosovo, Vlada, Ministarstvo Unutrašnjih Poslova, “Nacionalna Strategija i Akcioni plan protiv Trgovine ljudskim bićima 2011-2014,” avgust 2011.

⁹³ Krivični Zakon Kosova (KZK) definiše „trgovinu“ i kazne (čl. 139); Kosovski zakon o javnom redu i miru odnosi se na prinudne prostitucije kao prekršaj, kažnjiv do dva meseca (član 18(8)); i Uredba UNMIK-a o Zabranu Trgovine ljudima na Kosovu, navodi kazne u rasponu od dve do 20 godina zatvora. (UNMIK/REG/2001/4 12.januar 2001). Drugi važeći zakoni su dati u „Nacionalnoj strategiji“.

⁹⁴ Krivični zakon Kosova, UNMIK/REG/2003/25, član 139, Trgovina ljudima.

⁹⁵ Vrašava, 16.V.2005

⁹⁶ Uredba UNMIK-a br. 2001/4 O zabranu Trgovine ljudima na Kosovu.

⁹⁷ *Ibid.*

⁹⁸ Generalni Sekretar UN-a, pokazatelj 15 poziva za tu obuku.

⁹⁹ Generalni sekretar UN-a, pokazatelj 4 poziva za praćenje mere do koje su preventivne mere imale željeni efekat.

¹⁰⁰ Intervju MŽK-a sa Arbena Kuriu, 2011.

¹⁰¹ Intervju MŽK-a sa Shpresa Mulliqi, 2011.

¹⁰² Intervju MŽK-a sa bivšim zaposlenim OEBS-a, 2011.

¹⁰³ Intervju MŽK-a sa Igballe Rogova, 2007.

¹⁰⁴ Intervju MŽK-a sa predstavnicima EULEX-a, Priština, 13.juli 2011.

¹⁰⁵ Citirano u Amnesty International, “Dakle, da li to znači da mi imamo prava?”

¹⁰⁶ UNMIK, “Borba protiv Trgovine ljudima na Kosovu: Strategija i Zalaganje”, UNMIK, Maj 2004, na:

[http://www.unmikonline.org/misc/UNMIK Whit paper on trafficking.pdf](http://www.unmikonline.org/misc/UNMIK_Whit_paper_on_trafficking.pdf).

¹⁰⁷ BBC News, "UN Trupe na Kosovu 'Industrija seksa" 6.maj 2004.

¹⁰⁸ Intervju MŽK-a sa Jean Wakam, Šef tima za ponašanje i disciplinu, UNMIK, 26.oktobar 2011.

¹⁰⁹ Generalni Sekretar UN-a, pokazatelj 4.

¹¹⁰ Agencija France-Presse, "Kosovo: Zaposleni UN-a osuđen za seksualno zlostavljanje, optužbe za trgovinu ljudima," 26.maj 2005.

¹¹¹ Po Generalnom Sekretaru UN-a, pokazatelj 4.

¹¹² Diplomatski imunitet kao što je definisano u Konvenciji UN-a o Diplomatskim odnosima u Beču 1961, član 29, p. 9.

¹¹³ UNMIK/REG/2000/47, na:

<http://www.unmikonline.org/regulations/2000/reg47-00.htm>.

¹¹⁴ Intervju MŽK-a, 2011.

¹¹⁵ Generalni sekretar UN-a optužuje DPKO za odgovornosti u vezi sa pokazateljem 4.

¹¹⁶ Odredba koja ovlašćuje studij je E/CN.4/SUB.2/DEC/2001/105, i izveštaj o napretku studija: E/CN.4/Sub.2/2002/6.

¹¹⁷ IOL vesti, "Službenik UN-a optužen za zlostavljanje deteta", 3.februar 2005, na:

[http://www.iol.co.za/news/world/un-official-held-over-](http://www.iol.co.za/news/world/un-official-held-over-alleged-child-abuse-1.233105)

[alleged-child-abuse-1.233105](http://www.iol.co.za/news/world/un-official-held-over-alleged-child-abuse-1.233105); i *Daily News*, "Pakistanac osuđen za zlostavljanje maloletnika na Kosovu", 2.novembar 2005, na:

http://www.dailytimes.com.pk/default.asp?page=2005%5C11%5C02%5Cstory_2-11-2005_pg7_47.

¹¹⁸ Steven Erlanger, "The Ugliest American," *New York Times Magazine*, 2.april 2000, na:

<http://www.nytimes.com/2000/04/02/magazine/the-ugliest-american.html?src=pm>.

¹¹⁹ Save the Children, "Seksualno eksploataisanje i zlostavljanje dece od humanitarnih i mirovnih radnika", Obaveštenje policije, Decembar 2009.

¹²⁰ Roger Cohen, "U.S. Sergeant Gets Life in Murder of Kosovo Girl, 11", *The New York Times*, 2.avgust 2000. Za više detalja, pogledajte Steven Erlanger, "The Ugliest American", *The New York Times*, 2.april 2000.

¹²¹ Šef misije EULEX, "Govor na otvorenom danu: 10.godina Rezolucije SBUN 1325," 3.novembar 2010; EULEX policija da pruži pomoć Kosovskim institucijama u borbi protiv trgovine ljudima; javni događaji u vezi sa trgovinom ljudi; i praćenje slučajeva trgovine (Korespodencija MŽK-a sa EULEX-om, 7.oktobar 2011).

¹²² MŽK zatražila kvantitativne informacije od EULEX-a u vezi sa svim slučajevima, ali nisu obezbeđeni.

¹²³ EULEX Kosovo, Sudske presude, krivični postupci, Vrhovni sud Kosova, Ap.-Kz No. 106/2007, PnIKr 165/2009, na: <http://www.eulex-kosovo.eu/docs/justice/judgments/criminal-proceedings/SupremeC/SC%20Judgment%20-%20Vladimir%20Ukaj%20et%20alia%20-%20E.pdf>.

¹²⁴ Intervju MŽK-a sa Sakibe Doli, Direktorica Bezbednosne kuće, 2007.

¹²⁵ Korespodencija MŽK-a sa Sakibe Doli, 14.novembar 2011.

¹²⁶ Nicole Farnsworth i Ariana Qosaj-Mustafa za MŽK, *Bezbednost počinje od kuće*, Priština: MŽK, 2008; Evropska komisija, "Kosovo od Rezolucijom SBUN 1244/99 2009 Izveštaj o napretku," 14.oktobar 2009; Freedom House, "Mapa slobode u Svetu," Kosovo: Freedom House, 2010; i UNHCR, "Pravne smernice UNCHR-a za procenu Međunarodne zaštite potreba pojedinaca na Kosovu," 9. Novembar, str. 20.

¹²⁷ Korespodencija MŽK-a sa Kosovskom policijom, 2011. Uneti podaci uključuju navodne žrtve nasilja u porodici od 2006 do 2010.

¹²⁸ MŽK, *Bezbednost počinje od kuće*, str. 48.

¹²⁹ Intervju MŽK-a sa Tahire Haxholli, Policija Kosova, Priština, 2011.

¹³⁰ *Ibid.* Podaci u vezi sa koje etničke grupe, starosti ili lica iz određenih regiona su nastojala da pretrpe nasilje u porodici je bilo neubedljivo.

¹³¹ *Ibid.*

¹³² Skupština Republike Kosovo, Zakon br.03/L, čl. 182. Stupio je na snagu 1.jula 2010, i zamenjuje Uredbu UNMIK-a br. 2003/12 o zaštiti od nasilja u porodici.

¹³³ UNMIK/REG/2003/25 Privremeni Krivični Zakon Kosova, koji je 2008, usvojen od Skupštine Republike Kosova kao zvanični Krivični zakon Kosova. Vidi zakon br. 03/L-002.

¹³⁴ Generalni Sekretar UN-a, pokazatelj 15.

¹³⁵ Između 2006 i 2010, Kosovska policija je zabeležila 591 naloga za zaštitu dobijenih od sudova i 109 od policije (korespondencija sa MŽK-om, 2011).

¹³⁶ Intervju MŽK-a sa Ariana Qosaj-Mustafa, aktivistkinja za ženska prava, 23.septembar 2011.

¹³⁷ Generalni sekretar UN-a, pokazatelj 20. Računjanje časova obuke osoblja za donošenje odluka u sektoru bezbednosti i pravde, institucije dobijaju dokazan izazov budući da je nekoliko institucija na Kosovu institucionalizovalo takve obuke, pre nego što je nudilo ad-hoc obuke. Interesantno je da Generalni sekretar UN-a poziva osoblje na pozicijama donošenja odluka da preduzmu obuke o rodnim pitanjima jer se u suštini direktno ne odnose na žene. Dok argument može biti da bi oni mogli da prenesu svoje znanje na osoblje, čini se da bi obuka imala mnogo više uticaja ako je sprovedena iz prve ruke.

¹³⁸ Intervju MŽK-a sa Enver Peci, Priština, 2.avgust 2011.

¹³⁹ Intervju MŽK-a sa Behar Selimijem i Tahire Haxholli.

¹⁴⁰ Intervju MŽK-a sa Hysni Shala, 2007.

¹⁴¹ Intervju MŽK-a sa Behar Selimi, 2007.

¹⁴² Intervju MŽK-a sa Osnat Lubrani, Priština, 4.juli 2011.

¹⁴³ Anna Di Lellio za UNDP, *Bezbednost u zajednici*, Priština: UNDP, 2009, str. 16. Procena u 2003, procenjena na oko 330,000 do 460,000 civila ima oružje na Kosovu, uglavnom ilegalno. Anna Khakee i Nicolas Florquin, *Kosovo and the Gun: A Baseline Assessment of Small Arms and Light Weapons in Kosovo*, Specijalni izveštaj, Ženenva: UNDP i Pregled malih oružja, 2003.

¹⁴⁴ Kosovska policija je registrovala 36 slučajeva naoružanih pretnji u nasilju u porodici između 2006 i 2010 (korespodencija sa MŽK-om).

¹⁴⁵ *Ibid.*

¹⁴⁶ Generalni Sekretar UN-a, pokazatelj 17.

¹⁴⁷ Departament UN-a za poslove razoružanja, "Akcije koordinisanja lakog naoružanja: Politika Ujedinjenih Nacija," 1998. U pravcu sprečavanja, zakon o oružjima zahteva dozvolu, koja se dobija preko lekarskih ispitivanja i ispita osnovanih na znanju, za one koji su zainteresovani na zakonsko posedovanje oružja za lov, pucanje u metu i kolekcionarstvo. Republika Kosova zakon br. 03/L-143.

¹⁴⁸ Oni su obavili istraživanje u unutrašnje svrhe, ali se oslanjaju na starije informacije UNDP-a.

¹⁴⁹ Intervju MŽK-a sa Tahire Haxholli, 2011.

¹⁵⁰ Generalni Sekretar UN-a, pokazatelj 1b. Dok se pokazatelji odnose na seksualno nasilje, cilj poziva na širu pažnju na rodno zasnovano nasilje.

¹⁵¹ Priča osnovana u medijima, uključujući *Bota Sot*, "Rrëfim Ekzkluziv i Gëzim Kastratit, baba i Dianës, e vrarë nga bashkëshorti i saj" ["Ekskluzivna priča Gezim Kastratija, Dianinog oca, koja je ubijena od svog supruga"] 19 Maj 2011, na:

<http://www.botasot.info/def.php?id=119446&commentspage=4>.

¹⁵² MŽK intervju sa Naime Sherifi, Priština, 25. Jul 2011.

¹⁵³ Generalni Sekretar UN-a, pokazatelj 19.

¹⁵⁴ Za detalje, pogledajte Nicole Farnsworth i Ariana Qosaj-Mustafa za MŽK, *Više od "Reči na papiru?" Odgovor pružaoca pravde na nasilje u porodici na Kosovu, Priština: MŽK, 2009.*

¹⁵⁵ Priča osnovana na razgovorima MŽK-a sa sudijama u MŽK, *Više od „Reči na papiru?“*

¹⁵⁶ MŽK intervju sa Sevdije Ahmeti, aktivistkinja za ženska prava, Priština, , 4.Juli 2011.

¹⁵⁷ Intervju MŽK-a sa Tahire Haxholli, Kosovska policija, Priština, 8. septembar 2011.

¹⁵⁸ Razvod se rešava kroz odluku na sudu, uz saglasnot jednog ili oba supružnika. Razvod se ne može podneti za vreme trudnoće bračnog partnera ili dok zajedničko dete na napuni jednu godinu.

¹⁵⁹ Svake godine roditelj koji je dobio starateljstvo mora da proizvede izveštaj o radu koji se sastoji od svog njenog/njegovog rada za proteklu godinu i njegovu/njenu negu za osobu pod starateljstvom koji se odnosi na zdravlje, obrazovanje i ostala važna pitanja.

¹⁶⁰ MŽK, *Više od „Reči na papiru?“*

¹⁶¹ MŽK intervju sa Luljeta Vuniqi, Izvršni direktor, Kosovski Centar za Rodne Studije, Priština, 12.juli 2011.

¹⁶² MŽK intervju sa Shpresa Agushi, Priština, 21.juli 2011.

¹⁶³ MŽK intervju sa Lina Andeer, lokalni predstavnici, Kvinna till Kvinna, Priština, 11.juli 2011.

¹⁶⁴ Generalni Sekretar UN-a, pokazatelj 19.

¹⁶⁵ Jedina dva slučaja koja uključuju žene žrtve bila su trgovina ljudima i ratni zločini ranije pomenuti.

¹⁶⁶ EULEX Kosovo, Sudske presude, Krivični postupci, Vrhovni sud Kosova, Ap.-Kz br. 128/2010 na: http://www.eulex-kosovo.eu/docs/justice/judgments/criminal-proceedings/SupremeC/128-2010/%282010.08.03%29%20JUD%20%28SC%29.ENG_redacted.pdf.pdf i Ap.-Kz br. 192/2010, <http://www.eulex-kosovo.eu/docs/justice/judgments/criminal-proceedings/SupremeC/192-2010->

EnverHasani/%282010.10.05%29%20JUD%20-%20Enver%20HASANI%20%28SC%29.ENG_redacted.pdf.

¹⁶⁷ Intervju MŽK-a sa Sirpa Rautio, 27. Septembar 2011.

¹⁶⁸ EULEX Kosovo, Sudske presude, Civilni procesi, na: <http://www.eulex-kosovo.eu/en/judgments/CV-Supreme-Court.php>.

¹⁶⁹ MŽK, *Više od reči na papiru?*"

¹⁷⁰ Priča osnovana na intervjuu sa Luciano Calestini, Priština, 11. avgust 2011.

¹⁷¹ Pravno godište za stupanje u brak na Kosovu je 18, osim u slučajevima kada su supružnici pokazali određeni nivo odgovornosti da stupe u brak sa 16 godina. Slični zahtevi postoje u većini zemalja. Ugovoreni brakovi se i dalje mogu naći na Kosovu, posebno u ruralnim područjima. Prema Porodičnom zakonu na Kosovu „Brak nije punovažan ako je pristanak za sklapanje braka bio dobijen prinudom, pretnjom ili zabludom ili bilo kojim drugim nedostatkom slobodnog pristanka volje budućih supružnika" (čl. 18). Činjenični brak ili odnos van braka, gde par živi zajedno i deli odgovornosti, finansijsku podršku i imovinska prava, dat im je bračni status sa pravima i obavezama. U skladu sa homoseksualnošću, Ustav Kosova ne ograničava brak sa osobama različitih polova. Međurim, Porodični zakon na Kosovu smatra legitimnim brak između muškarca i žene. On odbacuje diskriminaciju na osnovu rase, nacionalnosti ili vere (Zakon br. 2004/32).

¹⁷² Intervju MŽK-a sa Osnat Lubrani.

¹⁷³ Prema Generalnom Sekretaru, pokazatelj 15.

¹⁷⁴ Intervju MŽK-a sa Shpresa Agushi, 21. juli 2011.

¹⁷⁵ Matt Prodger za BBC, "Toxic Camp angers Kosovo Roma," 13 jun 2005, na:

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4080048.stm>.

¹⁷⁶ Intervju MŽK-a sa Frode Mouring, UNDP, Priština, 22. jun 2007.

¹⁷⁷ Jasna Causevic i Stefan Liebing (ed) za društvo ugroženih osoba, najviši nivo olova u uzorcima od ljudske kose, "Pod očima UNMIK-a: 560 izbeglica Roma izloženo opasnom teškom metalu još od 1999," Decembar 2005, str. 9.

¹⁷⁸ *Ibid.*

¹⁷⁹ Human Rights Watch, "Lead-Contaminated Roma Camps in Kosovo Shut Down," 9 Decembar 2010, ana: <http://www.hrw.org/news/2010/11/24/lead-contaminated-roma-camps-kosovo-shut-down>.

¹⁸⁰ Odmah posle rata, žene su osnovale Mrežu Žena Kosova da uvedu homogenizovane ženske ili umrtvljene glasove na čelo fronta za postkonfliktno donošenje odluka.. Dr. Skender Sylja je prekomentarissao, "Mreža Žena Kosova je imala veoma aktivnu ulogu u ispunjavanju potreba žena u udaljenim oblastima na Kosovu, grupe koje su vrlo često marginalizovane. Oni su se ujedinili, izrazili svoja mišljenja i učinili da budu saslušani-da se čuju" (Intervju MŽK-a, 11.avgust 2011).

¹⁸¹ Intervju MŽK-a sa Shpresa Agushi, Priština, 25.juli 2007.

¹⁸² UNDP, *Izveštaj o ljudskom razvoju na Kosovu: Razvoj građana: Izazovi i izbori*, 2004, str. 119.

¹⁸³ MŽK, *Bezbednost počinje od kuće*, 2008 i rasprave sa ženama, posebno u ruralnim područjima.

¹⁸⁴ Kosovska Inicijativa za Stabilnost (IKS), politički dokument, "Na putu u EU: Mogućnosti osnovane na oblast razvoja," Priština: IKS, 8. April 2011.

¹⁸⁵ Generalni sekretar UN-a, pokazatelj 21b.

¹⁸⁶ Howard Clark, *Civil Resistance in Kosovo*, London: Pluto Press, 2000, p. 75; i Centar za Zaštitu Žena i Dece (CZŽD), *Društvena mapa Žena na Kosovu: 1995-2000, Sociološki tumačenje*, Priština: CPWC, 2004, str. 20.

¹⁸⁷ UNICEF, UNFPA, i WHO, "Poboljšanje zdravstva žena i dece na Kosovu " Kosovo: 2007-2010, str. 8.

¹⁸⁸ D. Serrano Fitamant za United Nations Population Fund (UNFPA), "Izveštaj procene o seksualnom nasilju na Kosovu,"

Albaniaj: 28 Maj 1999, at:

http://www.ess.uwe.ac.uk/Kosovo/Kosovo-Current_News196.htm, procenjen 30.oktobra 2011.

¹⁸⁹ Fitamant, 1999.

¹⁹⁰ Nicole Farnsworth z MŽK, *Istraživačko istraživanje o razmerama rodno zasnovanog nasilja na Kosovu i njen uticaj na reproduktivno zdravlje žena*, Priština: MŽK, 2008, str. 14.

¹⁹¹ Generalni Sekretar UN-a, cilj XV.

¹⁹² Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), "Izveštaj o Zdravstvenom sistemu na Kosovu" Priština: BIRN, 2009. Razlozi uključeni u usluge lošeg kvaliteta, koruptovano medicinsko osoblje, i manjak adekvatnih lekova.

¹⁹³ Zakon o zdravstvu na Kosovu, br. 2004/ 4. Specijalne grupe su definisane kao: deca i adolescenti do 15godina starosti; učenici i studenti, građani preko 65godina starosti; građani koji su bliža porodica članova palih boraca, ratni invalidi, i ostali invalidi, njihovi bliži članovi porodice, kao i korisnici socijalne pomoći i bliski članovi njihove porodice; i osobe sa invaliditetom.

¹⁹⁴ Intervju MŽK-a sa Visare Gorani Gashi, Službenik Nacionalnog programa za ljudska prava, Demokratija za vladavinu prava, Švedska ambasada, Priština, 14.juli 2011.

¹⁹⁵ Generalni sekretar UN-a, pokazatelj 21.

¹⁹⁶ UNICEF, "Nemačka na dlanu," 2 mart 2010 na: http://www.unicef.org/infobycountry/germany_statistics.html.

¹⁹⁷ Korespondencija MŽK-a sa Doina Bologna, Šef Operacija, UNFPA, 2011.

¹⁹⁸ Intervju MŽK-a sa Skender Sylja.

¹⁹⁹ Lul Raka, *Nacionalni izveštaj o istraživanju zdravstva na Kosovu (pod UNSCR 1244)*, Priština: 2009, str. 10.

²⁰⁰ Statistička kancelarija na Kosovu, "Stopa nezaposlenosti," 11.decembar 2008, na: <http://esk.rks-gov.net/ENG/statistikat-sociale/employment>.

²⁰¹ Sve priče iz MŽK-a, *Eksploatorno istraživanje* str. 30.

- ²⁰² Intervju MŽK-a sa Vepore Shehu, medica Kosova, Đakovica, 1.juli 2011.
- ²⁰³ Mreža Žena Ksoova, Inicijativa Žena Kosova i Tim Ujedinjenih Nacija na Kosovu, *Glas Žena*, Priština: Decembar 2004.
- ²⁰⁴ Intervju MŽK-a sa Doina Bologna, 13.juli 2011.
- ²⁰⁵ Intervju MŽK-a sa Sebahate Pacolli, Šef Jedinice za Rehabilitaciju i izgradnju kapaciteta, Kosovo Rehabilitacioni Centar za torturisane osobe (KRCT), Priština, 9.avgust 2011.
- ²⁰⁶ *Voice of Women*, str. 31.
- ²⁰⁷ Intervju MŽK-a sa Visare Mujko Nimani, Asistent predstavnik, UNFPA, Priština, 13.juli 2011.
- ²⁰⁸ Intervju MŽK-a sa Skender Sylu.
- ²⁰⁹ Intervju MŽK-a sa Ariana Qosaj-Mustafa, 2007.
- ²¹⁰ Statistički zavod Kosova, *Anketa o radnoj snazi na Kosovu*, Priština: SOK, 2009.
- ²¹¹ Intervju MŽK-a sa Valbona Salihu.
- ²¹² Većina država širom Evrope ima stroge zakone, kao što su „primorano nasleđstvo“ u Francuskoj, koje obezbeđuje jednake podele imovine među decom i članovima porodice; ovo postavlja određeni akcenat na imovinu koja preostaje u lozi. „Ravnopravnost u nasleđivanju“ odeljak Kosovskog zakona odnosi se na decu rođenu u braku i van braka, kao i usvojenu decu, kao ravnopravni bez pominjanja pola.
- ²¹³ Po Generalnom Sekretaru UN-a, pokazatelj 15.
- ²¹⁴ Udruženje advokata Norma, *Istraživanje i praćenje sprovođenja zakona o ravnopravnosti polova*, Priština: 2011.
- ²¹⁵ Prema istraživanju Norme, 2008, od 4,452 naslednika koji su izrazili svoje pravo na nasleđstvo, samo 1,041 su žene. Godine 2009, bilo je 1,003 žena naslednika naspram 3,194 muškaraca.
- ²¹⁶ MŽK pregled sudskih postupaka (EULEX, „sudske presude,“ civilni postupci, <http://www.eulex-kosovo.eu/en/judgments/CV-Supreme-Court.php>). Dok je EULEX organizovao rasprave o ovom pitanju (EULEX, “Time

for Kosovo women to inherit property!" 10.marta 2011, na: <http://www.eulex-kosovo.eu/en/news/000279.php>), ne izgleda da su nadgledali sprovođenje zakona koji se odnose na jednaki pristup žena na imovinu u sudnici.

²¹⁷ OEBS i Ministarstvo za Rad i socijalno staranje (MRSS), "Odgovor na Incidente Nasilja u porodici: Priručnik za službenike socijalnih usluga," Priština: Januar 2006, str. 14. Blizu 15 procenata ispitanika MŽK-ove ankete širom Kosova prijavilo je ekonomsko nasilje (*Bezbednost počinje od kuće*, str. 35).

²¹⁸ MŽK, *Bezbednost počinje od kuće*, str. 35.

²¹⁹ Generalni Sekretar UN-a pokazatelj 18.

²²⁰ Generalni Sekretar UN-a pokazatelji 22 (a), 22 (b), 23 (a), 23 (b), 24 (a), i 24 (b).

²²¹ Intervju MŽK-a sa Jocelyne Talbot, Rodni savetnik, UNDP, Priština, 20.septembar 2011.

²²² Na primer, godine 2010, rodni revizor UNDP-a pokazao je da 35.5 procenata projekata nije imalo nikakvog izlaza koje se „očekivalo da će приметно doprineti ravnopravnosti polova“ (rezultat „0“). Godine 2011, samo jedan projekat u fazi rasprodaje je imao ovaj rezultat. Dalje, kada je 2011, samo dva od 31 projekata (6.5procenata) obezbedilo da je jednakost polova bio glavni cilj (najviši rezultat „3“), šest od 23 projekata (26 procenata) je obavljeno u 2011. Godine 2009, UNDP je procenio da je oko 15 procenata svog programskog budžeta izdvojeno za osnaživanje rodni pitanja i žena, koncentrisano u nekoliko projekata.

²²³ Intervju MŽK-a sa Nazlie Bala, Priština, 14.juli 2011.

²²⁴ Generalni sekretar UN-a, pokazatelj 18.

²²⁵ Na primer, Tim Ujedinjenih Nacija Kosova (UNKT) pružio je stručne obuke iz predmeta kao što su preduzetništvo, marketing, poslovno okruženje, upravljanje projektom, poslovne finansije i sastavljanje poslovnog plana (Intervju MŽK-a sa Jocelyne Talbot).

²²⁶ Evropska unija, "Lep program Kosova: Uputstva za Opštine i Odabir kriterijuma."

²²⁷ UNDP, *Price of Peace: Finansiranje za rodnu jednakost u postkonfliktnoj obnovi*, Njujork: UNDP, 2010.

²²⁸ Za punu istoriju, vidi KGSC, *History is Herstory too*.

²²⁹ Intervju MŽK-a sa Sevdije Ahmeti.

²³⁰ Jock Baker i Hilde Haug, *Konačni izveštaj: Spoljna procena Inicijative Žena Kosova, Ženeva* : Jedinica UNHCR za procenu i analizu politika, Novembar 2002, na:
http://www.womenwarpeace.org/kosovo/docs/kosovowomen_sinitiative.pdf, str. 32.

²³¹ KGSC, *History is Herstory too*.

²³² UNDP, *Price of Peace*.

²³³ Intervju MŽK-a sa Ariana Qosaj-Mustafa, 23.septembar 2011.

²³⁴ Generalni sekretar UN-a, pokazatelj 23a.

²³⁵ Intervju MŽK-a sa Flora Macula, 19.septembar 2011.

Katalogimi në botim – (CIP)
Biblioteka Kombëtare dhe Universitare e Kosovës

305-055.2(496.51)(047)

1325 [Hiljadu i tri stotine dvadeset i pet] Činjenice i
Fabule / Mreža Žena Kosova; Prevod Teuta Hyseni. -
Priština: Mreža Žena Kosova, 2011. - 228 str.; 21 cm.

Sakraćenice : str. 1-2

1. Hyseni, Teuta

ISBN 978-9951-8844-0-2

ISBN 978-9951-8844-0-2

9 789951 884402